

«Εκπαίδευση και Φύλο»

Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης

Ομάδα Έργου:

Δρ. Χ. Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη - Δρ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη - Α. Καπέλλα

ΑΘΗΝΑ 2001

«Εκπαίδευση και Φύλο»

**Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης
για το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας**

Μέλη Ερευνητικής Ομάδας:

Δρ. Χ. Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Κοινωνιολόγος

Επίκ. Καθηγήτρια, Τμήμα Νηπιαγωγών, Παιδαγωγικά Τμήματα
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Δρ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Κοινωνιολόγος

Ερευνήτρια Γ' Βαθμίδας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Α. Καπέλλα-Λαγουδάκη, Κοινωνιολόγος,

Υποψήφια Διδάκτωρ, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ – EXECUTIVE SUMMARY	4
I. Αντικείμενο μελέτης	10
II. Μεθοδολογία βιβλιογραφικής επισκόπησης	13
Κεφ. 1. Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	15
Κεφ. 2. Συμμετοχή γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα (Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)	28
Κεφ. 3. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	47
Κεφ. 4. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	65
Κεφ. 5. Νέες τεχνολογίες και φύλο στην εκπαίδευση	103
• ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	110
• ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	141
ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΕΤΩΝ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	

Περίληψη-Executive Summary

Στα πλαίσια της μελέτης επισκόπησης: «*Φύλο και εκπαίδευση*», διερευνάται και τεκμηριώνεται αν, και σε ποιο βαθμό έχουν εκπονηθεί μελέτες στη χώρα μας αναφορικά με κάθε έναν από τους 5 άξονες-ενότητες που περιλαμβάνονται στη μελέτη.

Οι ενότητες που περιλαμβάνονται στη μελέτη επισκόπησης είναι οι εξής:

- 1. Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση**
- 2. Συμμετοχή γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα
(Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)**
- 3. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων**
- 4. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας.**
- 5. Νέες τεχνολογίες και φύλο στην εκπαίδευση**

Καταρχήν, με βάση τα διεθνή δεδομένα αναλύονται και προσεγγίζονται οι εξελίξεις σε κάθε τομέα και στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές μελέτες και τα πορίσματα τους ενώ παράλληλα υποδεικνύονται τα κενά και οι ανάγκες για περαιτέρω διερεύνηση και εκπόνηση σχετικών μελετών.

Η συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση ανέδειξε τα κενά και τις υπάρχουσες ανάγκες για εκπόνηση μελετών.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα βασικά συμπεράσματα χωριστά για κάθε μία από τις πιο πάνω ενότητες:

1. Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση

Με βάση τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η διερεύνηση της συμμετοχικότητας των κοριτσιών στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια βαθμίδα εκπαίδευση στη χώρα μας είναι αποσπασματική και έχει έντονα ποσοτικό χαρακτήρα, ενώ δεν έχουν γίνει μελέτες που να αναλύουν σε βάθος το θέμα αυτό διαχρονικά.

Ως εκ τούτου χρειάζεται ολική προσέγγιση του ζητήματος της συμμετοχής των κοριτσιών στην εκπαίδευση, την διάκριση των φύλων και τον σεξισμό στην εκπαίδευση. Όπως διαπιστώθηκε υπάρχει:

- Έλλειψη σχετικών μελετών που να αναδεικνύουν τους ιδεολογικούς και κοινωνικο-οικονομικούς όρους, μηχανισμούς και στερεότυπα που συμβάλλουν στις παρατηρούμενες ανισότητες σε σχέση με το φύλο των μαθητών.
- Έλλειψη σχετικών μελετών που να αναλύουν τις ειδικές συνθήκες - νοοτροπίες και στερεότυπα -και τα βαθύτερα αίτια στη λειτουργία του εκπαιδευτικού μας συστήματος.
- Έλλειψη σχετικών μελετών όπου να διαφαίνεται η σχέση του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού με τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και η συμβολή του στην καταπολέμησή ή τουλάχιστον στην άμβλυνση των ανισοτήτων στην εκπαίδευση.

2. Συμμετοχή γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα (Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)

Όπως φάνηκε με βάση τη βιβλιογραφική επισκόπηση, δεν έχει γίνει καμιά σε βάθος έρευνα σχετικά με το πανεπιστημιακό προσωπικό και τη δυναμική του, την κατά φύλο διάθρωσή του, την κατανομή ανά επιστημονικό κλάδο κλπ. Θα πρέπει να γίνουν μελέτες για την καλύτερη κατανόηση του ζητήματος της διάστασης των φύλων στον επιστημονικό τομέα, πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου να αξιοποιηθεί το δυναμικό των γυναικών επιστημόνων:

- Υπάρχει έλλειψη εξειδικευμένων ερευνών σχετικά με την μειωμένη συμμετοχή γυναικών στις διευθυντικές θέσεις και στο διδακτικό προσωπικό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά επιστημονικό κλάδο κλπ..
- Θα πρέπει να γίνουν μελέτες που να διερευνούν τα αίτια αυτής της κατάστασης, να επισημαίνουν τα στερεότυπα και τους παράγοντες που περιορίζουν την παρουσία των γυναικών στον πανεπιστημιακό χώρο και επιδρούν καθοριστικά στην διατήρηση των φυλετικών ανισοτήτων στον πανεπιστημιακό χώρο.
- Θα πρέπει να γίνουν μελέτες που να εξετάζουν και να αναλύουν τους μηχανισμούς διακρίσεων, τον ανεπαρκή συνυπολογισμό των ιδιαίτερων δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην άσκηση των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων κλπ.

3. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων

Αυτά που προκύπτουν ως σημαντικά να διερευνηθούν και να αναλυθούν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση είναι:

- Πρώτον, εάν η αναστροφή του σεξισμού σε βάρος των αγοριών διαφαίνεται στα ελληνικά σχολικά βιβλία. Και η τεκμηρίωση αυτή πρέπει να γίνει μέσα από την επανεξέταση των χαρακτήρων, γιατί διαφαίνεται ότι πολλές φορές, στο ζήλο τους να αποδείξουν τον εις βάρος των κοριτσιών σεξισμό, αρκετές ερευνήτριες «ωραιοποίησαν» τον ανδρικό ή αγορίστικο ρόλο και υποβάθμισαν τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις που η προβολή τους έχει για τη διαμόρφωση της ταυτότητας των αγοριών.
- Εάν και σε ποιο βαθμό οι εικόνες των δύο φύλων που προβάλλονται μέσα από τα σχολικά βιβλία όντως συμβαδίζουν με τις στάσεις, αντιλήψεις και προσδοκίες των μαθητών των δύο φύλων. Πρέπει να διερευνηθεί δηλαδή εάν όντως το περιεχόμενο των βιβλίων έχει τις αρνητικές ή ακόμα και «επιζήμιες» επιπτώσεις που οι παραπάνω μελέτες εικάζουν ότι έχει στα κορίτσια και τα αγόρια.
- Δεύτερο, πρέπει κυρίως να διερευνηθεί ο τρόπος παρουσίασης του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς μέσα στη σχολική τάξη. Είναι προφανές ότι μια/ένας ευαισθητοποιημένη/ος εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα «σεξιστικά διανθισμένο» κείμενο για να προάγει την ισότητα των φύλων στη συνείδηση των παιδιών, ενώ αντίθετα μια/ένας εκπαιδευτικός με παραδοσιακές αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων μπορεί

κάλλιστα να περάσει τα δικά του μηνύματα, ακόμα και μέσα από κείμενα που είναι απαλλαγμένα από σεξιστικό λόγο.

4. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Θεωρητικός προβληματισμός, συγκριτικές μελέτες

- Παραμένει αναγκαία η συστηματική διερεύνηση των στάσεων και της συμπεριφοράς των ελλήνων δασκάλων σε σχέση με το φύλο στα πλαίσια της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσω της παρατήρησης για να στοιχειοθετηθεί αφ' ενός μεν αν υπάρχουν διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών, και αφ' ετέρου αν οι όποιες στερεοτυπικές στάσεις και συμπεριφορές τους έχουν διαφοροποιητικές επιπτώσεις σε μαθητές και μαθήτριες.
- Η έρευνα αυτού του τύπου είναι αναγκαία όχι μόνο για πρακτικούς λόγους που αφορούν στην εξάλειψη του σεξισμού στη σχολική πράξη, αλλά και για λόγους συγκριτικής ανάλυσης με τις εμπειρίες των πλέον αναπτυγμένων χωρών. Για να στοιχειοθετηθεί, με άλλα λόγια, αν και στην Ελλάδα έχει περιοριστεί ο σεξισμός, ή αν ακόμα, οι «εικασίες» για σεξιστική εκπαιδευτική πράξη δεν ισχύουν, όπως πολλοί σήμερα διατείνονται ότι δεν ισχύει και σε χώρες όπως οι Η.Π.Α. Τέτοια στοιχειοθέτηση βέβαια απαιτεί τη χρήση τόσο ποσοτικών, όσο και ποιοτικών μεθόδων.
- Τέλος, όπως προκύπτει, η διερεύνηση του αν, σε ποιο βαθμό και με ποια μορφή εκφράζεται έμπρακτα ο διαχωρισμός των φύλων στην εκπαιδευτική πράξη, είναι περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη έρευνα αναγκαία. Και αυτό γιατί, άσχετα από το σεξιστικό ή μη περιεχόμενο του διδακτικού υλικού, η/ο εκπαιδευτικός είναι το δίαυλος, είναι το φίλτρο, μέσα από το οποίο περνούν όλα τα μηνύματα, σεξιστικά και μη, των κειμένων, των εικόνων, κ.τ.λ.

Διαφοροποίηση επιδόσεων κατά γνωστικό αντικείμενο και φύλο

Στη βάση της πραγματοποιηθείσας βιβλιογραφικής επισκόπησης διαπιστώθηκε ότι:

- Υπάρχει έλλειψη μελετών γύρω από την αποτελεσματικότητα του σχολείου όπου ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, να εξετάζεται σε ποιο βαθμό οι σκοποί και οι στόχοι της εκπαίδευσης εναρμονίζονται με τα μέσα επίτευξής τους. Κεντρικό ρόλο στα μέσα επίτευξης των σκοπών της εκπαίδευσης διαδραματίζουν τα αναλυτικά προγράμματα, ο εκπαιδευτικός και τα σχολικά εγχειρίδια.
- Υπάρχει δηλαδή έλλειψη μελετών για τη διαφοροποιημένη επίδοση ανά φύλο η οποία πρέπει να εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο διερεύνησης του ζητήματος των αντιλήψεων και στερεοτυπων που προβάλλονται στο σχολείο διαμέσου τόσο των σχολικών εγχειριδίων αλλά και των στάσεων των εκπαιδευτικών (έλλειψη που διαπιστώνεται κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).
- Δεν υπάρχουν μελέτες για τη σύνδεση της διαφοροποιημένης κατά φύλο επίδοσης και της επίσης διαφοροποιημένης συμμετοχής σε γνωστικούς και επαγγελματικούς τομείς.
- Παρατηρείται έλλειψη μελετών, σε σύγκριση με τη διεθνή βιβλιογραφία, για την επίδραση του ρόλου του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου.

Διαμόρφωση προτύπων, φιλοδοξιών και επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα από τη σχολική διαδικασία

Με βάση την βιβλιογραφική επισκόπηση για την ελληνική πραγματικότητα διαπιστώθηκε ότι υπάρχει έλλειψη πρόσφατων μελετών με βασικό αντικείμενο διερεύνησης το ζήτημα των αντιλήψεων, των στερεότυπων που προβάλλονται στο σχολείο και στην οικογένεια, καθώς και των **επιλογών και επαγγελματικών φιλοδοξιών** των μαθητών του Δημοτικού και των εφήβων. Ειδικότερα παρατηρείται:

- Έλλειψη σχετικών μελετών πανελληνίας εμβέλειας που να αναφέρονται στις φιλοδοξίες των κοριτσιών και των αγοριών, μαθητών του Δημοτικού και εφήβων και την επίδραση του φύλου όσον αφορά τις επιλογές τους και τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες τους.
- Έλλειψη πρόσφατων μελετών πανελληνίας εμβέλειας που να αναφέρονται στις κατά φύλο διαφορές και τον ρόλο του επαγγελματικού προσανατολισμού για τις επαγγελματικές των νέων που ολοκληρώνουν την υποχρεωτική και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

- Έλλειψη σχετικών μελετών πανελλήνιας εμβέλειας που να αναφέρονται στις φιλοδοξίες των μαθητών και των εφήβων, κοριτσιών και αγοριών και στο ρόλο των παραγόντων που διαφοροποιούν τις αντιλήψεις και τις πρακτικές τους.
- Έλλειψη σχετικών μελετών που να προβάλουν τις θεσμικές αλλαγές και τις δομές που αναπαράγουν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των δυο φύλων.

5. Νέες τεχνολογίες και φύλο στην εκπαίδευση

- Στην Ελλάδα η πληροφορική μόλις αρχίζει να εντάσσεται στα δημόσια σχολεία και έτσι το ερευνητικό πεδίο είναι ακόμα σχετικά περιορισμένο. Μπορούν κάλλιστα όμως να διεξαχθούν περιπτώσεις μελέτης μονάδων και των τριών βαθμίδων, με αντικείμενο το βαθμό και το είδος της διαφοροποίησης στην πρόσβαση και χρήση των νέων τεχνολογιών από μαθητές-φοιτητές και των δύο φύλων.
- Ενδιαφέρουσα μάλιστα θα ήταν η σύγκριση μεταξύ των τριών βαθμίδων για να παρατηρηθεί εάν η ηλικία παίζει ρόλο στις τυχόν διαφοροποιήσεις, καθώς και η διαχρονική μελέτη μαθητών που μεταβαίνουν από τη μία στην άλλη εκπαιδευτική βαθμίδα για να εκτιμηθεί εάν και σε ποιο βαθμό η εξοικείωση με την πληροφορική στη μια βαθμίδα επηρεάζει καθοριστικά τη σχέση με αυτή σε επόμενη βαθμίδα.
- Επίσης εκτιμούμε ότι πρέπει να διερευνηθούν οι απόψεις και να καταγραφούν από ερευνητές οι πρακτικές των εκπαιδευτικών –δασκάλων και καθηγητών—που διδάσκουν το μάθημα της πληροφορικής για να εκτιμηθεί το εάν και κατά πόσο η διδακτική τους προσέγγιση χρωματίζει φυλετικά την πρόσβαση στη γνώση του νέου αυτού πεδίου.
- Και σχετικά με το θέμα αυτό, η έρευνα αναφορικά με τις απόψεις και τις συμπεριφορές των εκπαιδευτικών πρέπει να συνδυαστεί άμεσα και με την εκπαίδευσή τους σε θέματα φύλου, έτσι ώστε αυτοί από την αρχή να εισαγάγουν και τα δύο φύλα με τον ίδιο τρόπο στις νέες τεχνολογίες και να μη χρειαστεί η επανεκπαίδευσή τους όταν έχουν πλέον εμπεδώσει πρακτικές και συμπεριφορές μέσα στη σχολική τάξη.

I. Αντικείμενο μελέτης

Σε διεθνές επίπεδο οι κοινωνιολογικές, παιδαγωγικές, θεωρητικές και εμπειρικές μελέτες έχουν καταδείξει την άνιση πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση. Η άνιση αυτή πρόσβαση, παρά τη διαχρονική διαφοροποίηση που έχει καταγραφεί, δημιουργεί σημαντικότερες αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική, κοινωνική, επαγγελματική και πολιτική θέση των γυναικών. Παρά την ισότητα που εγγυώνται τα κανονιστικά κείμενα σε επίπεδο θεσμών στην Ελλάδα, στην Ευρώπη και διεθνώς, οι ανισότητες και οι δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος των γυναικών στον τομέα της εκπαίδευσης παραμένουν. Εξάλλου, η εκπαίδευση έχει ένα τεράστιο ρόλο για την ισότητα των ευκαιριών.

Ακόμη, όπως έχει υποστηριχτεί, το φύλο και η ηλικία αποτελούν παράγοντες που ασκούν σημαντικές επιδράσεις τόσο στις ποσοτικές όσο και στις ποιοτικές διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέσα από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας διαφαίνεται μια σειρά από βασικούς θεματικούς άξονες που οργανώνουν τη γνώση και τα δεδομένα γύρω από τον προβληματισμό της σχέσης εκπαίδευσης και φύλου.

Στη προτεινόμενη μελέτη επισκόπησης της σχετικής ελληνικής βιβλιογραφίας επιχειρείται μια σφαιρική προσέγγιση του ζητήματος αυτού. Συγκεκριμένα, στο επίκεντρο της ανάλυσης διερευνάται και τεκμηριώνεται αν, σε ποιο βαθμό και με ποιο αποτέλεσμα έχουν εκπονηθεί μελέτες σε καθέναν από τους παρακάτω άξονες:

1 .Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση

Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

- Θεωρητικό προβληματισμό
- Διαχρονική διαμόρφωση εκπαιδευτικής πολιτικής αναφορικά με την πρόσβαση των δύο φύλων σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης
- Διαχρονική διαφοροποίηση στην πρόσβαση Ελληνίδων στα διάφορα επίπεδα της εκπαίδευσης, με έμφαση στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Ανισότητα στην πρόσβαση στους διάφορους επιστημονικούς κλάδους και ειδικότητες (τριτοβάθμια εκπαίδευση) και οι επιπτώσεις που αυτή έχει στο κοινωνικό κύρος, εξουσία, στις οικονομικές απολαβές, κτλ.

2. Συμμετοχή γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα (Τριτοβάθμια Εκπαίδευση)

Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

- Θεωρητικό προβληματισμό, ιστορική αναδρομή
- Συμμετοχή στη *τριτοβάθμια εκπαίδευση*, γνωστικά αντικείμενα, βαθμίδες, συμμετοχή στα όργανα διοίκησης

3. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων

Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

- Θεωρητικό προβληματισμό
- Πρότυπα ρόλων των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης
- Πρότυπα ρόλων των δύο φύλων των σχετικών σχολικών εγχειριδίων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

4. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

- Θεωρητικό προβληματισμό, συγκριτικές μελέτες
- Διαφοροποίηση επιδόσεων κατά γνωστικό αντικείμενο και φύλο
- Διαμόρφωση προτύπων, φιλοδοξιών και επαγγελματικού προσανατολισμού μέσα από τη σχολική διαδικασία

5. Νέες τεχνολογίες και φύλο στην εκπαίδευση

Η διερεύνηση περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

- Θεωρητικό προβληματισμό, συγκριτικές μελέτες
- Δεδομένα για την Ελλάδα

II. Μεθοδολογία

Για την προσέγγιση του θέματος **εκπαίδευση και φύλο**, ακολουθήθηκε η μεθοδολογική προσέγγιση της δευτερογενούς ανάλυσης. Για την κατανόηση και την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων της κάθε μιας από τις 5 ενότητες που αναφέρονται πιο πάνω ακολουθήθηκαν τα εξής στάδια:

- Επισκόπηση υπάρχουσας βιβλιογραφίας– διεθνούς και ελληνικής
- Καταγραφή των εμπειρικών μελετών για τα ελληνικά δεδομένα για κάθε θεματικό πεδίο
- Σύνταξη-διαμόρφωση *Εντύπων Καταγραφής*
- Συμπλήρωση εντύπων καταγραφής με δεδομένα από τις πιο σημαντικές μελέτες
- Καταγραφή βασικών πορισμάτων και συμπερασμάτων
- Σύνθεση και παρουσίαση των πορισμάτων των σχετικών μελετών
- Εντοπισμός κενών στην υπάρχουσα ελληνική βιβλιογραφία
- Διατύπωση προτάσεων εκπόνησης ερευνών-μελετών για την κάλυψη των κενών αυτών.

Κυριότερες πηγές συγκέντρωσης βιβλιογραφικού υλικού:

Βιβλιοθήκες:

- Εθνική Βιβλιοθήκη
- Βιβλιοθήκη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
- Βιβλιοθήκη του Παντείου Παν/μίου
- Βιβλιοθήκη Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών
- Βιβλιοθήκη του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΕΙΕ)
- Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας Αθηνών
- Μπενάκειος Βιβλιοθήκη της Βουλής

Φορείς:

- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
- Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας
- Γενική Γραμματεία Ισότητας
- Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Ι.Ν.Ε. / Γ.Σ.Ε.Ε.
- Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών "Διοτίμα"
- Κέντρο Έρευνας για τις Γυναίκες της Μεσογείου
- Κέντρο Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας της Ακαδημίας Αθηνών

Βάσεις δεδομένων:

- Βάση Βιβλιογραφικών Αναφορών Sociolist
- Ελληνική Βάση Διδακτορικών Εργασιών
- Βάσεις βιβλιογραφικών δεδομένων ΕΚΤ-ΕΙΕ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης)
- Ελληνική Βάση Κοινωνιολογικής και Ανθρωπολογικής Τεκμηρίωσης «ΓΛΑΥΚΑ»
- Βάση Βιβλιογραφικών Αναφορών του ΕΚΕΒΙ (Εθνικό Κέντρο Βιβλίου)
- ΕΛΕΑ, Βάση Ελληνικών Βιβλιογραφικών Δεδομένων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

1. Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση

(δευτεροβάθμια-τριτοβάθμια βαθμίδα)

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι κατ' αρχήν η επισκόπηση των θεωρητικών κατευθύνσεων και της σχετικής βιβλιογραφίας- διεθνούς και ελληνικής- σχετικά με τη συμμετοχή των κοριτσιών στην εκπαίδευση (δευτεροβάθμια-τριτοβάθμια). Σε δεύτερο στάδιο επιχειρείται η παρουσίαση και καταγραφή των σχετικών μελετών για την Ελλάδα και επισημαίνονται τα κενά σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα.

Θεωρητική προσέγγιση

Η απόκτηση παιδείας σήμερα δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως δικαίωμα για μόρφωση αλλά συνιστά θεμελιώδη συνταγματική υποχρέωση επειδή έχει πρωταρχική σημασία για την εξέλιξη και την ολοκλήρωση της ανάπτυξης του ατόμου. Εξάλλου, ο ρόλος της εκπαίδευσης για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας θεωρείται σημαντικός και όπως έχει υποστηριχτεί το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού συνδέεται στενά με την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας.

Η σχέση, όμως αυτή δεν είναι πλέον ευθύγραμμη, έχει γίνει πιο πολύπλοκη και πολλοί παράγοντες την προσδιορίζουν. Οι σημαντικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην οικονομία, στην αγορά εργασίας, οι επιπτώσεις των τεχνολογικών εξελίξεων αποτελούν παραμέτρους που θα πρέπει να συνεκτιμώνται, ενώ προϋποθέτουν αλλαγές και στον χώρο της εκπαίδευσης.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται ολοένα αυξανόμενη βιβλιογραφία σχετικά με τον παράγοντα φύλο στην εκπαίδευση και τον σεξισμό στην εκπαίδευση. Μέσα από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας οι βασικοί θεματικοί άξονες που οργανώνουν τη γνώση και τα δεδομένα γύρω από τον προβληματισμό της σχέσης εκπαίδευσης και φύλου αναφέρονται στις θεωρητικές πτυχές της φεμινιστικής οπτικής της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης υποδεικνύοντας τα όρια και τη συμβολή τους στην ερμηνεία της ανισότητας και των διακρίσεων των φύλων στην εκπαίδευση.

Όπως έχει υπογραμμιστεί σε σχετικές μελέτες οι περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για τις διαφορές των φύλων δεν μπορούν να ερμηνεύσουν ικανοποιητικά και να εξηγήσουν τα αίτια για τις διαφορές και τις κοινωνικές διακρίσεις ανάμεσα στα δυο φύλα. Όλες παρουσιάζουν κενά και η

1.Η γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα

Όπως έχει υποστηριχτεί, από τον 19^ο αιώνα ο σκοπός της εκπαίδευσης εμφανίζεται φυλετικά προσδιορισμένος και οι επιμέρους στόχοι των βαθμίδων, σαφώς διαφοροποιημένοι για τους μαθητές και τις μαθήτριες. Η αγωγή και η εκπαίδευση των κοριτσιών διαχωρίζεται με σαφήνεια. Με βάση τη φιλοσοφία που διαμορφώνεται την περίοδο αυτή, ο ευρύτερος σκοπός της εκπαίδευσης είναι διαφοροποιημένος και γίνεται λόγος για «περί ανατροφής» των κοριτσιών και «εκπαιδύσεως» τω αγοριών¹.

Στη χώρα μας, η λειτουργία των Παρθεναγωγείων ρυθμίζεται με νόμο το 1893 και σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ελάχιστες γυναίκες φοιτούν στο Πανεπιστήμιο. Πάντως, οι Ελληνίδες διεκδικούν το δικαίωμα στην εκπαίδευση και εξασφαλίζουν το δικαίωμα στην πρόσβαση σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το ευρύτατο κίνημα για το εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης που ξεκίνησε από την Ευρώπη και την Αμερική είχε σημαντικό αντίκτυπο και στη χώρα μας. Ωστόσο, οι σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με τον ρόλο της εκπαίδευσης και την ιδιότητα του πολίτη επικεντρώνονται περισσότερο στο ζήτημα της αντίληψης του «Άλλου» παρά στο ζήτημα του φύλου. Σε σχέση με το φύλο, οι συζητήσεις εστιάζονται στις αντιφάσεις ανάμεσα στον εκσυγχρονισμό των σχέσεων των δυο φύλων μέσα από τις πολιτιστικά δεδομένα και την αποτυχία για βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας και στα κέντρα εξουσίας.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αποτελεί λοιπόν, μοχλό κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και όπως αναφέρεται στη διεθνή βιβλιογραφία οι χώρες με προηγμένα εκπαιδευτικά συστήματα είναι βιομηχανικά, τεχνολογικά και κοινωνικά προηγμένες και έχουν πολιτική σταθερότητα.

Με βάση λοιπόν την αρχή ότι η αύξηση του μορφωτικού επιπέδου βελτιώνει κυρίως, τα οικονομικά πλεονεκτήματα μιας χώρας μέσα σ'ένα καθεστώς συνεχούς αυξανόμενου ανταγωνισμού, μετά το 1950 η εκπαίδευση απέκτησε ειδική προτεραιότητα στη χάραξη της κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής τόσο διεθνώς όσο και στη χώρα μας. Αναμφίβολα, η εκπαίδευση, σε οποιαδήποτε βαθμίδα, έχει ένα τεράστιο ρόλο όσον αφορά το ζήτημα της ισότητας των δυο φύλων.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες στη διεθνή βιβλιογραφία το φύλο εμφανίζεται ολοένα και πιο πολύ σε συγγράμματα σε σχέση με τα εκπαιδευτικά θέματα, παρουσιάζοντας τον προβληματισμό για την πρόσβαση στην εκπαίδευση, τον σεξισμό στην εκπαίδευση και την διάκριση των φύλων.²

Εξετάζοντας το ζήτημα του αναλφαβητισμού δυο είναι οι βασικοί παράγοντες που κυριαρχούν και διαπερνούν όλο σχεδόν το φάσμα των σχετικών αναλύσεων. Ο πρώτος είναι η ηλικία και ο δεύτερος είναι το φύλο. Η ταυτόχρονη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση των δυο αυτών παραγόντων διαμορφώνουν τους επιμέρους όρους της θεώρησης του προβλήματος. Πράγματι, ο χαρακτήρας του φαινομένου του αναλφαβητισμού είναι κοινός στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες και αναδεικνύουν τον γυναικείο χαρακτήρα του, ενώ η ηλικία και το φύλο ασκούν σημαντικές επιδράσεις τόσο στις ποσοτικές όσο και στις ποιοτικές διαστάσεις του αναλφαβητισμού.

2. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η πρόσβαση στην εκπαίδευση

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ως δημόσιος θεσμός αλλά και ως ιδεολογικός μηχανισμός διαμορφώθηκε ιστορικά σε άμεση σχέση με την συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Η «εθνικοποίηση» με κύριο άξονα την «κρατικοποίηση της εκπαίδευσης» εδραιώθηκε σταδιακά και παράλληλα με την εξέλιξη του ιδιόμορφου αστικού φιλελεύθερου κράτους στη διάρκεια των τελευταίων 100 χρόνων.

Για να κατανοήσουμε τη δομή της ελληνικής εκπαίδευσης επισημαίνουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του νεοελληνικού πολιτειακού μορφώματος που όπως έχει υποστηριχτεί επηρέασαν σημαντικά την εκπαιδευτική διαδικασία στη χώρα μας³:

- α) η κυρίαρχη κουλτούρα της «πελατειακής πατρωνίας»
- β) η «γραφειοκρατική» οργάνωση της δημόσιας διοίκησης και η κομματική εξάρτησή της.

Προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό και την ανασυγκρότηση της ελληνικής εκπαίδευσης δεν είναι άγνωστες στη μεταπολεμική ιστορία της χώρας μας. Μεταπολεμικά, οι πιο αξιόλογες θεωρούνται η μεταρρύθμιση του 1964 από την

¹ Βλ. Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, (επιμ.) 1997. *Φύλο και σχολική πράξη*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.

² Βλ. Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου, (επιμ.) 1999, *Εκπαίδευση και φύλο. Ιστορική διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.

³ Βλ. Α. Καζαμίας, Μ. Κασσωτάκης, «Εκπαιδευτικό Μανιφέστο: Προβληματισμοί για την ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης» στο Καζαμίας Ανδρέας - Κασσωτάκης Μιχάλης (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1995, σελ. 12-39.

κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου, η μεταρρύθμιση του 1976-77 από την κυβέρνηση Καραμανλή (Νέα Δημοκρατία) και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στη συνέχεια, στις δεκαετίες του '80 και '90 από το ΠΑΣΟΚ καθώς και η πρόσφατη του 1997-2000.

Η διερεύνηση της λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος στη χώρα μας όσο και τις τάσεις όσον αφορά τον την εξέλιξη του σχολικού πληθυσμού στην πρωτοβάθμια δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια βαθμίδα εκπαίδευσης, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε τις κατά φύλο διαφοροποιήσεις.

Οι δομικές αλλαγές στην εκπαίδευση, οι αλλαγές στο αναλυτικό πρόγραμμα, οι αλλαγές στο εξεταστικό σύστημα πρόσβασης στη τριτοβάθμια εκπαίδευση που πραγματοποιούνται μεταπολεμικά συντελούν παράλληλα στην άνοδο του επιπέδου εκπαίδευσης, στην αύξηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών για τις γυναίκες και στην ενίσχυση της συμμετοχής του πληθυσμού στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Συνέπεια της πολιτικής αυτής είναι η αυξανόμενη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία, τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών και η σταδιακή βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού.

Έτσι, κατά την τελευταία τριακονταετία το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού της χώρας παρουσιάζει σημαντική άνοδο. Το ποσοστό των αναλφάβητων μειώνεται σημαντικά και οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνονται: το γενικό επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού βελτιώνεται σημαντικά κατά την τελευταία τριακονταετία. Η Ελλάδα παρουσιάζει ποσοστά συγκρίσιμα με εκείνα της Ευρώπης όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, ενώ μειώνεται αισθητά το ποσοστό των ατόμων που έχουν περιλαμβάνονται στις κατηγορίες επίπεδο του δημοτικού ή είναι αγράμματοι.

Η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης αφορά και τα δυο φύλα. Ωστόσο, οι γυναίκες ακολουθούν με κάποια καθυστέρηση εκείνο των ανδρών. Η διαφορά 4 ή 5 ποσοστιαίων μονάδων εξακολουθεί να υπάρχει σε όλες τις κατηγορίες. Οι διαφορές μεταξύ των δυο φύλων παραμένουν, όπως βλέπουμε, ακόμη παρά τις συνεχείς προσπάθειες για ισότητα που έχουν γίνει την τελευταία δεκαετία και οι οποίες αποβλέπουν στην ισότιμη θέση των γυναικών στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας.

Πάντως σε μελέτη σχετικά ότι το φαινόμενο του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα, επισημαίνεται ότι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *ως γένους θηλυκού* και αναλύονται οι συνέπειες αυτού του φαινομένου και επισημαίνονται κάποια κοινωνικά

και οικονομικά δεδομένα που συνδέονται με τη συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση⁴.

3. Η συμμετοχή στην υποχρεωτική εκπαίδευση

Οι σταδιακές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα συμβάλλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων όσον αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια της ανάλυσής μας, η συμμετοχή των αγοριών και των κοριτσιών στη βασική εκπαίδευση κατά τις τελευταίες δεκαετίες δεν παρουσιάζει διαφορές σε σχέση με το φύλο των μαθητών.

Αν και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν υπήρχε εξ αρχής σημαντική διαφορά και αγόρια και τα κορίτσια συμμετέχουν σχεδόν εξίσου, στην δευτεροβάθμια όμως υποχρεωτική εκπαίδευση που στις δεκαετίες του 70-80 η διαφορά ανάμεσα στα δυο φύλα ήταν αισθητή, στη συνέχεια περιορίζεται με αποτέλεσμα σήμερα να μην υφίσταται. Πάντως σύμφωνα με μελέτη των Κάτσικα και Καββαδία (1994) οι ανισότητες όσον αφορά τη κατά φύλο πρόσβαση στην εκπαίδευση εξακολουθούν να υφίστανται⁵.

Εξάλλου, η αύξηση της συμμετοχής των κοριτσιών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη δεκαετία του 70 είχε σημαντικά ποιοτικά και ποσοτικά αποτελέσματα⁶:

- αυξάνεται ο αριθμός των κοριτσιών που φοιτούν στη μέση εκπαίδευση.⁷
- οι εκπαιδευτικοί ευαισθητοποιήθηκαν στο πρόβλημα της προκατάληψης στην εκπαίδευση για τους ρόλους των δυο φύλων.
- Τα «σχολεία θηλέων» καταργούνται στη δεκαετία του 70, ενώ ταυτόχρονα ίσχυσε η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση.

4. Πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και φύλο

Πηγή σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων αποτελεί μέχρι σήμερα στη χώρα μας το σύστημα πρόσβασης των αποφοίτων των Λυκείων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι μεταρρυθμίσεις του 1964 και του 1976 έρχονται να ικανοποιήσουν

⁴ Βλ. Α. Ευστράτογλου, (1999). *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Δαρδανός-Τυποθήτω.

⁵ Χ. Κάτσικας, Γ.Κ. Καββαδίας (1994). *Η ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)*. Αθήνα: Gutenberg.

⁶ Βλ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ., *Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική. Κοινωνιολογική ανάλυση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1995. Μ. Χρυσάκης, (1999) «Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαιδευτικές ανισότητες» στο *Διαστάσεις του Κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα:

⁷ .Βλ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, κ.ά (υπό έκδοση). *Η δημογραφική προσέγγιση της εκπαίδευσης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

την έντονη κοινωνική ζήτηση για δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το Γυμνάσιο γίνεται υποχρεωτικό και το Λύκειο μετατρέπεται σε επιλεκτικό μηχανισμό. Στη δεκαετία του '70 συνεχίζεται η τάση για μαζική φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αναμφίβολα, η θεσμοποιημένη ενσωμάτωση στο επίπεδο της ανώτερης-τεχνικής εκπαίδευσης (ΚΑΤΕΕ, ΤΕΙ αργότερα) που συντελείται οδηγεί σε πιο εξισωτικά μοντέλα.

Κατά την δεκαετία του 70' τόσο η μαζικοποίηση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (κατάργηση των εξετάσεων για το Λύκειο το 1982- αύξηση των μαθητών στο Λύκειο) όσο και η συνεχώς εντεινόμενη κοινωνική πίεση για συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση καθιστούν επιλεκτικές τις διαδικασίες για φοίτηση στο Λύκειο. Έτσι, η δευτεροβάθμια αναλαμβάνει εξισωτικό ρόλο και οι επιλεκτικές διαδικασίες μεταφέρονται στο μεταλυκειακό επίπεδο (γενικές εξετάσεις).

Εξάλλου, το σύστημα πρόσβασης στην ανωτάτη εκπαίδευση με το σύστημα επιλογής που εξακολουθεί να υπάρχει, και την επιλεκτική διαδικασία αναπαράγει, όπως έχει επισημανθεί, διάφορες μορφές ανισότητας που συναρτώνται με την γεωγραφική ανισομέρεια ανάπτυξης όχι μόνον της εκπαίδευσης αλλά και γενικότερα της κοινωνίας και της οικονομίας και λειτουργεί ανισωτικά για τους μαθητές. Όπως έχει επισημανθεί, οι πανελλήνιες εξετάσεις αποτελούν διαδικασία με αντικειμενικά κριτήρια που ευνοεί κάποιες κοινωνικές ομάδες.⁸

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1997, όπως αναφέρεται στην σχετική έκθεση «Εκπαίδευση 2000», στοχεύει σε μια νέα *απάντηση*, στην ανάγκη προώθησης νέων και ριζικών μεταρρυθμίσεων σε όλες τις βαθμίδες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁹. Η μεταρρύθμιση στηρίζεται στις εξής πέντε αρχές:

- Η εκπαίδευση να αποκτήσει δημοκρατικό χαρακτήρα, δηλαδή ο κάθε πολίτης πρέπει να μπορεί να έχει ισότιμη πρόσβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία, ανεξαρτήτως κοινωνικής προέλευσης, γένους, κτλ.
- Η εκπαίδευση να παρέχει ίσες ευκαιρίες για όλους και να λειτουργεί ως μηχανισμός αποτροπής του κοινωνικού αποκλεισμού, να εξασφαλίζει την κοινωνική συνοχή.

⁸ Βλ. Κυρίδης Αργύρης, (1997). *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση και η Πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο (1955-1985)*, Αθήνα: Gutenberg.

⁹ Για την μεταρρύθμιση βλ.: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) «*Εκπαίδευση 2000: Για μια Παιδεία Ανοικτών Οριζόντων*», 1997 - Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, ΕΠΕΑΕΚ, «*Μετά το Γυμνάσιο, τι; Ενιαίο Λύκειο, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Ανοικτή Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*», 1998 - Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο «*Τα μαθήματα Επιλογής στην Α' και Β' τάξη Ενιαίου Λυκείου*», Ενημερωτικό Φυλλάδιο για τους μαθητές, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1998 - Δημαράς Α., (1997) «*Μια Πρόταση που έγινε: Το Εθνικό Απολυτήριο: Τεκμήρια για την Ιστορία*», Αθήνα: Ερμής.

- Να ενισχύσει το δημόσιο και δωρεάν χαρακτήρα της εκπαίδευσης.
- Να παρέχει ανθρωπιστική παιδεία, καλλιέργεια της γλώσσας και της πολιτιστικής μας παράδοσης και κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος.
- Να πραγματοποιήσει ποιοτική αναβάθμιση της παιδείας, με την ανάπτυξη ικανοτήτων και την απόκτηση νέων και ευέλικτων δεξιοτήτων.

5. Φοιτητικός πληθυσμός και φύλο

Όπως ήδη επισημάνθηκε παραπάνω, το θέμα του αριθμού των φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση προσδιορίζεται μέχρι σήμερα από το σύστημα πρόσβασης και τις διαδικασίες επιλογής που έχουν κατά καιρούς θεσπιστεί.

Κάθε χρόνο χιλιάδες απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συσσωρεύονται στις πανελλήνιες ή γενικές εξετάσεις για τα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα για να εξασφαλίσουν μια θέση στη ανώτατη εκπαίδευση ενώ πολλές χιλιάδες μαθητών παραμένουν έξω από τις πύλες των πανεπιστημίων. Εξάλλου, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό μεταναστεύει ψάχνοντας μια θέση σε πανεπιστήμια του εξωτερικού¹⁰.

Σχετικά με τη διαχρονική εξέλιξη του αριθμού των εισακτέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ο απόλυτος αριθμός αυξάνεται σημαντικά κατά την τελευταία εικοσαετία. Από 12.000 που ήταν οι νεοεισαχθέντες το 1970, αυξάνονται στις 45.000 περίπου ετησίως στη δεκαετία του '90.

Παρά την αύξηση, όμως του απόλυτου αριθμού των εισερχόμενων σε ΑΕΙ, η ποσοστιαία αναλογία των μαθητών που επιτυγχάνουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με τους αποφοιτήσαντες τη δευτεροβάθμια (δηλαδή η σχέση αποφοιτησάντων μέσης εκπαίδευσης/επιτυχόντων στα ΑΕΙ) δεν αυξάνεται σημαντικά την ίδια περίοδο και παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, αντιστοιχεί μόνον στο 35% του συνόλου των υποψηφίων, γεγονός που συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των μαθητών του Γυμνασίου και του Λυκείου την ίδια περίοδο. Μόνον κατά την περίοδο 1983-1985 το ποσοστό των εισαχθέντων αυξάνεται και αντιστοιχεί στο 40% των απολυθέντων της Μέσης Εκπαίδευσης, ενώ στη συνέχεια μειώνεται και πάλι.

Όσον αφορά τη συμμετοχή των κοριτσιών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, από την δεκαετία του '70, οι παρατηρούμενες αλλαγές στη σύνθεση του φοιτητικού σώματος, με τη μεγαλύτερη συμμετοχή κοριτσιών συνδέεται, αναμφίβολα με τις αλλαγές στο εξεταστικό σύστημα. Στη δεκαετία του 80, η δεύτερη μεγάλη

¹⁰ Βλ. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, (1994) «Το φαινόμενο της έντονης φοιτητικής κινητικότητας προς τα πανεπιστήμια του εξωτερικού και οι επιπτώσεις του στην ελληνική κοινωνία στο Β. Κοτζαμάνης και Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.). *Οι δημογραφικές εξελίξεις στη μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ. 415-424.

εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στις εισαγωγικές εξετάσεις στοχεύει, μεταξύ άλλων, στη μεγαλύτερη ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών. Τα κύρια χαρακτηριστικά ήταν η μεγαλύτερη εξάρτηση των εξεταστέων γνωστικών αντικειμένων με την ύλη του αναλυτικού προγράμματος του Λυκείου και η απόκτηση του απολυτηρίου του Λυκείου μέσα από τις εισαγωγικές εξετάσεις γεγονός που έφερε έμμεσα όλα τα κορίτσια να συμμετάσχουν στις εισαγωγικές.

Η διαδικασία αυτή βοήθησε στην αύξηση της συμμετοχής των κοριτσιών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Έτσι, το προβάδισμα των αγοριών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στην δεκαετία του 60 διαφοροποιείται. Η αναλογία των κοριτσιών στο φοιτητικό πληθυσμό στα τέλη της δεκαετίας του '80 ξεπερνάει το 50%, ενώ σήμερα αντιστοιχεί στο 53% του συνόλου των φοιτητών στην Ανωτάτη και 49% στην Ανωτέρα.¹¹

Εξετάζοντας την κατανομή των φοιτητών ανάλογα τον επιστημονικό κλάδο με βάση τα δεδομένα της ΕΣΥΕ (Στατιστικές της Εκπαίδευσης φαίνεται η μεγαλύτερη παρουσία των αγοριών στις θετικές επιστήμες και στις επιστήμες της τεχνολογίας. Η διάκριση αυτή όσον αφορά το φύλο εξακολουθεί να παραμένει -αν και διαχρονικά βελτιώνεται -και η συμμετοχή των κοριτσιών παραμένει σε πιο χαμηλά επίπεδα σε Σχολές θετικής κατεύθυνσης. Στις θεωρητικής κατεύθυνσης Σχολές η παρουσία των κοριτσιών είναι πιο ισότιμη, ενώ καμιά φορά παρατηρείται μεγαλύτερη παρουσία κοριτσιών (π.χ. στις Παιδαγωγικές Σχολές)¹².

Ενδεικτικές Μελέτες

Το φύλο των μαθητών αποτέλεσε σημαντική μεταβλητή στη διαδικασία εκπαίδευσης εξαρχής και στη χώρα μας. Ωστόσο, ο προβληματισμός για την εκπαίδευση των κοριτσιών και τις διακρίσεις σε σχέση με το φύλο, έχει διερευνηθεί ελάχιστα και λίγοι επιστήμονες ασχολούνται με το θέμα αυτό. Οι σχετικές αναφορές στο θέμα αυτό περιλαμβάνονται σε συγγράμματα ενός ευρύτερου κοινωνιολογικού προβληματισμού.

Τα θέματα οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών των αναλφάβητων, των κοινωνικών διαστάσεων του αναλφαβητισμού, των πολιτικών αντιμετώπισης, των κοινωνικών χαρακτηριστικών (κοινωνική καταγωγή, προέλευση των μαθητών και

¹¹ Βλ. τις μελέτες: Α. Κυρίδης, (1997). *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση και η Πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο (1955-1985)*, Αθήνα: Gutenberg. Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, (1995) «Εκπαιδευτικές τάσεις στην Ελλάδα με έμφαση στην ανωτάτη εκπαίδευση: από την δεκαετία του 60 προς το 2000» στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη και Ν. Κυριαζή, *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 187-244. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, κ.ά (υπό έκδοση). *Η δημογραφική προσέγγιση της εκπαίδευσης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

των διαφορών όσον αφορά το φύλο έχουν διερευνηθεί σε ορισμένες ευρύτερες μελέτες που αναφέρονται και στο ζήτημα του αναλφαβητισμού στη χώρα μας, στη σχολική διαρροή, στην πορεία των μαθητών που εγκαταλείπουν την υποχρεωτική εκπαίδευση και την επίδοση των μαθητών.

Σε σχέση με τον αναλφαβητισμό ο Ευστράτογλου στη μελέτη του επισημαίνει ότι το φαινόμενο του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα είναι γένους θηλυκού και οι γυναίκες την τελευταία εικοσαετία εμφανίζουν διπλάσιους αριθμούς αναλφάβητων σε σχέση με τους άνδρες. Το γεγονός αυτό επιδρά αρνητικά στη θέση της γυναίκας και γενικότερα στη συμμετοχή της στη δημόσια ζωή.¹³

Όπως διαπιστώθηκε μέσα από τις διάφορες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία για τη σχολική διαρροή που εκπόνησαν διάφοροι φορείς- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το ΕΚΚΕ και άλλοι επιστήμονες- τα κορίτσια εγκαταλείπουν το σχολείο πριν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε μικρότερο βαθμό απ'ότι τα αγόρια ενώ έχουν καλύτερες επιδόσεις στα μαθήματα .¹⁴

- Παλαιοκρασάς Στ. κ.ά. (1996). *Οι μαθητές που εγκαταλείπουν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο και οι ανάγκες τους για επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση*. Αθήνα: ΟΕΕΚ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ. (1995) *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική Κοινωνιολογική Ανάλυση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χ. Κάτσικας, Γ.Κ. Καββαδίας. *Η ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ρ. Παθεοφίλου- Στ. Βοσνιάδου (επιμ.) (1998) *Η εγκατάλειψη του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Α. Ευστράτογλου (1998). *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Δαραδανός-Τυποθύτω.

¹² Βλ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, κ.ά (υπό έκδοση). *Η δημογραφική προσέγγιση της εκπαίδευσης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

¹³ Βλ. Α. Ευστράτογλου (1998). *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Δαραδανός-Τυποθύτω

¹⁴ Βλ. τις μελέτες των: Α. Τεπέρογλου Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ι. Τσίγκανου (2000). *Προσδιορισμός Περιοχών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΠΕΠ)*, Τελική Έκθεση, Αθήνα ΕΚΚΕ/Υπ. Παιδείας. Α. Τεπέρογλου Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ι. Τσίγκανου (2000). *Προσδιορισμός Περιοχών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΠΕΠ)*, Αποτελέσματα Επιτόπιας Έρευνας, Αθήνα ΕΚΚΕ/Υπ. Παιδείας. Παλαιοκρασάς Στ. κ.ά. (1996). *Οι μαθητές που εγκαταλείπουν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο και οι ανάγκες τους για επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση*. Αθήνα: ΟΕΕΚ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ρ. Παθεοφίλου- Στ. Βοσνιάδου (επιμ.) (1998) *Η εγκατάλειψη του σχολείου*. Αθήνα: Gutenberg. Α. Μιχελής, (2000). *Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες. Η περίπτωση της Φθιώτιδας: 1930-1980*. Αθήνα: Δωδώνη.

- Α. Μιχελής, (2000). *Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες. Η περίπτωση της Φθιώτιδας: 1930-1980*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Ευστράτογλου, Α (2000). «Αναλφαβητισμός στην Ελλάδα. Μια διερεύνηση στις πρόσφατες εξελίξεις». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Α'-Β' σελ. 60-92.
- Τεπέρογλου, Α., Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ι. Τσίγκανου (2000). *Προσδιορισμός Περιοχών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΠΕΠ)*, Τελική Έκθεση, Τόμος Α'. Αθήνα: ΕΚΚΕ/Υπ. Παιδείας.
- Τεπέρογλου Α., Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ι. Τσίγκανου (2000). *Προσδιορισμός Περιοχών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΠΕΠ)*, Αποτελέσματα Επιτόπιας Έρευνας, Τόμος Β'. Αθήνα: ΕΚΚΕ/Υπ. Παιδείας.

Με βάση τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η διερεύνηση της συμμετοχικότητας των κοριτσιών στην δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια βαθμίδα εκπαίδευση στη χώρα μας είναι αποσπασματική και έχει έντονα ποσοτικό χαρακτήρα, ενώ δεν έχουν γίνει μελέτες που να αναλύουν σε βάθος το θέμα αυτό διαχρονικά.

Ως εκ τούτου χρειάζεται ολική προσέγγιση του ζητήματος της συμμετοχής των κοριτσιών στην εκπαίδευση, την διάκριση των φύλων και τον σεξισμό στην εκπαίδευση. Όπως διαπιστώθηκε υπάρχει:

- Έλλειψη σχετικών μελετών που να αναδεικνύουν τους ιδεολογικούς και κοινωνικο-οικονομικούς όρους, μηχανισμούς και στερεότυπα που συμβάλλουν στις παρατηρούμενες ανισότητες σε σχέση με το φύλο των μαθητών.
- Έλλειψη σχετικών μελετών που να αναλύουν τις ειδικές συνθήκες - νοοτροπίες και στερεότυπα -και τα βαθύτερα αίτια στη λειτουργία του εκπαιδευτικού μας συστήματος.
- Έλλειψη σχετικών μελετών όπου να διαφαίνεται η σχέση του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού με τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και η συμβολή του στην καταπολέμηση ή τουλάχιστον στην άμβλυνση των ανισοτήτων στην εκπαίδευση.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδου, Χ., Πετρίδου, Β. (1997). «Αναπαραστάσεις γυναικών στα βιβλία

της Ιστορίας και της Κοινωνιολογίας του Λυκείου.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

- Δεληγιάννη - Κουϊμτζή Β. (1988). "Η έρευνα για τη γυναίκα στην εκπαίδευση: Στόχοι και προτάσεις, προβλήματα και προοπτικές», Εισήγηση στο συνέδριο του ΚΕΜΕ "Φεμινισμός και Εκπαίδευση", 11-13 Δεκεμβρίου, Αθήνα 1988.
- Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου, Σ. (1993). *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*. Θεσσαλονίκη. Βάνιας
- Δεληγιάννη Β., Ζιώγου, Σ., (επιμ.) 1997. *Φύλο και σχολική πράξη*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας.
- Δημαράς Α., (1997) «Μια Πρόταση που έγινε: Το Εθνικό Απολυτήριο: Τεκμήρια για την Ιστορία», Αθήνα: Ερμής.
- Ευστράτογλου Α., (1999). *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα*. Αθήνα: Δαρδανός-Τυποθήτω.
- Ζιώγου – Καραστεργίου Σ. (1985). «Προσεγγίσεις στην ιστορία της γυναικείας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα», Πρακτικά Συνεδρίου Ισότητα των Δύο Φύλων και Εκπαίδευση (2-5 Μαΐου), 37-55.
- Ζιώγου, Σ. (1983). *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Θεσσαλονίκη.
- Ηλιού Μ. (1990). *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δυναμική*. Αθήνα: Πορεία.
- Ηλιού, Μ. (1991). *Βήματα εμπρός, Βήματα πίσω*. Αθήνα: Πορεία.
- Ηλιού, Μ. (1995) «Η διάτρητη ισότητα και οι μεταμορφώσεις της ανισότητας των φύλων», *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Υπουργείο Προεδρίας, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα
- Καζαμίας, Α., Κασσωτάκης, Μ. «Εκπαιδευτικό Μανιφέστο: Προβληματισμοί για την ανασυγκρότηση και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής εκπαίδευσης» στο Καζαμίας Ανδρέας - Κασσωτάκης Μιχάλης (επιμ.), *Ελληνική Εκπαίδευση: Προοπτικές Ανασυγκρότησης και Εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1995, σελ. 12-39.
- Κασσωτάκης, Μ. (1989). *Η Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα και τα Προβλήματά της*, τ. 1-3. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή - Τομέας Παιδαγωγικών Σπουδών.
- Κάτσικας, Χ., Καββαδίας Γ.Κ., (1994). *Η ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)*. Αθήνα: Gutenberg.

- Κίτσου, Α. Δ., (1993). *Ιστορική Εξέλιξη του Θεσμού της Συνεκπαίδευσης των δύο Φύλων στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Κογκίδου, Δ. (1995) "Η έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση. Σε ποιούς τομείς απαιτείται παρέμβαση;"» *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Υπουργείο Προεδρίας, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα
- Κογκίδου, Δ. (1996). Η θεσμοθέτηση Γυναικείων Σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια: Η περίπτωση του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Α.Π.Θ. Εισήγηση στην Ευρωπαϊκή Συνάντηση *Οι Γυναικείες Σπουδές στην Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Παρατηρητής.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ., *Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική. Κοινωνιολογική αναλύση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1995.
- Κυρίδης Α., (1997). *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση και η Πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο (1955-1985)*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κωνσταντίνου, Χ. (1998). *Σχολική Πραγματικότητα και Κοινωνικοποίηση του Μαθητή*. Αθήνα: Gutenberg, Παιδαγωγική Σειρά.
- Κωστάκη, Α. (1984). *Πορίσματα από μια Ανάλυση των Επιτυχιών στις Εισιτήριες Εξετάσεις Λυκείου (1981)*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1995) «Εκπαιδευτικές τάσεις στην Ελλάδα με έμφαση στην ανωτάτη εκπαίδευση: από την δεκαετία του 60 προς το 2000» στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη και Ν. Κυριαζή (επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 187-244.
- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1994) «Το φαινόμενο της έντονης φοιτητικής κινητικότητας προς τα πανεπιστήμια του εξωτερικού και οι επιπτώσεις του στην ελληνική κοινωνία στο Β. Κοτζαμάνης και Λ. Μαράτου-Αλιπράντη (επιμ.). *Οι δημογραφικές εξελίξεις στη μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ. 415-424.
- Λαμπράκη-Παζάνου Α., (1995), «Η Γυναικεία Εκπαίδευση και οι Νομοθετικές Ρυθμίσεις στην Ελλάδα», *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*, Υπουργείο Προεδρίας, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα.
- Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα. Μ.(1989). Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46: 58-69.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. κ.ά (υπό έκδοση). *Η δημογραφική προσέγγιση της εκπαίδευσης*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Τομπαϊδης, Δ. (1982). *Η ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση: Συμβολή στη μελέτη εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.

- Τσιάκαλος Γ., (1995) «Σεξισμός, ρατσισμός, κοινωνικός αποκλεισμός. Ο ρόλος της Εκπαίδευσης», Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών, Υπουργείο Προεδρίας, Γενική Γραμματεία Ισότητας, Αθήνα
- Τσουκαλάς, Κ. (1980). *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1929)*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) «*Εκπαίδευση 2000: Για μια Παιδεία Ανοικτών Οριζόντων*», 1997
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, ΕΠΕΑΕΚ, «*Μετά το Γυμνάσιο, τι; Ενιαίο Λύκειο, Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια, Ανοικτή Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*», 1998
- Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο «*Τα μαθήματα Επιλογής στην Α' και Β' τάξη Ενιαίου Λυκείου*», Ενημερωτικό Φυλλάδιο για τους μαθητές, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1998
- Φραγκουδάκη Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χατζηστεφανίδης, Θ. (1986). *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: (1821-1986)*. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ.Ν. Παπαδήμας.
- Χαρίτου-Φατούρου, Μ. (1989). *Γυναίκα και Εκπαίδευση. Η Σοσιαλιστική Θεωρία και Πράξη*, 2: 44-49.
- Χρυσάκης, Μ., (1999) «Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαιδευτικές ανισότητες» στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ε. Φρονίμου (επιμ.). *Διαστάσεις του Κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*. σελ. 83-136. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

2. Η συμμετοχή γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα (Τριτοβάθμια βαθμίδα)

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι κατ' αρχήν η επισκόπηση των θεωρητικών κατευθύνσεων και της σχετικής βιβλιογραφίας- διεθνούς και ελληνικής- σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση (με έμφαση την τριτοβάθμια βαθμίδα) και τον ακαδημαϊκό- πανεπιστημιακό χώρο. Μετά από μια σύντομη αναφορά στα διεθνή δεδομένα, επιχειρείται η παρουσίαση των δεδομένων για την Ελλάδα και επισημαίνονται τα κενά στη μελέτη σχετικά με την παρουσία των γυναικών στον πανεπιστημιακό- ακαδημαϊκό χώρο .

1. Θεωρητική εισαγωγή

Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού αποτέλεσε το πρώτο «επιστημονικό» επάγγελμα που άνοιξε και θεωρήθηκε κατάλληλο για τις γυναίκες δίνοντάς τους τη δυνατότητα για κοινωνική παρουσία και οικονομική ανεξαρτησία. Και στη χώρα μας οι ειδικότητες του δασκάλου και νηπιαγωγού προσελκύουν μεγάλο αριθμό κοριτσιών. Παρά τη διαχρονικά υψηλή παρουσία των γυναικών στο συγκεκριμένο χώρο απασχόλησης, στα πλαίσια της εργασίας σημειώνονται διαφοροποιήσεις στο σώμα των εκπαιδευτικών με βάση το φύλο. Οι διαφοροποιήσεις αφορούν την κατανομή των ανδρών και των γυναικών στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης, στην διοικητική ιεραρχία, στις διευθυντικές θέσεις, όπου παρατηρείται άνισος καταμερισμός¹⁵.

Οι γυναίκες εκπαιδευτικοί έχουν γενικά μειωμένο γόητρο και ο παράγοντας φύλο διαπερνά, όπως έχει επισημανθεί το χώρο της εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Ακόμη, οι σχέσεις των φύλων στο σχολικό μηχανισμό είναι ιεραρχικά δομημένες και αντανakλούν και συντηρούν τις παραδοσιακές σχέσεις όσον αναφορά τον καταμερισμό των ρόλων ανάλογα με το φύλο στο πλαίσιο της κοινωνίας και της οικογένειας.

Διεθνώς, στις διάφορες μελέτες οι ανισότητες στην επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών έχει αποδοθεί τόσο στις νοοτροπίες και παραδοσιακές δομές όσο και

¹⁵ Βλ. Μαραγκουδάκη Ε. «Οι γυναίκες διδάσκουν, οι άνδρες διοικούν» στο *Φύλο και Σχολική Πράξη, ό.π.. σελ.258-292*

στις ίδιες τις γυναίκες που δεν μπορούν να επιβληθούν στον μαθητικό πληθυσμό και δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στους ρόλους και στις απαιτήσεις της διεύθυνσης.¹⁶

Στη χώρα μας δεν έχουν γίνει συστηματικές μελέτες που να διερευνούν σε βάθος την υπάρχουσα κατάσταση. Σύμφωνα με μελέτη που αναφέρεται στην κατά φύλο κατανομή των διοικητικών οργάνων σχετικά με την Εκπαίδευση που λειτουργούν στις νομαρχίες για την Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση, οι προϊστάμενοι των Δ/νσεων και των Γραφείων εκπαίδευσης είναι στην συντριπτική τους πλειοψηφία (98%) άνδρες.¹⁷

Το ίδιο συμβαίνει και με τους Σχολικούς Συμβούλους. Επίσης, σύμφωνα με δεδομένα άλλης μελέτης οι γυναίκες εκπαιδευτικοί κυριαρχούν στις χαμηλές βαθμίδες και στελεχώνουν «τους γυναικείους κλάδους σπουδών».¹⁸

2. Συμμετοχή των γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Εξετάζοντας το θέμα της συμμετοχής των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως έχει επισημανθεί στη διεθνή βιβλιογραφία, παρά την αύξηση του εκπαιδευτικού επιπέδου και τη βελτίωση της θέσης τους στην απασχόληση, εμφανίζονται σημαντικές διαφορές στην επαγγελματική διάρθρωση ανάμεσα στα δύο φύλα με κύριο χαρακτηριστικό την επιλεκτική παρουσία των γυναικών σε ορισμένους επιστημονικούς κλάδους και την περιορισμένη παρουσία τους σε θέσεις υψηλών βαθμίδων/υπευθυνοτήτων της ακαδημαϊκής ιεραρχίας.

Παρόλο λοιπόν που σήμερα οι γυναίκες κατέχουν το 50% των πανεπιστημιακών πτυχίων και σε ορισμένους κλάδους υπερβαίνουν τον αριθμό των ανδρών πτυχιούχων, η παρουσία τους στον ακαδημαϊκό χώρο είναι εξαιρετικά χαμηλά.¹⁹

Ακόμη, η συμμετοχή τους στις ανώτερες βαθμίδες του πανεπιστημιακού προσωπικού είναι περιορισμένη, καθώς και στους παραδοσιακά «ανδροκρατούμενους» επιστημονικούς κλάδους (τεχνολογία, μαθηματικά, φυσική, ιατρική)²⁰.

¹⁶16 Βλ. A. Spencer and D. Podmore (eds) (1993) , *In a man's world: essays on women in male-dominant professions* London: Tavistock. J. Ouston (1993) *Women in Education Management*, Essex: Longman. P. Schmuck (eds) (1991), *Educational Policy and management , sex differentials*, N. York.

¹⁷17 Το ίδιο, σελ. 261.

¹⁸18 Βλ. Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, ό.π.

¹⁹19 Βλ. ETAN Report (2000), *Science policy in the European Union. Promoting excellence through mainstreaming gender equality*, European Commission, Brussels.

²⁰20 Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ. (1995) *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική Κοινωνιολογική Ανάλυση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Μ. Ηλιού, (1988), «Οι γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της θέσης τους ή στασιμότητα;», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 70, σελ. 3-22.

Η πρόοδος τους στην επιστημονική σταδιοδρομία είναι πιο αργή από αυτή των ανδρών και ο αριθμός τους μειώνεται όσο ανεβαίνουμε στην κλίμακα των ευθυνών – στις υψηλές βαθμίδες της ακαδημαϊκής ιεραρχίας βρίσκονται κατά μέσο όρο στις χώρες μέλη της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Ένωση) γυναίκες σε ποσοστό κάτω του 10%.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέλαβε μια σειρά σημαντικών πρωτοβουλιών και τον Φεβρουάριο του 1999 η Επιτροπή εξέδωσε την ανακοίνωση «Γυναίκες και Επιστήμη», η οποία αποτέλεσε αντικείμενο θετικού ψηφίσματος του Συμβουλίου που συνοδεύεται από ένα σχέδιο δράσης, το οποίο βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Επίσης, η Ευρ. Επιτροπή δημιούργησε το 1990 ομάδα εμπειρογνομώνων (ETAN-European Technology Assessment Network) που αποτελείται από γυναίκες επιστήμονες με σκοπό να αξιολογήσει την κατάσταση για την θέση των γυναικών στην έρευνα και την επιστήμη και να διατυπώσει προτάσεις πολιτικής, έτσι ώστε η ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών να βοηθήσει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των δράσεων σε όλες τις χώρες.

Στην Έκθεση της εν λόγω ομάδας εμπειρογνομώνων ETAN (Report on Women and Science, Brussels, European Commission, 2000), δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα συστηματικής συλλογής αναλυτικών στατιστικών στοιχείων, η έλλειψη των οποίων αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την εκτίμηση της θέσης των γυναικών στην έρευνα και την επιστήμη, τον εντοπισμό των μορφών διάκρισης σε βάρος τους και την αποτελεσματικότερη προώθηση της διάστασης των ίσων ευκαιριών.²¹

Η υποεκπροσώπηση των γυναικών στον τομέα της επιστήμης και στον ακαδημαϊκό χώρο γενικότερα, παρά τα περιορισμένα στοιχεία για το θέμα, επιβεβαιώνεται από τα διαθέσιμα δεδομένα – εκτιμάται, για παράδειγμα, ότι οι γυναίκες κατέχουν μόλις το 5% έως 10% των τακτικών καθηγητικών εδρών κατά μέσο όρο στις Ευρωπαϊκές χώρες. Φαίνεται ότι η αύξηση του αριθμού των γυναικών, απόφοιτων Ανώτατης εκπαίδευσης δεν σημαίνει και αυτόματα ομογενή διασπορά τους σε σχετικές θέσεις εργασίας. Μετά την αποφοίτηση, οι γυναίκες συναντούν συχνά εμπόδια στην επιστημονική σταδιοδρομία τους, γεγονός που τις οδηγεί στην κατάληψη χαμηλών σχετικά βαθμίδων της επαγγελματικής ιεραρχίας, παρά τα αυξημένα προσόντα που διαθέτουν εκείνες που βρίσκονται στην αγορά εργασίας²².

Μια πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια για την εκτίμηση της γυναικείας απασχόλησης στην τομέα της επιστήμης έχει γίνει στη Φιλανδία. Η διερεύνηση

²¹ Βλ. European Commission (2001) *Women and Science. Making change happen*. Brussels. Research Directorate-General XII.

²² Βλ. την Έκθεση ETAN, *Science policy in the European Union. Promoting excellence through mainstreaming gender equality*, European Commission, Brussels, 2000.

στηρίζεται σε στοιχεία από δευτερογενείς πηγές και σε πρωτογενή συγκέντρωση πληροφοριών με ερωτηματολόγιο σε ερευνητικά κέντρα της Ακαδημίας της Φιλανδίας, του Πανεπιστημίου και του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου της Ελσίνκι²³. Από την ανάλυση διαπιστώνεται η υποεκπροσώπηση των γυναικών στην επιστημονική κοινότητα σε όλες τις βαθμίδες και ακόμα περισσότερο στις υψηλές βαθμίδες και στις υπεύθυνες θέσεις.

Σε επίπεδο κρατών μελών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 εφαρμόστηκαν πολιτικές και μέτρα που ποικίλουν ως προς το χαρακτήρα τους, με σκοπό την αντιμετώπιση της υποεκπροσώπησης των γυναικών στην επιστημονική κοινότητα. Τα μέτρα αυτά αφορούν στην επιχορήγηση υποτροφιών, χρηματοδότηση ερευνών, δημιουργία θέσεων εργασίας για γυναίκες στα πανεπιστήμια και στα ερευνητικά κέντρα, εφαρμογή θεσμικών μέτρων, δημιουργία διαφόρων δομών και επιτροπών κλπ.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι διακρίνονται δύο κατηγορίες παραγόντων που ερμηνεύουν τη μειωμένη παρουσία των γυναικών στην επιστήμη και την έρευνα: παράγοντες που σχετίζονται: α) με ατομικά εμπόδια και β) παράγοντες που σχετίζονται με θεσμικά εμπόδια.

Με βάση τις δύο αυτές κατηγορίες διαμορφώνονται και δύο είδη στρατηγικής αντιμετώπισης και επίλυσης του προβλήματος της μικρής παρουσίας των γυναικών στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση.

A) Το πρώτο είδος στηρίζεται στα προσωπικά-ατομικά εμπόδια όπως είναι η πρόσβαση στην εκπαίδευση και στις επαγγελματικές ευκαιρίες, οι οικογενειακές υποχρεώσεις και η ανεπάρκεια παιδαγωγικών δομών, τα ψυχολογικά εμπόδια κλπ.

B) Το δεύτερο είδος στηρίζεται στα θεσμικά εμπόδια όπου αναγνωρίζεται το ζήτημα του καταμερισμού της εργασίας ανάλογα με το φύλο και ο διαχωρισμός των θέσεων σε «ανδρικές» και «γυναικείες» και επομένως, τίθεται θέμα αλλαγής των διαδικασιών επιλογής και των κριτηρίων, ώστε να διασφαλίζεται ισότητα πρόσβασης για τις γυναίκες και τους άνδρες σε όλες τις θέσεις εργασίας. Οι παραπάνω διαπιστώσεις και οι προτάσεις αυτές θα αξιοποιηθούν και τα προσαρμοσθούν στην ανάπτυξη στρατηγικής για την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στον ακαδημαϊκό χώρο στην Ελλάδα.

Ας σημειωθεί ότι η αναζήτηση βιβλιογραφίας σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δείχνει ότι παρόλο που υπάρχει σχετικά πλούσια βιβλιογραφία για τα θέματα της ανωτάτης εκπαίδευσης και της γυναικείας παρουσίας απασχόλησης στον Ευρωπαϊκό χώρο γενικά, οι έρευνες και τα στατιστικά

²³ Βλ. Academy of Finland (1999) *Women in Academia, Report of the working group appointed by the Academy of Finland*, Edita Ltd. Helsinki.

στοιχεία για το πανεπιστημιακό προσωπικό την επιστημονική σταδιοδρομία των γυναικών στον ακαδημαϊκό χώρο είναι ιδιαίτερα ελλιπή.

2. Μελέτες

Στη χώρα μας, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας και την ΕΣΥΕ η συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι αρκετά μεγάλη (πάνω από 50% του συνολικού προσωπικού).

Όσον αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση, για τις Ελληνίδες, το επάγγελμα του πανεπιστημιακού αποτελούσε ανέκαθεν «ανδρικό οχυρό» όπου μέχρι και σήμερα επικρατεί σκληρός ανταγωνισμός. Οι γυναίκες συγκεντρώνονται στις χαμηλές βαθμίδες, παραμένουν στάσιμες ή προάγονται με αργότερο ρυθμό από τους άνδρες, ιδιαίτερα αν έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις. Η κατάσταση αυτή δεν είναι χαρακτηριστική μόνο για το πανεπιστημιακό προσωπικό αλλά και για τον ερευνητικό τομέα σύμφωνα με τα δεδομένα πρόσφατης έρευνας που διεξήχθη από το ΕΚΚΕ²⁴.

Από τα δεδομένα της ΕΣΥΕ - Στατιστικές της Εκπαίδευσης- προκύπτει ότι στην ανώτατη εκπαιδευτική βαθμίδα οι γυναίκες καλύπτουν το 30% περίπου του συνόλου του διδακτικού προσωπικού. Το ποσοστό μειώνεται δραστικά καθώς ανεβαίνουμε την κλίμακα ιεραρχίας. Επιπλέον, υπάρχει άνιση κατανομή ανάμεσα στις σχολές με μεγαλύτερη συγκέντρωση γυναικών στις σχολές «γυναικείου» προσανατολισμού - Ανθρωπιστικές σπουδές, Κοινωνικές επιστήμες κλπ.²⁵

Από την επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας προκύπτει, λοιπόν, ότι δεν υπάρχουν πρόσφατες μελέτες που να διερευνούν σε βάθος τη θέση των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κάποιες μελέτες αναφέρονται σε δεδομένα του Υπ. Παιδείας και της ΕΣΥΕ, είναι αποσπασματικές και δεν διερευνούν τη διάσταση του φύλου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επίσης δεν δείχνουν τη δυναμική εξέλιξη της κατά φύλο σύνθεσης του ακαδημαϊκού προσωπικού και τις σημερινές εξελίξεις.

- Ηλιού, Μ. (1988). «Οι γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της θέσης τους ή στασιμότητα; », *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Νο 70, σελ. 3-22.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ. (1995) *Εκπαιδευτική πολιτική και Πρακτική Κοινωνιολογική Ανάλυση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

²⁴ Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Α. Τεπέρογλου κ.ά,(2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Καταγραφή ερευνητικών φορέων και ερευνητικού δυναμικού*, Τόμος Ι, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Η πρόσφατες έρευνες του ΕΚΚΕ αναφέρονται στη θέση των γυναικών στον ερευνητικό τομέα και περιλαμβάνουν και κάποια δεδομένα σχετικά με γυναίκες μέλη ΔΕΠ που απασχολούνται σε Πανεπιστημιακά Ερευνητικά Ινστιτούτα.

- Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Α. Τεπέρογλου κ.ά, (2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Καταγραφή ερευνητικών φορέων και ερευνητικού δυναμικού*, Τόμος Ι, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Λ. Μαράτου-Αλιπράντη κ.ά,(2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Αποτελεσματα επιτόπιας έρευνας*, Τόμος ΙΙ, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Όπως φάνηκε με βάση τη βιβλιογραφική επισκόπηση, δεν έχει γίνει καμιά σε βάθος έρευνα σχετικά με το πανεπιστημιακό προσωπικό και τη δυναμική του, την κατά φύλο διάθρωσή του, την κατανομή ανά επιστημονικό κλάδο κλπ. Θα πρέπει να γίνουν μελέτες για την καλύτερη κατανόηση του ζητήματος της διάστασης των φύλων στον επιστημονικό τομέα, πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου να αξιοποιηθεί το δυναμικό των γυναικών επιστημόνων:

- **Υπάρχει έλλειψη εξειδικευμένων ερευνών σχετικά με την μειωμένη συμμετοχή γυναικών στις διευθυντικές θέσεις και στο διδακτικό προσωπικό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά επιστημονικό κλάδο κλπ..**
- **Θα πρέπει να γίνουν μελέτες που να διερευνούν τα αίτια αυτής της κατάστασης, να επισημαίνουν τα στερεότυπα και τους παράγοντες που περιορίζουν την παρουσία των γυναικών στον πανεπιστημιακό χώρο και επιδρούν καθοριστικά στην διατήρηση των φυλετικών ανισοτήτων στον πανεπιστημιακό χώρο.**
- **Θα πρέπει να γίνουν μελέτες που να εξετάζουν και να αναλύουν τους μηχανισμούς διακρίσεων, τον ανεπαρκή συνυπολογισμό των ιδιαίτερων δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην άσκηση των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων κλπ.**

²⁵ Βλ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη κ.ά,(2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Αποτελεσματα επιτόπιας έρευνας*, Τόμος ΙΙ, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Διεθνής

- Academy of Finland (1999) *Women in Academia, Report of the working group appointed by the Academy of Finland*, Edita Ltd. Helsinki.
- Acker, J. (1989), *Doing Comparable Work: Gender, Class and Pay Equity*, Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Adam A. (1995), «Women and computing in the UK», *Communications of the ACM*, ISSN: 0001–782, Vol.38, Iss: 1, U.K., p: 43.
- Allat, P., Keil, T., Bryman, A. and Bytheeway, B.(eds) (1987), *Women and the life cycle: Transitions and Turning-Points*, London: Mackmillan.
- Allmendinger J., Bruckner H, Von Stebut J., Fuchs S. (1996), «Stop, Go, or Stop-and-Go? The Integration of Women in Science, *American Sociological Association*, Federal Republic Germany.
- Altbach Ph.G. (1977), *Comparative Perspectives on the Academic Profession*, Νέα Υόρκη, Praeger.
- Altbach Ph.G. (1979), *Comparative Higher Education. Research trends and bibliography*, Λονδίνο, Mandel.
- Alwin, D.F., Braun, M. and Scott, J. (1992), «The separation of work and the family: attitudes towards women's labour-force participation in Germany, Great Britain and the United States», *European Sociological Review* 8: 13-37.
- Andersen, M. (1986), «La situation des Universités ontariennes», *Perspectives Universitaires, La nouvelle Revue de l' AUPELF*, 3, 1, and 2: 67-72 .
- Bauer M. και Bertin-Mouroto, B. (1999), «National models for making and legitimating elites: A comparative analysis of the 200 top executives in France, Germany and great Britain» in Thomas, B. and Allemendinger (ed) *European Societies*, Vol.1, No1, European Sociological Association, Routledge

Publications.

- Bauer, M. and Bertin-Mouroto, B. (1987), *Les '200' . Comment devient- on un grand patron?*, Paris: Seuil.
- Birnbaum, P. (1978), *La classe dirigeante française*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Bisseret N. (1974), *Les inégaux ou la selection universitaire*, Παρίσι, Presses Universitaires de France.
- Bourdieu, P. (1984), *Homo Academicus*, Παρίσι, Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. and Saint- Martin, M. de (1971), *Les fonctions sociales de l'ordre scientifique*, The Hague: Mouton.
- Bradley H. (1998), «A new gender(ed) order? Researching and rethinking women's work», *The Journal of British Sociological Association*, ISSN: 0038-0385, Vol. 32, Iss.4, U.K., p: 869-873.
- Burnham, J. (1947), *L'ère des organisateurs*, Paris: Calman-Levy.
- Burt, R. (1992a), *Structural Holes. The Social structure of competition*, Cambridge, Harvard University Press.
- Byrne E.M. (1987), «Gender in Education: educational policy in Australia and Europe, 1975-1985» *Comparative Education*, 23, 1: 11-22.
- Campell, K.E., Marsden, P.V. και Hurbert, J.S. (1986) "Social resources and socioeconomic status". *Social Networks*, vol. 8, pp 97-116.
- Clark, S.M. και Corcoran, M. (1986), «Perspectives on the Professional Socialization of Women Faculty: a Case of Accumulative Disadvantage?», *Journal of Higher Education*, 57, 1:20-443.
- Commission Européenne (1997) *Genre, Pouvoir et Changements dans le*

Secteur de la Santé dans L'Union Européenne, Luxembourg.

- Commission des communautés Européennes (1999), «*Femmes et sciences*», *Mobiliser les femmes pour enrichir la recherche européenne*, Bruxelles, le 17.02.1999 COM (1999) final
- Connaway R., Morelock M., Gentry M. (1985), «Research Productivity of Women and Men in Selected Social Work Positions», *Administration in Social Work*, ISSN: 0364-3107, Vol. 9, Iss: 1, p: 81-91.
- Cook, F.B. (1977), «Faculty women in the American University: up the down staircase», in Ph.G Altbach (eds), *Comparative Perspectives on Academic Profession*, pp. 166-190
- Di Nitto, D., Yancey, M. P. And Harrison, D.F. (1982), «Sexual discrimination in higher education», *Higher Education Review*, 14, 2: 33-54
- Doreian, P. (1988), "Equivalence in a social network", *Journal of Mathematical Sociology*, 13 (3), pp.243-282.
- Eliou, M. (1978), «Those whom Reform forgot», *Comparative Education Review*, 22, 1:60-70.
- Eliou, M. (1987), «Equality of the sexes in Education: and now what?», *Comparative Education*, 23, 1: 59-67.
- Epstein, A.L. (1969), «The network of urban organization» in Mitchel, J.C. (ed), *Social network in urban situation*, Manchester, Manchester University Press, pp. 77-116.
- Etzion D., Nicolaou-Smokoviti L., Bailyn L. (1993), «A Cross- Cultural Comparison of American, Israeli and Greek Women Pursuing Technical and Scientific Careers», *International Review of Sociology*, 1-2, Italy, 76-94.
- Etzkowitz H., Kemelgor C., Neuschat M., Uzzi B. (1990), «The Final Disadvantage: Barriers to Women in Academic Science and Engineering»,

International Sociological Association, U.S.

- European Commission (1997) *Images of women in media. Report of existing research in the European Union*, Luxembourg.
- European Commission (1998) *Structural Funds: Keeping tuned to changing times*, Equal Opportunities Magazine.
- European Commission (1998) *Equal opportunities for women and men in Europe? Eurobarometer 44.3 - Results of an opinion survey*, Luxembourg.
- European Commission (1998) *Women in decision- making. Report on existing research in the European Union*, Luxembourg.
- European Commission (1998) *Gender use of time. Three European studies*, Luxembourg.
- European Commission (1999) *Women and Science. Proceeding of the conference*. Brussels. Research Directorate-General XII.
- European Commission (1999) *Women and decision-making in the judiciary in the European Union*. Luxembourg.
- European Commission (2000) *Promoting excellence through mainstreaming gender equality. Science policies in the European Union, A Report from the ETAN Expert Working Group and Women and Science*, Luxembourg.
- European Commission (2001) *Women and Science. Making change happen*. Brussels. Research Directorate-General XII.
- Fedigan LM. (1994), «Science and the Successful Female: Why There Are So Many Women Primatologists», *American Anthropologist*, 96, 3, Sept, U.S., 529-540.
- Feldman J. (1975), «Le savant et la sage-femme», *Impact*, XXV, 2: 133-144

-
- Ferriman A. (1975), «Les femmes universitaires publient moins que les hommes», *Impact XXV*, 2: 161-162
 - Fidler, J. (1981), *The British Business Elite: Its Attitudes to Class, Status and Power*, London: Routledge & Kegan Paul
 - Fielding J., Glover J. (1999), «Women Science Graduates in Britain: The Value of Secondary Analysis of Large Scale Data Sets», *Work, Employment and Society, U.K.*, 353-367.
 - Freedman S., Phillips J. (1988), «The Changing Nature of Research on Women at Work», *Journal of Management*, ISSN: 0149-2063, Vol. 14, Iss: 2, p:231-251.
 - Garke E. (1986), «Les femmes dans les Universités Suisses», *Perspectives Universitaires*, 3, 1 and 2: 73-82
 - Gerych L. και Sabatier P. (1986), *Great Expectations and mixed performance. The implementation of higher education reforms in Europe*, Trentham, Trentham Books
 - Gunawardena, Ch. (1987), «Women in Higher Education in Sri Lanka» *Higher Education Review*, 19, 3: 8-23
 - Hakim, C. (1999) «Models of the family, womens role and social policy. A new perspective from Preference Theory», in Boje, T. και Allemendinger, J. (eds) *European Societies*, Vol.1, No1, European Sociological Association, Routledge Publications.
 - Hanson SL., Fuchs S., Hisenbrey S., Kravets N. (1999), «A Comparative Study of Female Elite: Gender Attitudes among Women Scientists in Germany and the US», *American Sociological Association*, Washington.
 - Heseltine, E. (επιμ.) (1987), *Alice in Academic: the place of women in higher education*, Στοκχόλμη, The Swedish National Board of Universities and Colleges.

-
- Jensen, K. (1982), «Women's work and academic culture: adaptations and confrontations» *Higher Education*, 11, 67-83.
 - Kail, M. (1986), «Le programme ' 'Femmes' ' du CNRS: première pierre ou pierre tombale pour les recherches féministes en France» *Perspectives Universitaires*, 3, 1, and 2: 259-276.
 - Kay T. (1996), «Women's Work and Women's Worth: The Leisure Implications of Women's Changing Employment Patterns», *Leisure Studies*, 15,1, Jan., United Kingdom, 49-64.
 - Laforce, H. (1985), «L'Université, instrument régulateur du savoir et du rôle des femmes? Le cas des sages-femmes québécoises» *Perspectives Universitaires*, 3, 1 et 2: 349-363 :
 - Mason J. (1997), «Gender dimensions in science», *Science and public policy*.
 - Martinotti, G. & Giasanti, A. (1977), «The robed baron: the academic profession in the Italian University» *Higher Education*, 6: 189-207.
 - Moore, K.M. (1987), «Women access and opportunity in Higher Education: toward the twenty first century», *Comparative Education*, 23, 1: 23-34.
 - Moyal A. (1993), «Invisible Participants. Women in Science in Australia», *Prometheus*, 11,2,Dec, Australia, 175-187.
 - Muzzin, L.J. & Tracz, G.S. (1981), «Characteristics and Careers of Canadian University presidents», *Higher Education*, 10:335-351.
 - Neave, G. (1983), «The changing face of the academic profession in western Europe» *European Journal of Education*, 18, 3: 217-227.
 - Nicolaou-Smokoviti L., Baldwin B. «Alienation and Burnout in the Case of Professional Women in Greece», *International Sociological Association*, U.S.

-
- Nowotny H. (1995), «Mixed Feelings: Women Interacting with the Institution of Science» in *Social Roles and Social Institutions: Essays in Honor of Rose Laub Coser*, Blau, Judith R., & Goodman, Norman (Eds), New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 149-165.
 - OCDE (1987), «Quel avenir pour les Universités?», Παρίσι, OCDE.
 - Ouston J. (1993) *Women in Education Management*, Essex: Longman.
 - Over, R. (1981), «Women Academics in Australian Universities», *The Australian Journal of Education*, 25, 2: 166-176.
 - Over, R. (1985), «Early career patterns of men and women in British Universities», *Higher Education*, 14: 321-331.
 - Packer K. (1996), «The Context-Dependent Nature of the Gendering of Technical Work: A Case Study of Work in a Scientific Laboratory», *Work, Employment and Society*, 10,1, Mar, United Kingdom, 125-149.
 - Park SM. (1996), «Research, Teaching and Service: Why Shouldn't Women's Work Count?», *Journal of Higher Education*, 67,1, Jan-Feb, U.S., 46-84.
 - Parker L. (1993), «NSF's Research Opportunities for Women Program: An Assessment of the First Three Years», *American Sociological Association*, Washington.
 - Pearl A. (1995), «Women in computing», *Communications of the ACM*, ISSN: 0001-782, Vol.38, Iss: 1, US., p:26-28.
 - Peiffer, J. (1986), «La place réservée aux femmes en sciences exactes ou appliquées: place aveugle ou non lieu», *Perspectives Universitaires*, 3, 1 και 2: 113-137.
 - Sarlet, C. και Bawin-Legros, B. (1986), « La position des femmes dans la carrière et la recherche Universitaires en Belgique», *Perspectives Universitaires*, 3, 1 and 2: 189-202

-
- Schiebinger L. (2000) *Has feminism changed science?*, Harvard University Press.
 - Schmuck P. (eds) (1991), *Educational Policy and management, sex differentials*, N. York.
 - Sonnert G., Holton G. (1996), «Career Patterns of Women and Men in the Science», *American Scientist*, 84, 1, Jan-Feb, Cambridge MA, 63-71.
 - Soliman I. (1998), «Research-Profiles of Successful Academic Women», *International Sociological Association*, England.
 - Spencer A. and Podmore D. (eds) (1993), *In a man's world: essays on women in male-dominant professions* London: Tavistock.
 - Sutherland, M. (1985), *Women who teach in Universities*, Trentham, Trentham Books.
 - Szechy, E. (1987), «The problems of female education in Hungary», *Comparative Education*, 23, 1: 69-74.
 - Szreter R. (1983), «Opportunities for women as University Teachers in England since the Robbins Report of 1963», *Studies in Higher Education*, 8, 2: 139-150.
 - Tapper, N.(1981), «Les femmes et l'enseignement supérieur aux Etats Unis» *L'enseignement supérieur en Europe*, VI, 3: 6-15.
 - Tracy KB. (1998) «From Our Readers: Women in Science: The Myth of «Having it All», *Equality & Excellence in Education*, U.S.
 - Von Zur-Muehlen (1983), «The changing profile of full-time Faculty at Canadian Universities», *The Canadian Journal of Higher Education*, XIII, 2: 27-40

- Walby, S. (1999) «The European Union and equal opportunities policies» in Boje, T. και Allemendinger, J. (eds) *European Societies*, Vol.1, No1, European Sociological Association, Routledge Publications:
- Welch J. (1998), «Women 'not programmed to succeed in workplace», *People Management*, ISSN: 1358-6297, Vol: 4, Iss:22, Nov, U.K., p:21.
- Williams, G., Blackstone, T. & Metcalf, D. (1974), *The Academic Labour Market*, Άμστερνταμ, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, Elsevier:

B. Ελληνική

- Βαΐου, Ντ. - Στρατηγάκη, Μ. (1989) «Η εργασία των γυναικών. Ανάμεσα σε δύο κόσμους», *Σύγχρονα Θέματα*, 40.
- Έκθεση ETAN, *Science policy in the European Union. Promoting excellence through mainstreaming gender equality*, European Commission, Brussels, 2000.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1998) *Πως να προωθηθεί η ισορροπία των δύο φύλων στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων. Οδηγός για την εφαρμογή πολιτικών με στόχο την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων*, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1999) *Γυναίκες και Επιστήμη, Κινητοποίηση των γυναικών με σκοπό τον εμπλουτισμό της ευρωπαϊκής έρευνας*, Ανακοίνωση της Επιτροπής, Βρυξέλλες.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1999) *Ισότητα ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών. Πράξεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο.
- Ηλιού, Μ. (1988) «Οι γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της Θέσης τους ή στασιμότητα ; », *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 70, σελ. 3-22.

- Θανοπούλου Μ. (1992), *Γυναικεία απασχόληση ή εργασία: Κεντρικές τάσεις και κατευθύνσεις της μεταπολεμικής βιβλιογραφίας*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.
- Ιωάννου, Χ. (1989), «Η κοινωνική σύνθεση της μισθωτής απασχόλησης στην Ελλάδα », *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 73, σελ. 78-116.
- Καραμεσίνη, Μ. (1998) «Γυναίκες και απασχόληση στην Ελλάδα. Τάσεις και διεθνείς συγκρίσεις», *Στατιστική Επετηρίδα Εργασίας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα.
- Καραμεσίνη, Μ. (1998) *Ισότητα ευκαιριών και συλλογικές διαπραγματεύσεις στη Ευρωπαϊκή Ένωση, Μελέτη περίπτωσης από την Ελλάδα - Τρίτη Φάση* κεφάλαιο «Οι κοινωνικοί εταίροι», Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, Δουβλίνο.
- Κασιμάτη, Κ. (1989) *Επιλογή επαγγέλματος, Μύθος ή πραγματικότητα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κασιμάτη, Κ. (1989) *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κιουλάφας, Κ. (1987) *Αποτύπωση της ελληνικής αγοράς εργασίας*, Εκδόσεις ΙΟΒΕ, Αθήνα.
- Κοκκόλα Α. (1997) *Πολιτικές για την ισότητα. Mainstreaming*, Κοινοβουλευτική Ομάδα Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.
- Κοκκόλα Α. (1998) *Δράση για την ενσωμάτωση της ισότητας των ευκαιριών στο σύνολο των Κοινοτικών πολιτικών και στόχων*, Πρακτικά ημερίδας, Κοινοβουλευτική Ομάδα του Ευρωπαϊκού Σοσιαλιστικού Κινήματος-Κοινοβουλευτική Ομάδα του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ. (1995) *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική Κοινωνιολογική Ανάλυση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Κουκούλη - Σπηλιωτοπούλου, Σ. (1998) «Προστασία στην απασχόληση και ισότητα των φύλων. Διεθνείς κανόνες και λειτουργία τους στην ελληνική έννομη τάξη», *Ισότητα και ανάπτυξη*, Συνέδριο του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κραβαρίτου - Μανιτάκη, Γ. (1985) *Ισότητα ευκαιριών και επαγγελματική κατάρτιση στην Ελλάδα*, CEDEFOP publ, Berlin.
- Κώπτη - Πετράκη, Α. (1998) «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές» *Εργασία, Συνδικαλισμός και Ισότητα των φύλων*, Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Λαμπίρη - Δημάκη, Ι. (επιμ. - Εισήγηση) (1997), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα 1988-1996*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Λαμπρόπουλος, Χ. Ψαχαρόπουλος, Γ. (1990) «Κοινωνικοοικονομικές διαστάσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 77, σελ. 172-209.
- Μαραγκουδάκη Ε. «Οι γυναίκες διδάσκουν, οι άνδρες διοικούν» στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, σελ.258-292 .
- Μαράτου - Αλιπράντη, Λ. (1991). «Γυναικείες σταδιοδρομίες και οικιακή εργασία: Η περίπτωση των γυναικών της Αθήνας», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Α', τεύχος 4, σελ. 69-91.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. Τεπέρογλου, Α. και. Κετσετσοπούλου Μ. κ.ά, (2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Καταγραφή ερευνητικών φορέων και ερευνητικού δυναμικού*, Τόμος Ι, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μαράτου-Αλιπράντη Λ. Τεπέρογλου, Α. και. Κετσετσοπούλου Μ. κ.ά. (2001). *Μελέτη για την προώθηση των γυναικών στην Επιστημονική έρευνα. Αποτελέσματα Επιτόπιας Έρευνας*, Τόμος ΙΙ, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

- Μαρματάκη Μ., Πετρινιώτη Ξ. (επιμ.) (1989). *Γυναίκες, εργασία, νέες τεχνολογίες*, Αθήνα: Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.
- Πάντειο Πανεπιστήμιο (1990). *Προώθηση της απασχόλησης και της επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών*, Αθήνα: ΟΑΕΔ.
- Παυλίδου Ε. (1989) «Γυναίκα και εργασία: Οικονομικές προσεγγίσεις των διακρίσεων στην αγορά εργασίας», *Σύγχρονα Θέματα, Η εργασία των γυναικών: Ανάμεσα σε δύο κόσμους*, Τεύχος 40.
- Πετρινιώτη, Ξ. (1998) *Η δόμηση των εσωτερικών αγορών εργασίας, Φύλο, τεχνολογία, ανταγωνισμός. Η περίπτωση των τραπεζών*, Κεφάλαιο «Η στάση των εργαζομένων έναντι της οργάνωσης εργασίας», Αθήνα: Παπαζήσης.
- Στεφάνογλου-Λαμπροπούλου Π. (1987), «Πληροφορική και γυναικεία απασχόληση στον Ελληνικό Δημόσιο Τομέα», *Δημόσιος Τομέας*, τεύχος 20.
- Στρατηγάκη, Μ. (1996) *Φύλο, Εργασία, Τεχνολογία*, Κεφάλαιο «Τεχνολογία και οργάνωση της εργασίας», Εκδόσεις Ο Πολίτης.
- Συμεωνίδου Χ. (1999) «Ο αποκλεισμός των γυναικών από την αγορά εργασίας στην Ελλάδα», στο Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη και Ε. Φρονίμου (επιμ.) *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τόμος Β', σελ. 133-158, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- ΥΠΕΠΘ (1985) *Ισότητα των δυο φύλων και εκπαίδευση*, Συμβούλιο Ισότητας των δύο φύλων, Πρακτικά Συνεδρίου.
- Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης, Γενική Γραμματεία Ισότητας (1995) *Ισότητα ευκαιριών. Δραστηριότητες δημοσίων και ιδιωτικών φορέων*, Αθήνα.
- Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης - Γενική Γραμματεία Ισότητας (1995) *Εκπαίδευση και ισότητα ευκαιριών*, Πρακτικά Συνεδρίου.

- Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης - Γενική Γραμματεία Ισότητας (1995) *Εκπαίδευση και φύλο. Ειδική Βιβλιογραφία*, Επιμέλεια κειμένων Ζιώγου Ρ., Δεληγιάννη Κ., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Κέντρο Έρευνας και Τεκμηρίωσης για την Εκπαίδευση και το Φύλο, Θεσσαλονίκη.
- Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης - Γενική Γραμματεία Ισότητας (1999) *Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994*, Εθνική έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες στο Πεκίνο 1995.
- Χατζηπαναγιώτου, Ι. (1984) *Η εξέλιξη της ελληνικής αγοράς εργασίας, 1961-1983*, Εκδόσεις ΟΑΕΔ, Αθήνα

3. Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων

Μια από τις διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε σχέση με τη διαμόρφωση του φύλου που έχει ευρέως μελετηθεί είναι το περιεχόμενο του παιδικού βιβλίου και ιδιαίτερα των σχολικών εγχειριδίων. Η διερεύνηση αυτή ξεκίνησε στις περισσότερες δυτικές χώρες από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, στα πλαίσια του ευρύτερου προβληματισμού αναφορικά με τη διαμόρφωση του ρόλου των δύο φύλων, και σύντομα έλαβε μεγάλες διαστάσεις, με πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις.

Ήδη στις αρχές του 1970 εκπονήθηκε μια από τις πρώτες μεγάλες μελέτες από την ίδια την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών με αντικείμενο τα σεξιστικά στερεότυπα στα παιδικά βιβλία.²⁶ Η μελέτη αυτή αποτέλεσε τη βάση για την άσκηση πολιτικής από το κράτος, αλλά και από τους ίδιους του εκδοτικούς οίκους, οι περισσότεροι από τους οποίους άρχισαν να εκδίδουν προδιαγραφές για την εξάλειψη σεξιστικών προτύπων στα βιβλία. Για την ιστορία, ο πρώτος εκδοτικός οίκος που ανέλαβε δράση ήταν οι Scott, Foresman and Company των Η.Π.Α., ο οποίος το 1972 εξέδωσε το «Guidelines for Improving the Image of Women in Textbooks.»²⁷ Στις Η.Π.Α. ως το 1978 το National Education Association ανέφερε ότι σχεδόν όλοι οι εκδοτικοί οίκοι είχαν υιοθετήσει αντίστοιχες προδιαγραφές για το παιδικό βιβλίο. Από τότε, και σαν αποτέλεσμα των δράσεων αυτών, όσο και των ευρύτερων δράσεων του φεμινιστικού κινήματος, σημειώθηκε μεγάλη πρόοδος στη διαμόρφωση του γραπτού λόγου, τόσο γενικότερα, όσο και σε σχέση με το παιδικό βιβλίο. Όμως οι κατά φύλο διαφοροποιήσεις στο περιεχόμενο των βιβλίων παρατηρούνται και έως σήμερα²⁸ και συνεχώς κατατίθενται προτάσεις για την περαιτέρω μείωση του σεξισμού στα παιδικά και ιδιαίτερα στα διδακτικά βιβλία²⁹.

²⁶ U.S. Department of Health, Education and Welfare (1975). *Sex Stereotyping in Children's Readers*. Washington, DC.: U.S. Government Printing Office.

²⁷ Levine, D. U. and Levine, R. F. (1996). *Society and Education*. Boston: Allyn and Bacon.

²⁸ Steineger, M. (1993). "Gender bias persists in texts and literature." *Northwest Regional Educational Laboratory Special Report*. September, E1, E8. Scott, K. P. and Schau, C. G. (1985). "Sex equity and sex bias in instructional materials." In *Handbook for Achieving Sex Equity through Education*, edited by Susan S. Klieg. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. Sadker, M. and Sadker, D. (1994). *Failing at Fairness*. New York: Scribner's.

²⁹ Temple, C. (1993). "What if 'Beauty' had been ugly?" Reading against the grain of gender bias in children's books." *Language Arts*, 70, 2, pp. 89-93. Lawrence, B. (1995). "Teaching Ideas: Getting into gender issues." *English Journal*, 84, 3, pp. 80-82. McGowan, M., McGowan, T., & Wheeler, P. (1994). *Appreciating diversity through children's literature: Teaching activities for the primary grades*. Englewood, CO: Teachers Ideas. Trites, R.S. (1997). *Waking sleeping beauty: Feminist voices in children's novels*. Iowa City: University of Iowa

Οι μελέτες σχετικές με το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων ακολούθησαν, σε γενικές γραμμές, τις κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτές που εκπονήθηκαν πριν το 1980 ως κεντρικό άξονα είχαν τη τεκμηρίωση της άνισης προβολής των δύο φύλων στα σχολικά βιβλία. Τα βασικά πορίσματα των μελετών αυτών ήταν ότι υπάρχει *φυλετική διάκριση στο περιεχόμενο, τη γλώσσα και ακόμα και την εικονογράφηση* στη πλειοψηφία των παιδικών βιβλίων.³⁰ Η διάκριση αυτή διαφαίνεται στους χαρακτήρες των βιβλίων, στις δραστηριότητες και τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται, στο λόγο με τον οποίο γίνεται αναφορά σε αυτούς, κ.τ.λ.³¹ Ενδεικτικά, μέσα από τις διάφορες μελέτες τεκμηριώνεται ότι οι κύριοι χαρακτήρες των βιβλίων είναι αγόρια³², τα οποία είναι οι δυνατοί και ενεργητικοί χαρακτήρες, ενώ τα κορίτσια παρουσιάζονται ως γλυκά και ευαίσθητα, παθητικά, εξαρτημένα.³³ Ακόμα και σε κείμενα όπου τα κορίτσια παρουσιάζονται ως ενεργητικά, προς το τέλος της ιστορίας διαγράφονται ως παθητικά, και σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις, που αποτελούν την εξαίρεση, τα κορίτσια διατηρούν το χαρακτηριστικό της ενεργητικότητας και της δραστηριοποίησης.³⁴

Και κατά τη δεκαετίες του 1980-90 η έρευνα σχετική με το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων εστιάστηκε εξ' ολοκλήρου στο τρόπο προβολής των κοριτσιών, με έμφαση στην αριθμητικά μειωμένη παρουσία τους, τις τυπικές ασχολίες τους και τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά τους.³⁵ Η αποκλειστική όμως έμφαση στους θηλυκούς χαρακτήρες άρχισε σταδιακά να περιορίζεται κατά τη τελευταία δεκαετία. Ο ευρύτερος προβληματισμός γύρω από την «αναστροφή της ανισότητας στην εκπαίδευση» σε βάρος των αγοριών, μεταφέρθηκε και στην ανάλυση περιεχομένου των βιβλίων. Αρκετοί ερευνητές διαπίστωναν ότι ο σεξισμός στην προβολή γυναικείων στερεοτύπων είχε εν πολλοίς ανατραπεί στα νεότερα κείμενα, ενώ ο τρόπος προβολής των αγοριών-ανδρών παρέμενε καθαρά στερεοτυπικός.³⁶ Έτσι, κατά μια μελέτη, η καθαρά στερεότυπη προβολή αφορούσε τους αρσενικούς χαρακτήρες των σχολικών εγχειριδίων, ενώ η πλειοψηφία των χαρακτήρων με

³⁰ Jett-Simpson, M., & Masland, S. (1993). "Girls are not dodo birds! Exploring gender equity issues in the language arts classrooms." *Language Arts*, 70, 2, pp. 104-108.

³¹ Sissy boys bibl.

³² Ernst, S. B. (1995). "Gender issues in books for children and young adults." In S. Lehr (Ed.). *Battling dragons: Issues and controversy in children's literature*, pp. 66-78. Portsmouth, NH: Heinemann.

³³ Fox, M. (1993). "Men who weep, boys who dance: The gender agenda between the lines in children's literature." *Language Arts*, 70, 2, pp. 84-88. Jett-Simpson, M., & Masland, S. *ibid*. Ernst, S. B. *ibid*.

³⁴ Rudman, M. (1995). *Children's Literature: An issues approach*. (3rd edition). White Plains, NY: Longman.

³⁵ Sissy girls bib paragraph 4

³⁶ Evans

ιδιότητες αντίθετες από αυτές του φυλετικού στερεότυπου ήταν γένους θηλυκού.³⁷ Κατά μίαν άλλη μελέτη βιβλίων μόνο της τρίτης δημοτικού, οι γυναικείοι χαρακτήρες περιγράφονται με μια ισορροπία θηλυκών και αρσενικών χαρακτηριστικών, ενώ οι ανδρικοί χαρακτήρες παρουσιάζονται εντελώς στερεοτυπικά.³⁸ Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η ακόμα μελέτη των Vaughn-Robertson *et al* που ανέλυσαν σχολικά βιβλία έξι εκδοτικών οίκων για όλες τις σχολικές τάξεις –πλήν της δευτέρας. Η πιο πρόσφατη έρευνα της Evans κατέληξε και αυτή ότι η προσπάθεια να εξαλειφθεί ο σεξισμός από τα σχολικά βιβλία καταβάλλεται μόνο μέσα από την απόδοση και αρσενικών χαρακτηριστικών στα κορίτσια, και όχι από την απόδοση και θηλυκών χαρακτηριστικών στα αγόρια, τα οποία παραμένουν δέσμια των παραδοσιακών στερεοτύπων.

Ο λόγος για τον οποίο η διάσταση αυτή έχει μελετηθεί είναι η υπόθεση, που διαπερνά όλες τις σχετικές μελέτες, ότι το βιβλίο είναι βασικό κοινωνικοποιητικό εργαλείο στα χέρια γονέων και εκπαιδευτικών. Το περιεχόμενό του, και ιδιαίτερα τα φυλετικά στερεότυπα που προβάλλονται μέσα από αυτό εκτιμάται ότι δρουν καταλυτικά και καθοριστικά στη διαμόρφωση του ρόλου του φύλου, των στάσεων, αντιλήψεων, προσδοκιών των μαθητών.³⁹ Οι περισσότεροι ερευνητές/τριες αναφέρουν ότι τα παιδιά, διαβάζοντας βιβλία, ταυτίζονται με τους χαρακτήρες τους ίδιου φύλου. Έτσι, η αρχικά τεκμηριωμένη απουσία θετικών θηλυκών προτύπων, εκτιμήθηκε ότι αφ' ενός μεν περιόριζε τις ευκαιρίες για τα μικρά κορίτσια να διαμορφώσουν μια θετική αντίληψη για τον εαυτό τους και τη θέση τους στη κοινωνία, αφ' ετέρου δε, τα ωθούσε στην αποδοχή και εσωτερίκευση των προβεβλημένων φυλετικών στερεοτύπων.⁴⁰ Η μερική αναστροφή της σεξιστικής προβολής των κοριτσιών που αναφέρθηκε παραπάνω, οδήγησε αντίστοιχα, στην επισημάνση ότι τα στερεότυπα έχουν εξ' ίσου περιοριστικές επιπτώσεις και στα αγόρια, τα οποία εγκλωβίζονται σε παραδοσιακούς ρόλους, τρόπους έκφρασης και συμπεριφοράς, και δεν τους δίνεται η δυνατότητα να αναπτύξουν τα συναισθήματά τους, τις ευαισθησίες τους.⁴¹ Μάλιστα ορισμένοι καταλήγουν στη διαπίστωση ότι το πρόσφατο κύμα εγκληματικότητας και επιθετικότητας νεαρών αγοριών στα σχολεία των Η.Π.Α. εξηγείται εν μέρει από το γεγονός ότι η συνεχής προβολή των στερεοτυπικών ανδρικών χαρακτηριστικών της ανταγωνιστικότητας και της επιθετικότητας στα σχολικά βιβλία, από τη μια υποδεικνύει τον επιθετικό κυριαρχικό

³⁷ Scott

³⁸ Purcell and Stewart

³⁹ Britton, G. E., Lumpkin, M. C. (1977). "For sale: Subliminal bias in textbooks." *Reading Teacher*, 31, 40-45.

⁴⁰ Fox, *op cit*.

ρόλο ως προσδιοριστικό της ανδρικής ταυτότητας, ενώ από την άλλη δεν επιτρέπει στα αγόρια να εκφράσουν και να εκτονώσουν τα συναισθήματά τους με άλλους τρόπους.

Οι διαπιστώσεις αυτές αναφορικά με το περιεχόμενο των βιβλίων και τις επιπτώσεις του έχουν διασταυρωθεί και στην περίπτωση της προσχολικής ηλικίας. Σε μελέτες που εξέτασαν τα βιβλία που χρησιμοποιούνται σε νηπιαγωγεία, παρατηρήθηκε ότι τόσο το περιεχόμενο των βιβλίων, όσο και οι αφηγήσεις που οι νηπιαγωγοί έκαναν εκτός κειμένου είχαν διπλάσιες αναφορές σε αγόρια από ότι σε κορίτσια, και εξέφραζαν τα γνωστά για τα δύο φύλα στερεότυπα –στα χαρακτηριστικά, τη δράση, τις προοπτικές.⁴² Διαπιστώθηκε ότι ο σεξισμός στα βιβλία είναι αρνητικότερος για τη κοινωνικοποίηση των παιδιών. Αντίστροφα, σε άλλη μελέτη στοιχειοθετήθηκε ότι νήπια που ήταν εγγεγραμμένα σε νηπιαγωγεία με μη-σεξιστικό αναλυτικό πρόγραμμα, στο τέλος τους εξαμήνου εξέφραζαν λιγότερο στερεοτυπικές απόψεις αναφορικά με αντικείμενα και δραστηριότητες από ότι παιδιά σε ομάδα ελέγχου από συμβατικό νηπιαγωγείο.⁴³

Τα συμπεράσματα αυτών και πολλών άλλων σχετικών μελετών είναι σημαντικά γιατί καταδεικνύουν ότι το παιδικό, και ιδιαίτερα το σχολικό βιβλίο αποτελεί μια από τις βασικές κοινωνικοποιητικές συνθήκες των μικρών παιδιών και συμβάλλει σε μια συγκεκριμένη μορφή φυλετικής διαμόρφωσης. Επιπρόσθετα, η στοιχειοθέτηση της έκτασης και της μορφής του σεξισμού στα βιβλία μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής –τόσο από κρατικούς όσο και από τους εμπλεκόμενους ιδιωτικούς φορείς—που θα συμβάλλει εν μέρει στην καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων και ανισοτήτων μέσω της αλλαγής των στερεοτύπων και της άρθρωσης του λόγου στα γραπτά κείμενα.

Στην Ελλάδα η εκπόνηση αντίστοιχων μελετών ξεκίνησε κατά τη δεκαετία του 1970. Στη συνέχεια της ενότητας αυτής παρουσιάζουμε συνοπτικά τις σημαντικότερες μελέτες που έχουν κατά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες εκπονηθεί με αντικείμενο το περιεχόμενο των παιδικών και ιδιαίτερα των σχολικών βιβλίων και την επίδρασή τους στη διαφοροποιημένη κοινωνικοποίηση των δύο φύλων.

Μια από τις πρωτοπόρες και αδιαμφισβήτητα σημαντικές μελέτες των περιεχομένων των αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου είναι αυτή της

⁴¹ Fox, *op cit.*, Rudman, *op cit.* Katz from evans

⁴² Patt, Michelle B.; McBride, Brent A. (1993). "Gender Equity in Picture Books in Preschool Classrooms: An Exploratory Study". Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. Atlanta, GA, April 12-16, 1993.

⁴³ Koblinsky, S. A., Sugawara, A. I. (1984). Nonsexist Curricula, Sex of Teacher, and Children's Sex-Role Learning. *Sex Roles: A Journal of Research*, 10, 5-6: 357-67.

Φραγκουδάκη⁴⁴, η οποία, μέσω ανάλυσης περιεχομένου, εξέτασε τα βιβλία της περιόδου 1954-74. Βασικό συμπέρασμα της ανάλυσής της ήταν ότι τα βιβλία εξέφραζαν τη συντηρητική ιδεολογία και την παραδοσιακή κουλτούρα της εποχής, προβάλλοντας τις αξίες «Πατρίς – Θρησκεία – Οικογένεια – Εργασία». Στα πλαίσια του ευρύτερου αυτού ιδεολογικού πλέγματος, η θέση της γυναίκας προέβαλε με την παραδοσιακή της έκφραση, ως μάνα-νοικοκυρά, ταγμένη στην εκπλήρωση του «φυσικού» και δεδομένου αυτού ρόλου, ενώ ο ρόλος του άνδρα ήταν ο παραδοσιακός του αυταρχικού πατέρα. Μέσα από την ανάλυση πολλαπλών άλλων διαστάσεων της λειτουργίας της οικογένειας, των ενδοοικογενειακών και άλλων κοινωνικών σχέσεων, η Φραγκουδάκη συμπέρανε ότι, όσον αφορά το φύλο, τα αναγνωστικά της εποχής αυτής λειτουργούσαν προπαγανδιστικά υπέρ της ανισότητας των φύλων, και δη της κατωτερότητας της γυναίκας. «...η ιδεολογία που μεταδίδει η τυπολογία των μελών της οικογένειας είναι βαθύτατα αντιδραστική. Αυστηρός καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα, που εμπεριέχει την κατωτερότητα της γυναίκας και υποβάλλει την άκριτη αποδοχή όλων των θεσμοθετημένων σχέσεων και ρόλων. Επίσημη δηλαδή από το σχολείο προπαγάνδα υπέρ της ανισότητας των φύλων, ενώ υποτίθεται ότι ο εκπαιδευτικός θεσμός αντιμετωπίζει τα φύλα ως ίσα και ισότιμα...»⁴⁵ Η ίδια προσέγγιση ακολουθήθηκε από τη Φραγκουδάκη και στις άλλες σχετικές εργασίες της που εστιάζονται ιδιαίτερα στο γραπτό και προφορικό λόγο και τη χρήση του αρσενικού ως επικρατέστερου γένους σε αυτόν.⁴⁶

Στην έρευνα της Νίλσεν⁴⁷ αναλύθηκε το περιεχόμενο έξι παλαιών αναγνωστικών βιβλίων και τεσσάρων αναγνωστικών που τέθηκαν σε κυκλοφορία το χειμώνα του 1979. Στόχος της μελέτης ήταν η τεκμηρίωση του τρόπου προβολής του θεσμού της οικογένειας και των διαφόρων διαστάσεων του – ρόλοι, δραστηριότητες, κατανομή εργασίας και εξουσίας, κ.τ.λ. Διαπιστώθηκε ότι μέσα από τα αναγνωστικά αυτά προβάλλει ως ιδανική εικόνα της οικογένειας η πατριαρχική, με τον αυστηρό καταμερισμό ρόλων και αρμοδιοτήτων των δύο φύλων. Και στα νεώτερα αναγνωστικά, «η ιδανική οικογένεια εμφανίζεται ... σαν μια ενισχυμένη

⁴⁴ Φραγκουδάκη Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου- Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.

⁴⁵ *Ibid*, σ. 24.

⁴⁶ Φραγκουδάκη, Α. (1988). «Γλώσσα Λανθάνουσα 2 – Η θυγάτηρ της Εύας και το επικρατέστερο γένος.» *Δίνη*, 3, σ. 82-83. Φραγκουδάκη, Α. (1988). «Γλώσσα Λανθάνουσα 3 – ή γιατί δεν υπάρχουν βουλευτρίες παρά μόνον χορεύτριες.» *Δίνη*, 4, σ. 42-44. Φραγκουδάκη, Α. (1988). «Γλώσσα Λανθάνουσα;» *Δίνη*, 3, σ. 86-91.

⁴⁷ Γεωργίου-Νίλσεν Μ. (1980). *Η Οικογένεια στα Αναγνωστικά του Δημοτικού σχολείου*. Αθήνα: Κέδρος.

επανάληψη της παραδοσιακής οικογένειας.»⁴⁸ Όσον αφορά τους ρόλους των φύλων, ο πατέρας στα παλαιότερα αναγνωστικά είναι «ο απόλυτος αρχηγός της οικογένειας», στυλοβάτης και κουβαλητής, αυταρχικός και παντοδύναμος, αλλά και τρυφερός, στοργικός και συνεργάσιμος⁴⁹, ενώ, κατά τη Νίλσεν, τα νέα αναγνωστικά «δεν καταλήγουν σε μίαν ενιαία μορφή, αλλά επηρεάζονται ιδιαίτερα από τη νοοτροπία του κάθε συγγραφέα», με αποτέλεσμα «να εμφανίζεται η πατρική μορφή σαν μια ιδανική εικόνα άχρωμη, τεμαχισμένη και ουδέτερη.»⁵⁰ Η μητέρα στα παλαιότερα αναγνωστικά είναι η ανεπάγγελτη νοικοκυρά, η «σκλάββα» που υπηρετεί τον άντρα και φροντίζει τα παιδιά με σταθερότητα, καρτερικότητα και πάνω απ' όλα αυτοθυσία, ενώ στα νεώτερα αναγνωστικά φαίνεται να εργάζεται και έξω από το σπίτι, παραμένει όμως «εξαρτημένη από το οικογενειακό σύνολο» και δεν λογαριάζεται «έξω από το ρόλο που παίζει στα πλαίσια της οικογένειας. Βρίσκει μια θέση στην κοινωνία, και πιο γενικά στη ζωή, γιατί είναι κόρη, αδελφή, σύζυγος ή μητέρα. Αυτός ήταν ο «προορισμός» της – και αυτός παραμένει ακόμα.»⁵¹ Αντίστοιχα είναι και τα πρότυπα των αγοριών και κοριτσιών που προβάλλονται μέσα από τα αναγνωστικά: «Στο αγόρι επιφυλάσσεται από την παιδική του ηλικία ή και προτού ακόμη γεννηθεί, το προνόμιο να είναι ειλικρινές, θαρραλέο, έξυπνο, μεγαλόψυχο, ιδιότητες που θεωρούνται «ανώτερες». Το κορίτσι είναι καταδικασμένο να είναι εξυπηρετικό, ταπεινό, ευγενικό και με καλούς τρόπους, να διαθέτει δηλαδή σαφώς «κατώτερα» χαρακτηριστικά.»⁵²

Σε μια παρεμφερή μελέτη, η Νίλσεν⁵³ εξέτασε, χρησιμοποιώντας τα ίδια θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία, την εικόνα της οικογένειας όπως παρουσιάζεται πιο συγκεκριμένα στα παραμύθια των αδελφών Γκριμ, τα οποία είναι από τα πλέον δημοφιλή στους νεαρούς αναγνώστες του δημοτικού. Αναφερόμαστε δε εδώ στη μελέτη αυτή γιατί υπάρχουν ενδείξεις ότι η μεγάλη πλειοψηφία των παιδιών διαβάζουν παραμύθια.⁵⁴ Η ανάλυση των κειμένων των παραμυθιών των Γκριμ «που κυκλοφορούν αυτή τη στιγμή στα ελληνικά», στόχο έχει να προσδιορίσει «ποια είναι α διδάγματα, οι εικόνες και τα μηνύματα για την οικογένεια που προσφέρουν και που, συνειδητά ή ασυνειδητά αφομοιώνουν οι μικροί τους αναγνώστες.»⁵⁵ Όσον

⁴⁸ *Ibid*, σ. 105.

⁴⁹ *Ibid*, σ. 38-41.

⁵⁰ *Ibid*, σ. 112.

⁵¹ *Ibid*, σ. 118.

⁵² *Ibid*, σ. 83.

⁵³ Γεωργίου-Νίλσεν Μ. (1984). «Η εικόνα της οικογένειας στα παραμύθια των αδελφών Γκριμ». *Διαβάζω*, 108: 68-77.

⁵⁴ Κλιάφα Μ. (1979). «Τι διαβάζουν τα παιδιά μας». *Διαβάζω*, 4, 24, σ.45-49.

⁵⁵ *Ibid*, σ. 69.

αφορά ειδικότερα τους ρόλους του πατέρα και της μητέρας, στοιχειοθετείται ότι ο πατέρας κατέχει τον κύριο ρόλο στην οικογένεια, εξουσιαστής και απόλυτος αρχηγός, αποφασίζει, διατάζει και καθορίζει τη μοίρα παιδιών και γυναικών. Η γυναίκα παρουσιάζεται στα παραμύθια αυτά είτε ως σύζυγος, πλήρως υποταγμένη και εξουσιαζόμενη, είτε ως αρχέγονο πρότυπο μητέρας, που είναι πηγή σιγουριάς, στοργής, αυτοθυσίας, είτε ως αρνητικά φορτισμένη εικόνα της «κακιάς» μητριάς», πηγή μίσους και κακίας. Η παρουσίαση των φύλων στην παιδική ηλικία στα παραμύθια των Γκρίμ επίσης αναπαράγει παραδοσιακά πρότυπα: το αγόρι προβάλλεται ως ήρωας θαρραλέος, έξυπνος, μεγαλόψυχος, κ.τ.λ., ενώ το κορίτσι «κατέχει περισσότερο διακοσμητική παρά ηρωική θέση, είναι όμορφο, καλό και υπάκουο.»⁵⁶

Η πιο εξειδικευμένη διερεύνηση του στερεότυπου του ρόλου των δύο φύλων στα αναγνωστικά έχει γίνει από μια σειρά ερευνητριών, πρωτοπόρες εκ των οποίων ήταν οι Ζιώγου και Δεληγιάννη. Στη πρώτη τους μελέτη το 1981⁵⁷ εξέτασαν τα παλιά αναγνωστικά που χρησιμοποιούνταν στις τάξεις Β΄ έως ΣΤ΄ του δημοτικού, και που είχαν εισαχθεί στο σχολείο το 1954 και 1965 (Β΄, Ε΄, και ΣΤ΄ τάξεις) και το 1978 και 1979 (Γ΄ και Δ΄ τάξης). Ειδικότερα, οι συγγραφείς εξέτασαν το φύλο των προσώπων που εμφανίζονται στα βιβλία, το φύλο των συγγραφέων των κειμένων, το τόπο και το τρόπο δραστηριοποίησης των δύο φύλων μέσα στα κείμενα και τις εικόνες. Το βασικό συμπέρασμα που προέκυψε από την μερικώς ποσοτικοποιημένη ανάλυση περιεχομένου των βιβλίων ήταν ότι σε αυτά προβάλλονται συστηματικά στερεότυπες αντιλήψεις ανδρικής κυριαρχίας. Το αρσενικό επικρατεί σε όλα τα αναγνωστικά, προβάλλεται ως πλέον αυτόνομο και ενεργό, ενώ το θηλυκό σπάνια αυτενεργεί και παρουσιάζεται παθητικό, υπάκουο και προστατευόμενο. Ο άνδρας εμφανίζεται κυρίως στο χώρο της δουλειάς, ενώ η γυναίκα αποκλειστικά στο χώρο του σπιτιού, φροντίζοντας τα του οίκου. Αλλά και στην οικογενειακή σφαίρα ο άνδρας είναι κυρίαρχος και πρωταγωνιστής και η γυναίκα παίζει δευτερεύοντα ρόλο. Τα επαγγέλματα που προβάλλονται από τα αναγνωστικά είναι κυρίως ανδρικά, αν και δεν ανταποκρίνονται στη σύγχρονη πραγματικότητα, ενώ τα γυναικεία είναι «σχεδόν ανύπαρκτα».⁵⁸ Βάσει των δεδομένων αυτών οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα υπό εξέταση αναγνωστικά «συντελούν στη διαμόρφωση του στερεότυπου για τους ρόλους των δύο φύλων.»⁵⁹

⁵⁶ *Ibid*, σ. 75.

⁵⁷ Ζιώγου – Καραστεργίου Σ., Δεληγιάννη- Κουϊμπτζή Β. (1981). «Το στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου», *Φιλολόγος*, 23, Ιανουάριος, σ. 282-295.

⁵⁸ *Ibid*, σ. 142.

⁵⁹ *Ibid*, σ. 142.

Ο Μασσαγγούρας⁶⁰ τη ίδια περίοδο εξέτασε τα βιβλία των μαθηματικών των τελευταίων τάξεων του δημοτικού και του γυμνασίου με στόχο την τεκμηρίωση του τρόπου παρουσίασης των δύο φύλων και των επιπτώσεων που αυτή έχει στις επιδόσεις των κοριτσιών στα Μαθηματικά. Η έρευνά του κατέδειξε ότι και στα βιβλία των Μαθηματικών υπάρχει άνιση παρουσίαση των δύο φύλων, με το ανδρικό φύλο να παρουσιάζεται σε περισσότερα και ανώτερα επαγγέλματα από το γυναικείο.

Τα νεότερα αναγνωστικά που εισήχθησαν στα σχολεία μετά το 1983 εξετάστηκαν από μια σειρά ερευνητών. Η Ανθογαλίδου⁶¹, στα πλαίσια μιας γενικότερης ανάλυσης του «ηγεμονικού λόγου» των αναγνωστικών στο δημοτικό σχολείο, κατέγραψε ως στοιχείο δημοκρατικού χαρακτήρα των αναγνωστικών τη προβολή της θέσης της γυναίκας. Κάνοντας αναφορά μόνο στο βιβλίο της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, διαπιστώνει ότι: «Η στρατηγική του λόγου που χρησιμοποιείται σ' αυτή την περίπτωση είναι ότι η ισότητα των γυναικών στην εργασία και στις κοινωνικές τους σχέσεις εμφανίζεται ως γεγονός τετελεσμένο (πράγμα που καθόλου δεν ισχύει) και ότι οι σχετικές αντιδράσεις ανήκουν στο παρελθόν ή στη γενιά που γίνεται πλέον σήμερα παρελθόν.»⁶² Αυτό για την ερευνήτρια αποτελεί ένα παράδειγμα του είδους του ηγεμονικού λόγου που προβάλλεται μέσα από τα βιβλία, ο οποίος συναρθρώνει πολλαπλά ταξικά και μη-ταξικά συγκρουσιακά στοιχεία, αμβλύνοντας και έτσι υποβαθμίζοντας τις ανταγωνιστικές σχέσεις που περιλαμβάνονται σε αυτά.

Σε μια πιο εστιασμένη στο φύλο έρευνα, η Δεληγιάννη-Κουϊμτζή το 1987⁶³ αναπαρήγαγε την προηγούμενη έρευνα που διεξήγαγε με την Σ. Ζιώγου, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία και εξετάζοντας τα ίδια στοιχεία στα κείμενα και τις εικόνες –τις κατά φύλο διαφοροποιήσεις στον αριθμό των προσώπων, των συγγραφέων, των τόπων στους οποίους τα δύο φύλα κινούνται, τα επαγγέλματα. Στη μελέτη αυτή η Δεληγιάννη εξέτασε τα νέα αναγνωστικά που χρησιμοποιήθηκαν στα σχολεία από τη σχολική χρονιά 1982-3, και συμπεριέλαβε και το αναγνωστικό της Α' δημοτικού το οποίο δεν είχε εξεταστεί στην προηγούμενη μελέτη. Η ερευνήτρια συμπεραίνει ότι και στα νεότερα αυτά βιβλία εξακολουθεί να υπερέχει το αντρικό στοιχείο σε σχέση με το γυναικείο, και ποσοτικά –όπως εκφράζεται από τον αριθμό αναφορών--, αλλά και ποιοτικά –μέσα από τη διαιώνιση αρκετών

⁶⁰ Μασσαγγούρας, Η. (1983). "Η επίδραση των (Ελληνικών) Μαθηματικών στην επίδοση των μαθητριών στα Μαθηματικά." *Νέα Παιδεία*, 22.

⁶¹ Ανθογαλίδου Ο. (1989). «Η σχολική ιδεολογία σήμερα (ο ηγεμονικός λόγος των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου)». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 31-40.

⁶² *Ibid*, σ. 35.

⁶³ Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Β., (1987). «Τα στερεότυπα για ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου «Η Γλώσσα μου», *Φιλολογος*, 49, σ. 229-248.

παραδοσιακών στοιχείων των δύο ρόλων. Έχουν βέβαια επέλθει, καταλήγει η συγγραφέας, σημαντικές βελτιώσεις στις στερεότυπες απεικονίσεις των χαρακτήρων, αλλά αυτές αφορούν κυρίως τα παιδιά και όχι τους ενήλικες. «Το γυναικείο φύλο, τοποθετημένο κυρίως στον παραδοσιακό τους χώρο, το σπίτι, μειονεκτεί έναντι του αντρικού, τόσο αριθμητικά, όσο και ουσιαστικά, καθώς αποκλείεται από πολλές δημιουργικές ασχολίες, δραστηριότητες και ενδιαφέροντα.»⁶⁴ Τα στερεότυπα που προβάλλονται στα βιβλία έχουν εν μέρει αλλάξει, αλλά μόνο όσον αφορά τον άνδρα, οι επαγγελματικές δραστηριότητες του οποίου διευρύνονται και σε παραδοσιακά γυναικείους τομείς, όπως οι δουλειές του σπιτιού, τα ψώνια, το μαγείρεμα, η φροντίδα των παιδιών. Το μόνο όμως που αυτό πετυχαίνει, κατά τη συγγραφέα, είναι «μια εξιδανικευμένη προβολή της προσωπικότητας του άνδρα που συγκεντρώνει τώρα ένα ποικίλο ρεπερτόριο συμπεριφορών», ενώ η γυναικεία μορφή εξακολουθεί να παραμένει «χωρίς συγκεκριμένη οντότητα», «ασαφής» και «νεφελώδης».⁶⁵ Συνολικά εκτιμάται ότι «δεν έχει λυθεί ικανοποιητικά το πρόβλημα της ισότιμης παρουσίας των δύο φύλων. Έτσι, μέχρις ένα σημείο, εξακολουθούν να συντηρούνται και να υποθάλλονται τα στερεότυπα των ρόλων»⁶⁶ και στα νεότερα αναγνωστικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου.

Στη δεκαετία του 1990 συνεχίστηκαν οι αναλύσεις περιεχομένου των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου, ιδιαίτερα σε σχέση με τα στερεότυπα των δύο φύλων. Η πλέον ολοκληρωμένη μελέτη της περιόδου αυτής είναι αυτή της Κανταρτζή⁶⁷. Η μελέτη αυτή περιορίζεται μεν στο αντικείμενο, καθώς εξετάζει μόνο την «εικόνα της γυναίκας» στα αναγνωστικά, διευρύνεται όμως στη χρονική περίοδο που μελετά, καθώς εξετάζει όλα τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου από το 1954 έως και το 1990. Χρησιμοποιώντας και αυτή τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου διαχρονικά, συγκέντρωσε και ανέλυσε στοιχεία που αφορούν πέντε βασικούς τομείς δραστηριότητας της γυναίκας: 1) το επάγγελμα, 2) τις σχέσεις με το άλλο φύλο, 3) τις σχέσεις με τα παιδιά, 4) το ρόλο μέσα στην οικογένεια, 5) και τα προβεβλημένα θηλυκά στερεότυπα. Το βασικό συμπέρασμα της ανάλυσης είναι ότι «η παρουσίαση της γυναίκας από τ' αναγνωστικά, εξακολουθεί να δίνεται με στερεότυπο τρόπο. Δεν υπάρχουν αληθινές σχέσεις ισότητας και ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα.» Η ερευνήτρια διαπιστώνει βέβαια ότι τα νέα βιβλία έχουν βελτιωθεί, αλλά τονίζει ότι η εικόνα της εργαζόμενης γυναίκας που προβάλλεται, εμφανίζει τη

⁶⁴ *Ibid*, σ. 165.

⁶⁵ *Ibid*, σ. 165-6.

⁶⁶ *Ibid*, σ. 163.

⁶⁷ Κανταρτζή, Ε. (1991). *Η Εικόνα της Γυναίκας. Διαχρονική Έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.

γυναίκα ως υποδεέστερη στον επαγγελματικό στίβο, και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα που τα περισσότερα παιδιά βιώνουν, καθώς τα βιβλία αποδίδουν μια «εξωραϊσμένη και ιδανική εικόνα μητέρας.» Από αυτά τα δεδομένα η ερευνήτρια συνάγει ότι τα παιδιά δύσκολα ταυτίζονται με αυτό το πρότυπο, γεγονός που «δημιουργεί προβλήματα προσαρμογής στα κορίτσια και είναι επιζήμια τόσο για τα κορίτσια όσο και για τ' αγόρια.»⁶⁸ Τα τελευταία αυτά συμπεράσματα αναφορικά με τις επιπτώσεις των σεξιστικών προτύπων πρέπει να σημειώσει κανείς ότι δεν προκύπτουν αναγκαστικά από τα δεδομένα της έρευνας, και θα έπρεπε να είναι μάλλον ζητούμενα σε επόμενες ερευνητικές προσπάθειες.

Η μελέτη της Φρειδερίκου⁶⁹ αναλύει τις αναπαραστάσεις των φύλων στα δεκατέσσερα τεύχη του μαθήματος της Γλώσσας που χρησιμοποιούνται στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, εξέτασε τόσο τα κείμενα όσο και τις συνδηλώσεις των εικόνων που τα συνοδεύουν.⁷⁰ Εξέτασε αρχικά το περιβάλλον μέσα στο οποίο τοποθετούνται οι ήρωες και οι ηρωίδες των ιστοριών στα βιβλία, διαπιστώνοντας ότι αυτό είναι το παραδοσιακό αγροτικό πλαίσιο, η ύπαιθρος. Στη συνέχεια ανέλυσε μια σειρά από διαστάσεις της οικογένειας, των παιδιών –αγοριών και κοριτσιών— και της παρέας. Όσον αφορά τη δομή και λειτουργία της οικογένειας, η συγγραφέας καταλήγει ότι τα εγχειρίδια παρουσιάζουν την οικογένεια εξιδανικευμένα «ως ασφαλές και προστατευτικό κέλυφος», ιδιαίτερα για τα κορίτσια, και «...δεν μπορούν να πραγματευθούν σε συνδυασμό τις συνθήκες ζευγάρι και γονικότητα», καθώς «...σε ελάχιστα κείμενα προβάλλεται η οικογένεια με τη μητέρα, τον πατέρα και τα παιδιά, ως εν ολομελεία κοινωνική ενότητα με τυπικούς ρόλους.»⁷¹ Αυτό εκλαμβάνεται ως ένα τυπικό παράδειγμα της «αμφιθυμίας» που χαρακτηρίζει τα κείμενα αναφορικά με το ρόλο των δύο φύλων, όπου καταβάλλεται μεν προσπάθεια να προβληθούν οι πρόσφατες αλλαγές στις δραστηριότητες και τους ρόλους ανδρών και γυναικών, αγοριών και κοριτσιών, αλλά τελικά ενισχύεται και προβάλλεται το παραδοσιακό οικογενειακό πρότυπο.⁷² Όσον αφορά τους ρόλους αγοριών και κοριτσιών, τόσο ξεχωριστά, όσο και στα πλαίσια της παρέας, συμπεραίνεται ότι και αυτοί εκφράζουν τις «αξιολογικές προδιαγραφές της πατριαρχικής νοοτροπίας»⁷³, συνισταμένες της οποίας είναι η υποτίμηση του κοριτσιού και η ενίσχυση του παραδοσιακού ανδρικού

⁶⁸ *Ibid*, σ. 132.

⁶⁹ Φρειδερίκου

⁷⁰ *Ibid*, σ. 40.

⁷¹ *Ibid*, σ. 52.

⁷² Φρειδερίκου, Α. (1998). «Ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή. Η ισότητα των φύλων στα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου.» *Δίμηνη*, 8, σ. 180-190.

προτύπου. Συμπερασματικά, η ερευνήτρια καταλήγει: «Τα πορτρέτα του ανδρικού φύλου φιλοτεχνούνται με φροντίδα, συνέπεια και ενδιαφέρον. Αντίθετα το γυναικείο φύλο, κάποτε υποτιμημένο, άλλοτε ασήμαντο, συχνά αόρατο, αποδίδεται σε σκίτσα με αδέξιες γραμμές. Οι άνδρες είναι εκείνοι που μερικές φορές κινούνται έξω από το στερεότυπο του φύλου τους. Στη δική τους δράση αποδίδονται οι όποιες υπερβάσεις των παραδοσιακών ρόλων. Η δική τους συμπεριφορά είναι εκείνη που παρέχει πρότυπα αυτοεκτίμησης, τρυφερότητας, καλών σχέσεων και περηφάνιας.»⁷⁴

Η Φρειδερίκου αναπτύσσει όλον αυτό το προβληματισμό και σε ένα πρόσφατο άρθρο⁷⁵, όπου, μετά από τη σχετική βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων και της σημασίας τους, παραθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα από τα σύγχρονα εγχειρίδια που επιβεβαιώνουν, για άλλη μια φορά, αυτό που εύστοχα αποκαλεί την «αμφιθυμία» των συγγραφέων να προσδώσουν το καινούργιο, επανερχόμενοι όμως σταθερά στο παραδοσιακό ρόλων των αγοριών και κοριτσιών.

Τα νεότερα αναγνωστικά του δημοτικού εξέτασε και η Λούβρου σε πιο πρόσφατη εργασία.⁷⁶ Αναλύοντας τα αναγνωστικά μόνο των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού που καθιερώθηκαν το 1983, παρουσιάζει τις διάφορες θεματικές που εμφανίζονται στα βιβλία αυτά –το σχολείο, το παιδί, το παιχνίδι, η φύση, κ.τ.λ.-- παραθέτοντας μια σειρά από διαπιστώσεις αναφορικά με την «νέα» ιδεολογία που προβάλλεται μέσα από αυτά. Όσον αφορά συγκεκριμένα τους ρόλους των φύλων στα βιβλία των Α', Β', και Γ' τάξεων, αυτοί εντοπίζονται κυρίως σε κείμενα με θέμα την οικογένεια. Εκτιμάται ότι στα νέα αυτά αναγνωστικά «επιτυγχάνεται η πλαστικότητα του ρόλου του πατέρα και της μητέρας», εμφανίζονται διεργασίες όπως η επικοινωνία και ο διάλογος που απουσίαζαν από τα προηγούμενα κείμενα που σκιαγραφούσαν την σιδηρά πατριαρχική οικογενειακή δομή. Από την ανάλυση των κειμένων των μεγαλύτερων τάξεων όμως προκύπτει ότι παρά τις πολλές αλλαγές που έγιναν στις διάφορες θεματικές και την παρουσίασή τους, όσον αφορά την παρουσίαση των δύο φύλων «...συνεχίζει να υπάρχει ένας φυλετισμός, όχι τόσο έντονος, αλλά ικανός να επηρεάσει την ιδεολογία των μικρών μαθητών και μαθητριών.»⁷⁷ Για να στοιχειοθετήσει την ύπαρξη φαινομένων σεξισμού στα βιβλία αυτά η Λούβρου βασίζεται κυρίως στην προηγηθείσα έρευνα της Δεληγιάννη, και όχι

⁷³ Φρειδερίκου, 1995, σ. 125.

⁷⁴ *Ibid*, σ. 183.

⁷⁵ Φρειδερίκου, 1998, *op cit*.

⁷⁶ Λούβρου, Ε. (1994). «Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η Γλώσσα μου» του δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση.» *Γλώσσα*, 32, σ. 45-61.

⁷⁷ *Ibid*, σ. 50.

στην εκ νέου επεξεργασία των πρωτογενών πηγών. Για την διερεύνηση όμως της παρουσίασης της γυναίκας στα αναγνωστικά, η συγγραφέας εξετάζει τα αυτούσια κείμενα των βιβλίων των Δ', Ε' και Στ' τάξεων και καταλήγει και αυτή, όπως και η Καντρατζή, στο συμπέρασμα ότι η γυναίκα προβάλλεται κυρίως ως μητέρα, με κύριο χώρο και αντικείμενο δραστηριοποίησης το σπίτι, την κουζίνα, τα παιδιά. Η εργαζόμενη γυναίκα εμφανίζεται κυρίως σε παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα, με μια εξωραϊσμένη και ιδανική μορφή, καθώς δεν παρουσιάζονται τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ανταποκρινόμενη στους πολλαπλούς ρόλους της μητέρας-συζύγου-εργαζόμενης. Τέλος, η μελέτη κάνει αναφορά στο γλωσσικό σεξισμό των αναγνωστικών των τριών τελευταίων τάξεων που εμφανίζεται σε γραμματικό επίπεδο, καταλήγοντας ότι τα κείμενα και οι γραμματικές ασκήσεις διέπονται από γλωσσικό σεξισμό, καθώς το αρσενικό γένος χρησιμοποιείται συστηματικά ως γενετικός όρος (*generic term*) για αναφορές και στα δύο φύλα.⁷⁸

Σε μια παρόμοια, αλλά πιο ποιοτική ανάλυση των αναπαραστάσεων των δύο φύλων στα σχολικά αναγνωστικά επιδίδεται και η Αναγνωστοπούλου.⁷⁹ Αναλύοντας το περιεχόμενο κειμένων και εικόνων των βιβλίων και των έξι τάξεων, εξετάζει την παρουσίαση των δύο φύλων, τα δικαιώματά τους, τη κοινωνική τους θέση, τις στάσεις τους και την επαγγελματική τους δραστηριότητα στην οικογένεια, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία. Η μελέτη, στοιχειοθετεί, κυρίως με νοηματικές αναλύσεις ενδεικτικών αποσπασμάτων των κειμένων, «την κυριαρχία των παραδοσιακών ρόλων, αξιών και αντιλήψεων ως προς το ανδρικό και το γυναικείο φύλο.»⁸⁰ Καταδεικνύεται ότι στα νεότερα αυτά αναγνωστικά έχουν γίνει «προσπάθειες απαλλαγής από τα παλαιά στερεότυπα και τους αναχρονισμούς», όπως η διευρυμένη συμμετοχή του άνδρα στο σπίτι, ο προβληματισμός γύρω από τις σπουδές των κοριτσιών, η ενασχόληση γυναικών σε επιστημονικά επαγγέλματα. Συμπεραίνεται όμως ότι οι προσπάθειες αυτές τελικά «...πνίγονται μέσα στην αντιφατικότητα και την αποσπασματικότητα, με αποτέλεσμα αντί να γονιμοποιούνται θετικά, τελικά να ακυρώνονται.»⁸¹ Και αυτό γιατί τα κείμενα και οι εικόνες, άμεσα ή έμμεσα διαφοροποιούν τους τομείς δραστηριοποίησης ανδρών και γυναικών και την αντίστοιχη κοινωνική τους αξία, προβάλουν τον άνδρα δυναμικό, δημιουργικό, διεκδικητικό στο σπίτι και την κοινωνία, ενώ προβάλουν τη γυναίκα εξιδανικευμένα στο ρόλο της «στοργικής, αφοσιωμένης, προστατευτικής και εξαρτημένης τελικά από

⁷⁸ *Ibid*, σ. 57.

⁷⁹ Αναγνωστοπούλου, Δ. (1997). «Αναπαραστάσεις του γυναικείου και ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων «Η Γλώσσα μου» της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

⁸⁰ *Ibid*, σ. 328.

το οικογενειακό σύνολο» ή σαρκαστικά και ειρωνικά όταν δεν μπορεί να αντεπεξέλθει σε μη παραδοσιακούς ρόλους και δραστηριότητες. Τα ίδια αυτά συμπεράσματα παρουσιάζονται και σε μια δεύτερη παρεμφερή εργασία της Αναγνωστοπούλου με θέμα τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για την οικογένεια στα ίδια αναγνωστικά.⁸²

Σε μια δευτερογενή παρουσίαση του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων της Γλώσσας και της Ιστορίας του δημοτικού σχολείου, οι Λαμπροπούλου και Γεωργουλέα κάνουν αναφορά σε ορισμένες από τις παραπάνω έρευνες και προσφέρουν και ορισμένες πρωτογενείς αναφορές –κυρίως στα Αναγνωστικά της Δ' δημοτικού— που επιβεβαιώνουν τα συμπεράσματα των προηγούμενων ερευνών αναφορικά με την ένφυλη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων ανδρών και γυναικών στα διδακτικά βιβλία.⁸³

Όσον αφορά τα βιβλία του Λυκείου υπάρχει παντελής απουσία –στο μέτρο που γνωρίζουμε— ερευνητικών μελετών, με την εξαίρεση της πρόσφατης διδακτορικής διατριβής της Λόππα-Γκουνταρούλη και των σχετικών με αυτήν δημοσιευμάτων⁸⁴. Στις εργασίες αυτές η ερευνήτρια εξετάζει τη γυναικεία παρουσία στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας με στόχο την καταγραφή των παραστάσεων που προβάλλονται και τη διερεύνηση της σχέσης που οι παραστάσεις αυτές έχουν με τη σημερινή αντίληψη για τη γυναίκα. Τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας είναι ότι η παρουσία της γυναίκας στα υπό εξέταση κείμενα είναι «ισχνή ποσοτικά και άχρωμη ποιοτικά».⁸⁵ Τα στερεότυπα που προβάλλονται είναι τα παραδοσιακά: η γυναίκα νοικοκυρά, σύζυγος και μάνα, ανεπάγγελτη και συνήθως κατώτερου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου, ετεροκαθοριζόμενη και κυριαρχούμενη. Το κυριότερο δε είναι ότι τα στερεότυπα αυτά δεν αλλάζουν διαχρονικά, αλλά παραμένουν τα ίδια, δημιουργώντας έτσι ένα χάσμα ανάμεσα «στις βιωμένες πια από τους μαθητές κοινωνικές αλλαγές και στην ανελαστικότητα των γυναικείων παραστάσεων που προσλαμβάνουν από τα κείμενα.»⁸⁶

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι και στην ελληνική βιβλιογραφία έχει

⁸¹ *Ibid*, σ. 328.

⁸² Αναγνωστοπούλου, Δ. (1995), «Κοινωνικές αναπαραστάσεις για την οικογένεια στα βιβλία «Η γλώσσα μου». *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 34-35, σ. 63-68.

⁸³ Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα, Μ.(1989). "Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση." *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 58-69. *Ibid*, σ. 60-64.

⁸⁴ Λόππα-Γκουνταρούλη, Ε. (1992). «Η γυναικεία παρουσία στα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας του Λυκείου.» *Νέα Παιδεία*, 62, σ. 55-73. Λόππα-Γκουνταρούλη, Ε. (1996). «Η γυναικεία παρουσία στα κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας του Λυκείου: Συμπεράσματα και προτάσεις.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 88, σ. 51-60. Η διδακτορική διατριβή με τον ίδιο τίτλο υποστηρίχθηκε στο Παιδαγωγική Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

⁸⁵ Λόππα-Γκουνταρούλη, Ε. (1996), *op cit*.

⁸⁶ *Ibid*.

αναπτυχθεί ένα πλούσιο ερευνητικό έργο με αντικείμενο το *περιεχόμενο των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου*. Αυτό εντάσσεται στη παράδοση της διερεύνησης των αναγνωστικών που θεωρούνται ως σημαντικότερα γιατί τα παιδιά περνάνε περισσότερο χρόνο με αυτά, παράδοση πλούσια και στο εξωτερικό, αλλά και η Νιελσεν δίνει το σκεπτικό γιατί τα βιβλία αυτά είναι σημαντικότερα από τα άλλα. Το πόρισμα είναι κοινό: τα σεξιστικά στερεότυπα διαπερνούν όλα τα σχετικά κείμενα των βιβλίων, παλαιότερων και νεώτερων, μικρότερων και μεγαλύτερων τάξεων.

Δεν υπάρχουν όμως με ελάχιστες εξαιρέσεις που αναφέραμε, μελέτες για τα βιβλία των άλλων μαθημάτων, στα οποία έτσι κι αλλιώς εστιάζονται οι μεγάλες διαφορές στις επιδόσεις μεταξύ κοριτσιών και αγοριών.

Όλες οι παραπάνω μελέτες είναι σημαντικές στο μέτρο που στοιχειοθετούν τις διάφορες εκφάνσεις του σεξισμού ή της διαφοροποίησης των δύο φύλων στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου ή τα βιβλία του λυκείου. Καταγράφουν δηλαδή με ένα συστηματικό τρόπο την παραδοσιακή ιδεολογία της φυλετικής ανισότητας, παρά το ότι αυτή, σε αρκετές πλέον εκφάνσεις της, ανατρέπεται στο κοινωνικό πεδίο. Εδώ βέβαια προκύπτει ένα σοβαρό πρόβλημα που έχει να κάνει με το αν και σε ποιο βαθμό μπορεί ή πρέπει κανείς να επέμβει ώστε να αλλάξουν αυτά τα ξεπερασμένα και πλέον κοινωνικά απαράδεκτα στερεότυπα. Είναι γνωστό ότι, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες η «σεξιστική» παιδική λογοτεχνία έχει δεχθεί πολλαπλές επιθέσεις και πολλές προτάσεις για το πώς θα έπρεπε να ξαναγραφτεί.

Η συζήτηση της λογοκρισίας στα πλαίσια της σύγχρονης λογοτεχνικής ανάλυσης είναι εκτενέστατη και έχει από μόνη της ιδιαίτερη αξία. Όμως εκτιμούμε ότι επί του προκειμένου, και *ιδιαίτερα επί των σχολικών εγχειριδίων*, η συζήτηση αυτή είναι άνευ αντικειμένου. Και αυτό γιατί εκτιμάται ότι η σημασία των κειμένων αυτών είναι διπλή: (1) πρώτον εκφράζει την επίσημη ιδεολογία του κράτους, η οποία εκτιμάται ότι κακώς είναι οπισθοδρομική. Η επίλυση όμως του θέματος αυτού ανάγεται στη σφαίρα του πολιτικού παιχνιδιού και του συσχετισμού δυνάμεων και όχι της λογοτεχνίας ή της παιδαγωγικής. (2) δεύτερον, εκτιμάται ότι ο σεξισμός στα σχολικά βιβλία έχει αρνητικές επιπτώσεις στη κοινωνικοποίηση αγοριών και ιδιαίτερα κοριτσιών. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι οι επιπτώσεις αυτές εικάζονται, δεν στοιχειοθετούνται από έρευνα. Αυτό είναι σημαντικό γιατί ιδιαίτερα το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων, σε αντίθεση με αυτό των λοιπών λογοτεχνικών βιβλίων και κειμένων, δεν προσλαμβάνεται από τα παιδιά ως έχει, αλλά υπόκειται στη συστηματική επεξεργασία και παρουσίαση από την/τον εκπαιδευτικό.

Άρα αυτά που προκύπτουν ως σημαντικά να διερευνηθούν και να αναλυθούν είναι:

➤ Πρώτον, εάν η αναστροφή του σεξισμού σε βάρος των αγοριών διαφαίνεται στα ελληνικά σχολικά βιβλία. Και η τεκμηρίωση αυτή πρέπει να γίνει μέσα από την επανεξέταση των χαρακτήρων, γιατί διαφαίνεται ότι πολλές φορές, στο ζήλο τους να αποδείξουν τον εις βάρος των κοριτσιών σεξισμό, αρκετές ερευνήτριες «ωραιοποίησαν» τον ανδρικό ή αγορίστικο ρόλο και υποβάθμισαν τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις που η προβολή τους έχει για τη διαμόρφωση της ταυτότητας των αγοριών.

➤ Εάν και σε ποιο βαθμό οι εικόνες των δύο φύλων που προβάλλονται μέσα από τα σχολικά βιβλία όντως συμβαδίζουν με τις στάσεις, αντιλήψεις και προσδοκίες των μαθητών των δύο φύλων. Πρέπει να διερευνηθεί δηλαδή εάν όντως το περιεχόμενο των βιβλίων έχει τις αρνητικές ή ακόμα και «επιζήμιες» επιπτώσεις που οι παραπάνω μελέτες εικάζουν ότι έχει στα κορίτσια και τα αγόρια.

➤ Δεύτερο, πρέπει κυρίως να διερευνηθεί ο τρόπος παρουσίασης του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς μέσα στη σχολική τάξη. Είναι προφανές ότι μια/ένας ευαισθητοποιημένη/ος εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα «σεξιστικά διανθισμένο» κείμενο για να προάγει την ισότητα των φύλων στη συνείδηση των παιδιών, ενώ αντίθετα μια/ένας εκπαιδευτικός με παραδοσιακές αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων μπορεί κάλλιστα να περάσει τα δικά του μηνύματα, ακόμα και μέσα από κείμενα που είναι απαλλαγμένα από σεξιστικό λόγο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδαλή Α., «Τα νέα βιβλία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Εμπειρίες από την εφαρμογή τους στη σχολική πράξη.» *Επιστημονική Σκέψη*, τ. 26, σ. 15-27.
- Αναγνωστοπούλου, Δ. (1995), «Κοινωνικές αναπαραστάσεις για την οικογένεια στα βιβλία «Η γλώσσα μου». *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 34-35, σ. 63-68.
- Αναγνωστοπούλου, Δ. (1997). «Αναπαραστάσεις του γυναικείου και ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων «Η Γλώσσα μου» της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Ανθογαλίδου Ο. (1989). «Η σχολική ιδεολογία σήμερα (ο ηγεμονικός λόγος των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου)». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, Μάιος – Ιούνιος, σ. 31-40.
- Αντωνίου - Λαΐου Χ. (1987). «Τα νέα σχολικά βιβλία», *Ισότητα και Φύλο*, 5: 11-13.
- Βρανόπουλος, Ε., Βανδώρος, Γ. «Ορισμένες απόψεις για το εγχειρίδιο της αρχαίας Ιστορίας του Λυκείου.» *Επιστημονική Σκέψη*, 17, σ. 82-84.
- Γεωργίου-Νίλσεν Μ. (1980). Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου, Αθήνα: Κέδρος.
- Γουδέλη Ξ., Υπεριφανίδου Κ. (1984). «Το παραμύθι: ο ρόλος του στην εκπαίδευση», *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, 5, σσ. 3-9.
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή Β., (1987). «Τα στερεότυπα για ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου «Η Γλώσσα μου», *Φιλολόγος*, 49, 1987, σ. 229-248.
- Ζιώγου – Καραστεργίου Σ., Δεληγιάννη- Κουϊμτζή Β. (1981). «Το στερεότυπο για τους ρόλους των φύλων στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου», *Φιλολόγος*, 23, Ιανουάριος, σ. 282-295.
- Ιωαννίδη Ι. Λ., «Η διπολικότητα στην αντιμετώπιση των φύλων στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία», *Διαδρομές*, 6, 1987, σ. 96-101.
- Κανατσούλη Μ., «Το μοντέλο της γυναίκας στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία». *Διαδρομές*, 6, 1987, σ.102-106.

- Κανατσούλη Μ. (2000). *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.
- Κανατσούλη Μ. (1997). «Τύποι γυναικών και γυναικείες «φωνές» στα βιβλία του δημοτικού σχολείου.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Κανταρτζή, Ε. (1991). *Η Εικόνα της Γυναίκας. Διαχρονική Έρευνα των Αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Καραπάνου, Φ. (1982). «Η οικογένεια στα αναγνωστικά του δημοτικού.» *Σύγχρονα Θέματα*, 14, σ. 54-56.
- Λούβρου, Ε. (1994). Το σεξιστικό προφίλ των αναγνωστικών «Η Γλώσσα μου» του δημοτικού σχολείου: γλωσσική ανάλυση. *Γλώσσα*, 32: 45-61.
- Μακρυγιάννη Δ. (1986). *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919*, Δωδώνη, Αθήνα. 1986.
- Ξανθάκου Γ. - Καίλα Μ., "Το σχολικό βιβλίο (αντιαυταρχικές «μυρουδιές»), Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 39, 1988, σ. 71-78.
- Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Φ., Ραβάνης, Κ. (1997). «Η διάκριση των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Παντίσκα, Π., Ραβάνης, Κ. (1995). «Τα δύο φύλα στα βιβλία των Φυσικών Επιστημών του ελληνικού σχολείου.» Συνάντηση της UNESCO: *Σχεδιασμός και διαμόρφωση του σχολικού βιβλίου και του παιδαγωγικού υλικού για τη στοιχειώδη εκπαίδευση*. Έδρα UNESCO του Πανεπιστημίου Πατρών, Θεσσαλονίκη, 29 Μαρτίου-1 Απριλίου 1995.
- Παπανικολάου Σ.Χ., Η ανισότητα των δύο φύλων στα αναγνωστικά Α , -Β ' κατ Γ' τάξεων του δημοτικού σχολείου "Η γλώσσα μου", (υπό έκδοση).
- Προσκόλλη, Α. (1989). «Ιδεολογικό περιεχόμενο των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 50, σ. 53-64.
- Φραγκουδάκη Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου-Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φρειδερίκου, Α. (1995). «*Η Τζένη πίσω από το τζάμι*». *Αναπαραστάσεις των*

Φύλων στα Εγχειρίδια Γλωσσικής Διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

4. Κοινωνικοποιητικές Επιδράσεις της Εκπαιδευτικής Διαδικασίας

A. Θεωρητικός προβληματισμός

Το σχολείο αποτελεί το δεύτερο μετά την οικογένεια κοινωνικοποιητικό φορέα που καθορίζει τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού και τον τρόπο ένταξής του μέσα στο κοινωνικό σύνολο.⁸⁷

Μια από τις βασικότερες διαστάσεις της κοινωνικοποίησης του παιδιού είναι η διαμόρφωση του ρόλου του φύλου. Θεωρία και έρευνα των τελευταίων τεσσάρων κυρίως δεκαετιών έχουν καταδείξει ότι η εκπαιδευτική διαδικασία στο σύνολό της επιδρά καθοριστικά στην αναπαραγωγή κοινωνικών και ιδιαίτερα φυλετικών ανισοτήτων.⁸⁸

Τα φυλετικά στερεότυπα και οι ανισότητες αναπαράγονται μέσα στο σχολείο μέσα από μια σειρά από συνθήκες, διαδικασίες και παράγοντες.⁸⁹

Μια πρώτη επισκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει ότι ορισμένοι από τους παράγοντες που έχουν εντοπιστεί στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν εξεταστεί από επιστήμονες και σε σχέση με την σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, ενώ άλλοι παραμένουν αδιερεύνητοι. Στην παρούσα μελέτη θα αναφερθούμε σε ορισμένες από τις πλέον συζητημένες διαστάσεις του εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο τον εντοπισμό των θεματικών εκείνων που χρίζουν ερευνητικής προσοχής στον ελληνικό εκπαιδευτικό χώρο.

⁸⁷ Παπακωνσταντίνου, Χ. Ι. (1998). *Σχολική Πραγματικότητα και Κοινωνικοποίηση του Μαθητή*. Αθήνα: Gutenberg, Παιδαγωγική Σειρά.

⁸⁸ Carter, D.B. (1987). *Current conceptions of sex roles and sex typing: Theory and research*. New York: Praeger. Deaux, K. (1985). «Sex and gender.» *Annual Review of Psychology*, 36, p. 49-81. Dipietro, J. A. (1981). "Rough and tumble play: a function of gender." *Developmental Psychology*, 17, p. 50-58. Hutt, C. (1978). «Sex-role differentiation in social development." In H. McGurk (ed.) *Issues in Childhood Social Development*. London: Methuen. Holter, H. (1970). *Sex roles and Social Structure*. Oslo: Universitet-Forlaget.

⁸⁹ Grossman H., & Grossman, S.H. (1994). *Gender issues in education*. Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon. Council of Europe (1982), «Sex Stereotyping in Schools: a Report of the Educational Research Workshop held at Honefoss», 5-8 May 1981, Swets and Zeitlinger, Lisse. Wilkingson, L. Marrett, C. (1985). *Gender Influences in Classroom Interaction*. N.Y. Academic Press. Lloyd, B. and Duveen, G. (1992). *Gender Identities and Education*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

1.1 Διαμόρφωση του χώρου.

Η διαμόρφωση του υλικού χώρου μέσα στο οποίο το παιδί ζει και αναπτύσσεται θεωρείται καθοριστικός για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Βέβαια οι περισσότερες μελέτες θεωρητικές καθώς και ερευνητικές, αναφέρονται «στο παιδί» γενικότερα, και σε γενικές παιδαγωγικές αρχές της κοινωνικοποίησης του, χωρίς καμία διαφοροποίηση ανάμεσα σε κορίτσια και αγόρια.⁹⁰ Όμως πολλαπλές έρευνες έχουν δείξει ότι ιδιαίτερα ο χώρος του παιδικού σταθμού, του νηπιαγωγείου, ακόμα και του σχολείου, είναι έτσι διαμορφωμένος ώστε να διαφοροποιεί τις συνθήκες δραστηριοποίησης, συμμετοχής, κοινωνικοποίησης και μάθησης των νηπίων και παιδιών, αναπαράγοντας στερεοτυπικές δραστηριότητες ανδρών-γυναικών.⁹¹ Χαρακτηριστική είναι η διαμόρφωση των χώρων των νηπιαγωγείων η οποία δημιουργεί συνθήκες ενασχόλησης των κοριτσιών στο ανάλογο διαμορφωμένο κουκλόσπιτο, ενώ τα αγόρια ασχολούνται με κατασκευές.

Στη Ελλάδα γενικά δεν υπάρχουν πολλές μελέτες για τη διαμόρφωση του χώρου, πόσο μάλλον για τις επιπτώσεις στη διαμόρφωση του ρόλου του φύλου. Μια από τις πρώτες μελέτες είναι αυτή του Μαυρογιώργου⁹², ενώ αρκετές σχετικές μελέτες έχουν εκπονηθεί από το Δημήτρη Γερμανό⁹³. Όλες οι μελέτες αυτές όμως εξετάζουν «το παιδί» ως αδιαφοροποίητο, με ομοιογενείς, «άφυλες» ανάγκες και λειτουργίες, και σαν αποτέλεσμα δεν κάνουν αναφορές στη διαφοροποίηση των αναγκών και δραστηριοτήτων αγοριών και κοριτσιών –ατομικό και συλλογικό παιχνίδι, μαθησιακές διαδικασίες, κ.ά., — ή στις διαφοροποιημένες επιπτώσεις που ο χώρος έχει στην ανάπτυξη των στάσεων και δραστηριοτήτων των δύο φύλων.

Από την εκπαιδευτική πράξη όμως σαφώς προκύπτει ότι στη διαμόρφωση του χώρου νηπιαγωγείων και σχολείων υπάρχουν σαφείς διαφοροποιήσεις, οι οποίες όμως μέχρι σήμερα δεν έχουν συστηματικά καταγραφεί, καθώς δεν έχουν εξεταστεί και οι επιπτώσεις που η διαμόρφωση αυτή του υλικού χώρου έχει στη διαμόρφωση του ρόλου του φύλου των νηπίων και παιδιών στα πλαίσια του σχολείου.

Εν όψει της έλλειψης μελετών της διάστασης αυτής της εκπαιδευτικής διαδικασίας προτείνεται η διεξαγωγή μιας σειράς σχετικών ερευνών:

⁹⁰ Για μια επισκόπηση της αγγλόφωνης βιβλιογραφίας βλέπε. Spencer, Ch., Blades, M., Morsley, K. (1989) *The Child in the Physical Environment*. New York: Wiley & Sons.

⁹¹ Levine and Levine, p. 364.

⁹² Μαυρογιώργος, Γ. (1986). «Σχολικός χώρος και αυταρχική εκπαίδευση». Στο Γκότοβος, Θ., Μαυρογιώργος, Γ., Παπακωνσταντίνου, Π., *Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκπαίδευση.

⁹³ Γερμανός, Δ. (1981). «Σχολική Αρχιτεκτονική και παιδαγωγικές μέθοδοι». *Οικονομία και Κοινωνία*, 16. Γερμανός, Δ. (1984). «Το παιδί και ο χώρος του στο ελληνικό δημοτικό σχολείο.» *Τεχνικά Χρονικά*, 4, 1-

➤ Αναφορικά με το ελληνικό σύστημα προσχολικής εκπαίδευσης διαφαίνεται σημαντική η διερεύνηση και τεκμηρίωση της διαμόρφωσης του χώρου των τάξεων και της κατά φύλο διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων που εξελίσσονται μέσα στη τάξη σαν αποτέλεσμα της χωροθέτησης αυτής. Βέβαια η όποια τέτοια έρευνα πρέπει να στοιχειοθετήσει και μέσω της παρατήρησης και ίσως της χρήσης ερωτηματολογίου, τη χρήση των χώρων αυτών από τη νηπιαγωγό, από την οποία τελικά εξαρτάται αν αυτή οδηγεί στη σεξιστική ή μη-σεξιστική κοινωνικοποίηση.

➤ Επίσης πρέπει να μελετηθεί η χρήση του χώρου για τις διάφορες δραστηριότητες από τα αγόρια και από τα κορίτσια για να στοιχειοθετηθεί αν και πως διαφέρει και πως σχετίζεται με αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές των νηπίων σε σχέση με τα δύο φύλα – κατά φύλο κατανομή ρόλων στο σπίτι και τη δουλειά, πρότυπα συμπεριφοράς, εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες κ.ά.

➤ Όσον αφορά το ελληνικό δημοτικό σχολείο, τείνουμε να θεωρούμε ότι η διαμόρφωση του υλικού χώρου μάλλον δημιουργεί λιγότερες διακρίσεις και προκαλεί λιγότερες διαφοροποιήσεις στην ανάληψη δραστηριοτήτων από ότι ο χώρος της προσχολικής αγωγής, και αυτό όμως παραμένει να στοιχειοθετηθεί με εμπειρική έρευνα. Μια σχετική έρευνα θα μπορούσε να έχει ως αντικείμενο την περιγραφή της διαμόρφωσης, διακόσμησης και χρήσης των εσωτερικών και εξωτερικών χώρων του δημοτικού σχολείου – αιθουσών, κοινόχρηστων χώρων, προαυλίου, κ.ά. – και τη διερεύνηση του αν και σε ποιο βαθμό η διαμόρφωση και χρήση του χώρου προβάλλει φυλετικά πρότυπα, ενισχύει στερεότυπα, καθορίζει συμπεριφορές αγοριών-κοριτσιών κ.τ.λ.

1.2. Δομή και οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στη διεθνή βιβλιογραφία έχει εκτενώς αναλυθεί η «ένφυλη» οργάνωση του σχολείου, και του εκπαιδευτικού συστήματος γενικότερα, το οποίο, όπως κάθε άλλος κοινωνικός θεσμός, εκφράζει στη δομή και λειτουργία του την κυρίαρχη ιδεολογία, αυτή των «λευκών, αστών ανδρών.»⁹⁴ Στις περισσότερες, δυτικές τουλάχιστον, χώρες έχει στοιχειοθετηθεί ότι υπάρχει άνιση κατανομή των θέσεων κύρους και εξουσίας και μέσα στο σχολείο, όπως και στην ευρύτερη κοινωνία. Η συντριπτική πλειοψηφία των νηπιαγωγών, που έχουν το χαμηλότερο κοινωνικο-οικονομικό κύρος από όλους τους εκπαιδευτικούς, είναι γυναίκες, ενώ στο δημοτικό σχολείο οι γυναίκες συνωστίζονται στις μικρότερες τάξεις. Η τάση αυτή εκλαμβάνεται στη σχετική επιστημονική βιβλιογραφία ως έκφραση της επέκτασης του μητρικού ρόλου στη νηπιαγωγό και δασκάλα των μικρών τάξεων. Σε αντίθεση, οι άνδρες διδάσκουν συστηματικά τις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού και, ιδιαίτερα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διδάσκουν τα μαθήματα των θετικών επιστημών, του επαγγελματικού προσανατολισμού, της φυσικής αγωγής. Κατέχουν δε τη συντριπτική πλειοψηφία των διευθυντικών θέσεων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.⁹⁵

Η ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων και η αντίστοιχη προβολή σεξιστικών προτύπων στους νεαρούς μαθητές επιβεβαιώνεται περίτρανα στην άνιση κατανομή θέσεων εξουσίας στο χώρο του σχολείου. Όσον αφορά το νηπιαγωγείο, η Φρειδερίκου (1995) παραθέτει στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. του 1984 που τεκμηριώνουν ότι «...στο προσωπικό των ελληνικών νηπιαγωγείων υπερτερούν συντριπτικά οι γυναίκες...» και συγκεκριμένα 89 άνδρες προς 7.864 γυναίκες.⁹⁶ Αντίστοιχες, αν και μειωμένες τάσεις επικρατούν και στη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου, ενώ οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών, ελάχιστο είναι το ποσοστό αυτών που κατέχουν διευθυντικές θέσεις. Για παράδειγμα, βάσει στοιχείων της Ο.Λ.Μ.Ε. για το 1986, μόλις 2-5% των διευθυντικών θέσεων σε γυμνάσια και λύκεια κατέχονται από γυναίκες εκπαιδευτικούς⁹⁷ και η συνθήκη αυτή φαίνεται να παραμένει η ίδια έως και σήμερα –κάτι το οποίο όμως πρέπει να διερευνηθεί.

⁹⁴ Askew, S., Ross, C. (1992). *Τα αγόρια δεν Κλαίνε*. (Πρόλογος Ν. Πολεμικός, μετάφραση Μ. Τερζίδου.) Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁹⁵ Levine and Levine, *op cit*.

⁹⁶ Φρειδερίκου, Α. (1995). «*Η Τζένη πίσω από το τζάμι*». *Αναπαραστάσεις των Φύλων στα Εγχειρίδια Γλωσσικής Διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁹⁷ Ο.Λ.Μ.Ε. (1986). Κύριο άρθρο του Διοικητικού Συμβουλίου, *Δελτίο της Ο.Λ.Μ.Ε.*, Τ. 586.

Η ίδια όμως έντονη ανισότητα παρουσιάζεται και στη συμμετοχή των ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών στα συνδικαλιστικά τους όργανα. Σε ένα σύντομο άρθρο της η Ελένη Λαπαθιώτη⁹⁸, χρησιμοποιεί ορισμένα στοιχεία της Ο.Λ.Μ.Ε. και της Ε.Σ.Υ.Ε. σε μια περιορισμένη δευτερογενή ανάλυση, η οποία στοιχειοθετεί ότι από την αρχή του αιώνα οι γυναίκες είχαν ελάχιστη έως μηδαμινή συμμετοχή στα διοικητικά συμβούλια του συνδικαλιστικού οργάνου των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, παρά το ότι σταδιακά ήρθαν να αποτελέσουν την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών του κλάδου. Κατά τη Λαπαθιώτη, η άνιση αυτή συμμετοχή των γυναικών εκλαμβάνεται ως αποτέλεσμα της δομής και λειτουργίας του συνδικαλιστικού κινήματος που είναι ασύμβατη με τις αντιλήψεις, τα ενδιαφέροντα και τον τρόπο λειτουργίας των γυναικών.

Η κατανομή αυτή εργασίας και εξουσίας έχει, αφ' ενός μεν, επιπτώσεις στη λειτουργία των ίδιων των γυναικών εκπαιδευτικών, αλλά έχει επίσης σημαντικές επιπτώσεις στη κοινωνικοποίηση των παιδιών, καθώς τα πρότυπα που οι εκπαιδευτικοί προβάλλουν στους νεαρούς μαθητές εκλαμβάνονται ως ιδιαίτερα σημαντικά στη διαμόρφωση και αναπαραγωγή φυλετικών στερεοτύπων. Για παράδειγμα, η Φρειδερίκου επιχειρηματολογεί ότι η ανάθεση διδασκαλίας των μικρών τάξεων σε γυναίκες ενισχύει στη συνείδηση των μικρών παιδιών «το στερεότυπο της μητέρας και δεν κατοχυρώνει... την εικόνα της επαγγελματικά εργαζόμενης γυναίκας.»⁹⁹

Και στην Ελλάδα η διαφοροποίηση αυτή των προτύπων που οι εκπαιδευτικοί προβάλλουν έχει διερευνηθεί σε βάθος από τη μελέτη των Φρειδερίκου και Φολερού¹⁰⁰ (1991). Συμπεραίνεται ότι η άνιση κατανομή εργασίας και εξουσίας στο χώρο του σχολείου πηγάζει και αναπαράγεται, μεταξύ άλλων, σαν αποτέλεσμα των στάσεων και αντιλήψεων των ίδιων των εκπαιδευτικών. Επικρατεί, βάσει των δεδομένων της έρευνας αυτής, μια «...κοινόχρηστη αντίληψη που αποδίδει μητρικά στοιχεία στο ρόλο της δασκάλας και, αφετέρου, στις ίδιες τις δασκάλες που θεωρούν ότι είναι καταλληλότερες από τους άντρες συναδέλφους τους για τις τάξεις με τα μικρότερα παιδιά.»¹⁰¹

Τα πορίσματα αυτά αναπαράγονται και στη μελέτη της Σαββίδου (1996) Σε ποσοτική έρευνα που διεξήχθη σε εκπαιδευτικούς του νομού Δωδεκανήσου, με επίδοση δεδομένου ερωτηματολογίου, στοιχειοθετήθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί, και

⁹⁸ Λαπαθιώτη, Ε. (1991). Συνδικαλιστικές πρακτικές και γυναίκα εκπαιδευτικός. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 14: 20-22.

⁹⁹ Φρειδερίκου, *ibid*, σ. 20.

¹⁰⁰ Φρειδερίκου, Α., Φολερού, Φ. (1991). *Οι Δάσκαλοι του Δημοτικού Σχολείου*. Αθήνα: Ύψιλον.

¹⁰¹ *Ibid*, σ. 115.

ιδιαίτερα οι άντρες πιστεύουν ότι αυτοί είναι ικανότεροι να διδάξουν τις μεγαλύτερες τάξεις, ενώ οι δασκάλες είναι πιο ευαίσθητες και μπορούν να «νταντεύουν» καλύτερα τα μικρότερα παιδιά. Καθίσταται εμφανές ότι εφόσον οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έχουν τέτοιες σεξιστικές αντιλήψεις, τις αντιλήψεις αυτές θα τις περνούν, άμεσα ή έμμεσα και στους μικρούς μαθητές.¹⁰²

Τέλος σε έρευνά που διεξήγαγε η Βαρνάβα-Σκούρα (1997) σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι όσον αφορά τη διδασκαλία σε μικρές ή μεγάλες τάξεις, η πλειοψηφία των ανδρών εκπαιδευτικών θεωρεί ότι είναι προσωπική τους επιλογή, ενώ η πλειοψηφία των γυναικών θεωρεί ότι η διδασκαλία σε συγκεκριμένη τάξη, κυρίως μικρή, δεν αποτελεί προσωπική της επιλογή.¹⁰³ Ακόμα όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους επιλέγουν μικρές τάξεις οι γυναίκες ανέφεραν έναν παράγοντα που δεν ανέφεραν οι άνδρες, που είναι ότι «δε χρειάζεται πολλή προετοιμασία στο σπίτι», ενώ η αποφυγή διδασκαλίας σε μικρές τάξεις αποδόθηκε από αρκετούς άνδρες στο γεγονός ότι «δε γνωρίζουν την ψυχολογία αυτής της ηλικίας (παρά το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων έχει παιδιά).»¹⁰⁴

Οι απόψεις και στάσεις αυτές έχουν εξηγηθεί στη διεθνή βιβλιογραφία από μια σειρά από παράγοντες, είτε υποκειμενικούς, που έχουν να κάνουν με τις αντιλήψεις και στάσεις των ίδιων των εκπαιδευτικών και την ασυμβατότητα ανάμεσα στο στερεότυπο του γυναικείου ρόλου και τον ηγετικό ρόλο του διευθυντή,¹⁰⁵ είτε αντικειμενικούς όπως τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών και της οικογενειακής τους προέλευσης.

Όπως προκύπτει από τις περισσότερες μελέτες στη διεθνή, αλλά και την ελληνική βιβλιογραφία, οι δάσκαλοι προέρχονται κυρίως από τα χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και από οικογένειες χαμηλού μορφωτικού επιπέδου¹⁰⁶, παράγοντες που σχετίζονται με παραδοσιακές, συντηρητικές αντιλήψεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που αφορούν τους ρόλους των δύο φύλων. Ακόμα, οι συνθήκες διαβίωσης και οι οικογενειακές υποχρεώσεις που έχει η

¹⁰² Σαββίδου, Τ. (1996). *Οι Αντιλήψεις των Εκπαιδευτικών Αναφορικά με τη Διαφοροποίηση των Δύο Φύλων*. Ρόδος.

¹⁰³ Βαρνάβα-Σκούρα, Ε. (1997). «Θέματα φύλου και αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τη δουλειά τους.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας. σ. 91.

¹⁰⁴ *Ibid*, σ. 92.

¹⁰⁵ Barrett, D. L., Bieger, G. R. (1987). Sex Role, Self-Esteem, and Leadership Characteristics of Male and Female Teachers and Administrators. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. Washington, DC, April 20-24, 1987.

¹⁰⁶ Πυργιωτάκης, Ι. (1992). *Έλληνες Δάσκαλοι. Εμπειρική Προσέγγιση των Συνθηκών Εργασίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών εκπαιδευτικών που είναι έγγαμες με παιδιά¹⁰⁷, στον τριπλό ρόλο της εργαζόμενης-συζύγου-μητέρας, την επιφορτίζει «...με ενδο-οικογενειακές λειτουργίες και υποχρεώσεις, που όχι μόνο της απορροφούν δυνάμεις και της εξασθενούν τα κίνητρα, αλλά συχνά την κρατούν δέσμια, χωρίς δυνατότητα απομάκρυνσης από την οικογενειακή εστία.»¹⁰⁸ Οι υποχρεώσεις αυτές περιορίζουν τις αντικειμενικές αλλά και τις υποκειμενικές δυνατότητες των γυναικών εκπαιδευτικών να επεκτείνουν τη μόρφωσή τους ή να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη μετεκπαίδευση ή το πανεπιστήμιο.¹⁰⁹

Με τη σειρά τους, οι κεκτημένες αντιλήψεις και τα βιώματα, σε συνδυασμό με την έλλειψη περαιτέρω μόρφωσης και ευαισθητοποίησης γύρω από τις φυλετικές ανισότητες, δεικνύουν τόσο τη χαμηλή θέση των γυναικών εκπαιδευτικών, όσο και την αδυναμία τους να λειτουργήσουν ως θετικά πρότυπα για τους νεαρούς μαθητές και να τους μεταλαμπαδεύσουν μηνύματα ισότιμης παρουσίας και εξέλιξης των δύο φύλων. Όπως για παράδειγμα προκύπτει από τη μελέτη της Χιονίδου¹¹⁰ οι εκπαιδευτικοί, λόγω των στάσεων και αντιλήψεών τους, έχουν διαφορετικές προσδοκίες για τα χαρακτηριστικά και τις επιδόσεις μαθητών και μαθητριών, τις οποίες και περνούν στην εκπαιδευτική πράξη, «προκαταλαμβάνοντας» τις συγκριτικά καλύτερες μαθηματικές επιδόσεις των αγοριών.

Όσον αφορά τις επιπτώσεις των φυλετικών διακρίσεων στη δομή και οργάνωση του σχολείου, έρευνες σε άλλες χώρες έχουν δείξει ότι η λειτουργία της *διευθυντικής θέσης* διαφοροποιείται συστηματικά κατά φύλο και με τη σειρά της σχετίζεται με σημαντικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο λειτουργίας των εκπαιδευτικών του σχολείου, των αντιλήψεων και συμπεριφορών τους, της ικανοποίησής με το χώρο δουλειάς, κ.τ.λ.¹¹¹ Για παράδειγμα η έρευνα των Hutton and Gougeon κατέδειξαν ότι οι εκπαιδευτικοί, άσχετα από φύλο, αντιλαμβάνονταν τις γυναίκες διευθύντριες ως πιο ευθείς, ότι έδιναν μεγαλύτερη προσοχή στη δουλειά των δασκάλων και ήταν πιο υποστηρικτικές στο έργο τους.¹¹²

¹⁰⁷ *Ibid*, σ. 56-7.

¹⁰⁸ *Ibid*, σ. 55.

¹⁰⁹ *Ibid*, σ. 55.

¹¹⁰ Χιονίδου-Μοσκοφόγλου, Μ. (1996). «Συναισθήματα, στάσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τα αγόρια και τα κορίτσια στο μάθημα των Μαθηματικών.» Στο Παρασκευόπουλος, Ι. *et al.* *Διαφυλικές Σχέσεις*, τόμ. Β. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

¹¹¹ Chen, M., Addi, A. (1992). Principals' Gender and Work Orientations of Male and Female Teachers. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. San Francisco, CA, April 20-24, 1992.

¹¹² Hutton, Susan I.; Gougeon, Thomas D. (1993). Gender Differences in Leadership Communications. Paper presented at the Annual Meeting of the University Council for Educational Administration. Houston, TX, October 29-31, 1993.

Στην Ελλάδα η μελέτη των *κατά φύλο ανισοτήτων στη διεύθυνση των σχολείων* είναι ιδιαίτερα περιορισμένη. Σε μια θεωρητική διατύπωση του προβλήματος, η Παρασκευή Χατζηπαναγιώτου¹¹³ επισημαίνει τη διεθνή τάση για συστηματική υποαντιπροσώπηση των γυναικών στη διεύθυνση σχολικών μονάδων και παρουσιάζει συνοπτικά τα κύρια αίτια της επαγγελματικής περιθωριοποίησης των γυναικών εκπαιδευτικών που έχουν καταγραφεί στη διεθνή βιβλιογραφία.

Σχετικά με το ίδιο αντικείμενο η Ελένη Μαραγκουδάκη¹¹⁴ παρουσίασε σε ένα άρθρο της ορισμένα εμπειρικά δεδομένα. Κατ' αρχήν, παρουσιάζοντας στοιχεία του ΥΠΕΠΘ για το έτος 1994-5, τεκμηρίωσε ότι ανά την επικράτεια δεν υπάρχει καμία γυναίκα προϊσταμένη Διεύθυνσης Α/βάθμιας εκπαίδευσης, ενώ στη Β/βάθμια υπηρετούν μόλις 2 γυναίκες στην αντίστοιχη θέση. Το γεγονός αυτό την οδηγεί στο συμπέρασμα ότι «...δεν πρόκειται απλώς για υποαντιπροσώπηση των γυναικών στις θέσεις αυτές. Ουσιαστικά πρόκειται για αποκλεισμό.»¹¹⁵ Στοιχειοθετεί επίσης με αντίστοιχα δεδομένα ότι το αυτό φαινόμενο του αποκλεισμού ισχύει και για τους σχολικούς συμβούλους, με εξαίρεση του συμβούλου Προσχολικής Αγωγής. Τέλος με στοιχεία από την περιοχή της Ηπείρου τεκμηριώνει ότι και σε επίπεδο σχολικών μονάδων, «..οι γυναίκες εκπαιδευτικοί αποτελούν την αποκλεισμένη μειοψηφία από τη διοικητική ιεραρχία του εκπαιδευτικού συστήματος.»¹¹⁶ Στο υπόλοιπο της εργασίας της η Μαραγκουδάκη κάνει μια εκτενή ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά στη διεθνή θεωρία και έρευνα αναφορικά με τον αποκλεισμό των γυναικών από τη διοικητική ιεραρχία του εκπαιδευτικού συστήματος, και που μάλλον είναι η πλέον ολοκληρωμένη παρουσίαση του θέματος στην ελληνική βιβλιογραφία.

Από τις προαναφερθείσες τάσεις και προβληματισμούς που καταγράφονται στη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με το ρόλο των δύο φύλων στη δομή και οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος και από την επισκόπηση των σχετικών με το θέμα μελετών που έχουν εκπονηθεί στην Ελλάδα, προκύπτουν οι ακόλουθες προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση της διάστασης αυτής της ανισότητας στην εκπαίδευση.

➤ Εν όψει του θεωρητικού προβληματισμού, των διεθνών δεδομένων και των περιορισμένων δεδομένων που αφορούν συγκεκριμένα τον ελληνικό χώρο, προκύπτει ως ενδιαφέρουσα και μάλλον αναγκαία η συστηματική –και όχι περιστασιακή-- εμπειρική διερεύνηση και τεκμηρίωση της κατά φύλο σύνθεσης του

¹¹³ Χατζηπαναγιώτου, Π. (1997). «Η συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε θέματα διοίκησης και διαχείρισης της σχολικής μονάδας. Η επίδραση του παράγοντα φύλου.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

¹¹⁴ Μαραγκουδάκη, Ε. (1997). «Οι γυναίκες διδάσκουν και οι άνδρες διοικούν.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας

¹¹⁵ *Ibid*, σ. 262.

εργατικού δυναμικού της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

➤ Ειδικότερα, μέσω δευτερογενούς ανάλυσης των δεδομένων πρόσφατων επετηρίδων, πρέπει να στοιχειοθετηθεί η συμμετοχή ανδρών και γυναικών: (i) στο σώμα των «μαχόμενων» εκπαιδευτικών κατά τάξη και γνωστικό αντικείμενο, (ii) στις διευθυντικές θέσεις σχολείων, γυμνασίων και λυκείων, (iii) στις θέσεις προϊσταμένων Διευθύνσεων και Γραφείων και (iv) στις θέσεις σχολικών συμβούλων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπου έως σήμερα δεν υπάρχει καμία σχετική μελέτη, (v) και στα όργανα –πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια-- του συνδικαλιστικού κινήματος των εκπαιδευτικών.

➤ Χρειάζεται επίσης να διεξαχθεί πρωτογενής έρευνα –ποσοτική και ποιοτική—για να διερευνηθούν συστηματικότερα τα *αίτια* καθώς και οι *επιπτώσεις* της άνιση συμμετοχής των γυναικών εκπαιδευτικών σε διευθυντικά, συνδικαλιστικά και άλλα όργανα και θέσεις εξουσίας στις αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές τους αναφορικά με τα δύο φύλα, ιδιαίτερα όπως αυτές προβάλλονται μέσα στη σχολική τάξη ως πρότυπα για τους μικρούς μαθητές.

➤ Σχετιζόμενη με το παραπάνω, προκύπτει ως αναγκαία και η διερεύνηση του αν και σε ποιο βαθμό η ύπαρξη ανδρικού ή γυναικείου προτύπου στη σχολική τάξη συσχετίζεται με διαφοροποιήσεις στην αυτοαντίληψη του φύλου των μαθητών, τις στάσεις, τις συμπεριφορές και τις επιδόσεις τους.

1.3. Η εκπαιδευτική διαδικασία μέσα στη σχολική τάξη – Διδακτική μεθοδολογία και εκπαιδευτικός.

Δεδομένου ότι το σημαντικότερο σκέλος του εκπαιδευτικού συστήματος είναι η διδακτική πράξη μέσα στη σχολική τάξη, οι ερευνητές, της αγγλόφωνης τουλάχιστον βιβλιογραφίας, έχουν δώσει μεγάλη σημασία στο ρόλο του δασκάλου μέσα στη τάξη, από την προσχολική ηλικία μέχρι και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι αντιλήψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στα στερεότυπα των δύο φύλων, καθώς και η συμπεριφορά τους καθαυτή έχουν αναφερθεί ως ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες για την ανάπτυξη των κατά φύλο διαφορών κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας.

Κατά ορισμένες μελέτες, το φύλο του εκπαιδευτικού λειτουργεί διαφοροποιητικά στις σχολικές επιδόσεις και την εκπαιδευτική εξέλιξη αγοριών και

¹¹⁶ *Ibid*, σ. 267.

κοριτσιών.¹¹⁷ Σε άλλες μελέτες έχει τεκμηριωθεί ότι οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με πραγματικές ή εικαζόμενες διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών έχουν επίπτωση στη διαμόρφωση του συναισθήματος αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης που οι μαθητές των δύο φύλων αναπτύσσουν σε σχέση με διάφορα γνωστικά αντικείμενα.¹¹⁸

Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι τα σεξιστικά στερεότυπα των εκπαιδευτικών καθορίζουν τη προσοχή που δίνουν σε αγόρια και κορίτσια και ποιων τις απόψεις ακούν και επιβραβεύουν¹¹⁹. Οι περισσότεροι μάλιστα εκπαιδευτικοί δεν έχουν συνείδηση ότι έχουν σεξιστική συμπεριφορά.¹²⁰ Για παράδειγμα, σε μια μελέτη τεκμηριώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί εκτιμούσαν ότι αφιέρωναν τη προσοχή τους στα κορίτσια τον περισσότερο χρόνο, όταν στη πραγματικότητα αφιέρωναν μόλις ένα τρίτο του χρόνου.¹²¹ Σε άλλη μελέτη αναφορικά με τη χρήση της πληροφορικής, παρατηρήθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί επαινούσαν περισσότερο τα αγόρια για την επιτυχία τους, ενώ αντιμετώπιζαν πιο υποτιμητικά την αποτυχία των κοριτσιών, τονίζοντας έτσι την αντίληψη ότι αυτά δεν «αναμένεται» να τα πάνε καλά.¹²² Ακόμα πρόσφατες μελέτες επαναλαμβάνουν παλαιότερα συμπεράσματα ότι οι δάσκαλοι μαλώνουν τα αγόρια περισσότερο από ότι τα κορίτσια¹²³, ότι χρησιμοποιούν διαφορετικές λέξεις και επίθετα όταν αναφέρονται σε αγόρια και κορίτσια¹²⁴, και ότι τείνουν να ρωτούν τα αγόρια ανοικτές και προκλητικές ερωτήσεις, και τα κορίτσια ρητορικές ή άπλές ναι/όχι ερωτήσεις¹²⁵.

Η διαφορετική αυτή συμπεριφορά προς αγόρια και κορίτσια προβάλλει φυλετικά στερεότυπα στους μαθητές/τριες, διαμορφώνοντας έμμεσα και τις δικές

¹¹⁷ Ehrenberg, R G. *et al.* (1995). "Do Teachers' Race, Gender, and Ethnicity Matter? Evidence from the National Educational Longitudinal Study of 1988." RAND Reprints.

¹¹⁸ Parker-Price, S., Claxton, A. F. (1996). "Teachers' Perceptions of Gender Differences in Students." Paper presented at the Annual Convention of the National Association of School Psychologists. Atlanta, GA, March 12-16, 1996.

¹¹⁹ Evans, K. (1996). "Creating spaces for equity? The role of positioning in peer led literature discussions." *Language Arts*, 73, 3, pp. 194-202. Grossman H., & Grossman, S.H. (1994). *Gender issues in education*. Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon.

¹²⁰ Clarke, V.A. 1990, "Sex differences in computing participation: Concerns, extent, reasons and strategy." *Australian Journal of Education*, 34, 10, pp. 52-66.

¹²¹ Greaves, M.C. 1988, "Girls into computing won't go." *Computer Education*, June, pp. 4-7.

¹²² Swadener, M. and Jarrett, K. 1986, 'Gender differences in middle grade students' actual and preferred computer use', *Educational Technology*, September, pp. 42-47

¹²³ Stake, J. E.; Katz, J. F. (1982). Teacher-Pupil Relationships in the Elementary School Classroom: Teacher-Gender and Pupil-Gender Differences. *American Educational Research Journal*, 19, 3: 465-71.

¹²⁴ Davies, B. 1988, 'Classroom interaction.' In *Gender Equity and Early Childhood*. Curriculum Development Centre, Canberra

¹²⁵ Holden, C. 1993 'Giving Girls a Chance: patterns of talk in co-operative group work', *Gender and Education*, vol. 5(2), pp. 179-189.

τους απόψεις και αντιλήψεις αναφορικά με τις ικανότητες των δύο φύλων.¹²⁶ Μάλιστα άλλη μελέτη έχει δείξει ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων διδασκαλίας της γλώσσας όπου δεν υπάρχει ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, αναπαράγονται συστηματικά τα στερεότυπα του φύλου στους μαθητές/τριες μέσα από την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών στο σχολείο¹²⁷.

Σημαντικό ρόλο στη διαφοροποίηση των δύο φύλων φαίνεται να παίζει και η συγκεκριμένη *διδακτική μέθοδος* που οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν. Έρευνες στην εκπαιδευτική και εξελικτική ψυχολογία προβάλλουν στοιχεία ότι αγόρια και κορίτσια έχουν διαφορετικούς τρόπους επεξεργασίας, πρόσκτησης και εμπέδωσης της διδακτέας ύλης,¹²⁸ καθώς και διαφορετικό τρόπο και συχνότητα συμμετοχής στην τάξη.¹²⁹ Ιδιαίτερα όσον αφορά τις διαφορετικές επιδόσεις αγοριών και κοριτσιών στις θετικές επιστήμες, ερευνητές κατέγραψαν διαφορετικούς τρόπους σκέψης. Στα αγόρια αρέσει να ανταλλάσσουν ιδέες και να συζητούν τις διαφορές, ενώ τα κορίτσια προτιμούν να εστιάζουν στα κοινά σημεία, να διαμορφώνουν γενικεύσεις και να εξερευνούν τις σχέσεις ανάμεσα σε διάφορα τμήματα των προβλημάτων.¹³⁰ Όλες αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις είναι αποδεκτές και αποτελεσματικές, αλλά εξαρτάται από την/τον εκπαιδευτικό εάν μπορεί να κατανοήσει το διαφορετικό τρόπο λειτουργίας των δύο φύλων και να διαφοροποιήσει τη διδακτική μεθοδολογία του ανάλογα έτσι ώστε να μην προκύπτει ανισότητα στην κατανόηση, μάθηση και επιδόσεις αγοριών και κοριτσιών.

Αρκετές δε μελέτες δείχνουν ότι, ακόμα και από το επίπεδο του νηπιαγωγείου, *το φύλο του εκπαιδευτικού* είναι σημαντικότερο για την ταύτιση και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Τα δεδομένα ορισμένων ερευνών οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η παρουσία άνδρα νηπιαγωγού επιδρά θετικά σε μια μεγάλη σειρά από στάσεις και συμπεριφορές, όπως η αυτοαντίληψη, η αντιμετώπιση του σχολείου, των συμμαθητών και του νηπιαγωγού, η αντίληψη του χώρου, η ανάπτυξη προ-μαθηματικών και προ-αναγνωστικών δεξιοτήτων και πολλά άλλα. Σε

¹²⁶ Alvermann, D., Commeyras, M., Young, J., Hinson, D., & Randall, S. (1996a). The gendered language of texts and classrooms: Teachers and students exploring multiple perspectives and interpretations. (Instructional Resource No. 23). College Park, MD; Athens, Georgia: National Reading Research Center.

¹²⁷ Purcell-Gates, V. (1993). Focus on research: Complexity and gender. *Language Arts*, 70(2), 124-127.

¹²⁸ Burrage, H. 1991, 'Gender, Curriculum and Assessment Issues to 16+', *Gender and Education*, vol. 3(1) pp. 31-43.

¹²⁹ Holden, C. 1993 'Giving Girls a Chance: patterns of talk in co-operative group work', *Gender and Education*, vol. 5(2), pp. 179-189.

¹³⁰ Tolmie, A. and Howe, C. 1993, 'Gender and Dialogue in Secondary School Physics', *Gender and Education*, vol. 5(2), pp. 191-209.

μεγαλύτερες τάξεις η παρουσία άνδρα εκπαιδευτικού έχει θεωρηθεί ως θετική επίδραση στη διαμόρφωση του ανδρικού ρόλου του φύλου.¹³¹

Στην ελληνική πραγματικότητα η σχολική τάξη έχει παραδοσιακά εκληφθεί ως «άβατο», και ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1980. Η θεμιτή, --ιδιαίτερα για τη δεδομένα της εποχής της μεταπολίτευσης-- ελευθερία του εκπαιδευτικού μέσα στη τάξη, δημιούργησε μια αδυναμία πρόσβασης και έρευνας στο πεδίο. Σαν αποτέλεσμα, οι ελάχιστες μελέτες που έχουμε για να εξετάσουμε αν και σε ποιο βαθμό τα δεδομένα της διεθνούς βιβλιογραφίας αναφορικά με τη διδακτική πράξη ισχύουν και στην Ελλάδα, αρκούνται είτε σε προσωπικές μαρτυρίες, είτε σε μελέτες εκπαιδευτικών ή μελλοντικών εκπαιδευτικών εκτός της σχολικής τάξης. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

Σε επίπεδο προσχολικής αγωγής, όπου τα πράγματα είναι πιο χαλαρά, η Δεληγιάννη διεξήγαγε μελέτη παρατήρησης με θέμα την κοινωνική συμμετοχή των νηπίων στο παιχνίδι και κατέληξε ότι τα αγόρια είχαν πιο τυπική-στερεότυπη ως προς το φύλο τους συμπεριφορά από ότι τα κορίτσια, μάλλον ως αποτέλεσμα των πιέσεων --και από τη νηπιαγωγό-- να φέρονται κατά τα αποδεκτά για τα αγόρια πρότυπα.¹³²

Μια άλλη εργασία στην οποία αναφέρεται η διαφοροποίηση της συμπεριφοράς των εκπαιδευτικών προς τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους είναι αυτή του Κακαβούλη. Σε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση στο πρώτο μέρος της εργασίας του αναφέρει τις διαφοροποιήσεις στις στάσεις και συμπεριφορές γονέων και εκπαιδευτικών που έχουν καταγραφεί σε ξένες έρευνες. Όμως παρά το ότι η εμπειρική έρευνα που ο ίδιος διεξήγαγε στόχευσε στη καταγραφή αντιλήψεων των μαθητών και μαθητριών «που μπορούν να αποδοθούν σε στερεοτυπικές επιδράσεις του περιβάλλοντος»¹³³, δεν μπόρεσε να καταγράψει κάποιες συγκεκριμένες επιδράσεις του σχολικού περιβάλλοντος ή των εκπαιδευτικών και της πράξης τους. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο ότι τα σχετικά στοιχεία συλλέχθηκαν μόνο με τη μέθοδο της υποβολής ερωτηματολογίων στους μαθητές και όχι μέσα από παρατήρηση ή άλλη μορφή καταγραφής των στάσεων και συμπεριφορών των εκπαιδευτικών.

Μια εργασία των Λαμπροπούλου και Γεωργουλέα¹³⁴ εμπεριέχει μεταξύ άλλων και μια ενότητα για «τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών», η οποία όμως είναι

¹³¹ Gold, Dolores; Reis, M. (1978). Do Male Teachers in the Early School Years Make a Difference? A Review of the Literature. ED171387.

¹³² Δεληγιάννη-Κοϊμτζή, Β. (1986). «Η κοινωνική συμμετοχή και οι διαφορές των δύο φύλων στο παιχνίδι σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.» Στο Ηλιού, Μ. (επιμ.) *Προσχολική Άγωγή και Κατάρτιση Νηπιαγωγών*. Πρακτικά Παιδαγωγικού Συμποσίου, Βόλος, 23-24 Σεπτεμβρίου 1985, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Αθήνα.

¹³³ Κακαβούλης, Α. (1997). «Στερεότυπα των φύλων και σχολική αγωγή.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

¹³⁴ Λαμπροπούλου, Β. και Γεωργουλέα, Μ. (1989). «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 58-69.

καθαρά θεωρητική αναφορά –σχεδόν αποκλειστικά στο βιβλίο της Τζιανίνι-Μπελότι¹³⁵-- και αναφέρει πέντε διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι εκπαιδευτικοί ενισχύουν την διαφορετική συμπεριφορά των δύο φύλων: (1) τις διαφορετικές τιμωρίες που επιβάλλουν, (2) το διαχωρισμό των παιδιών σε ανταγωνιστικές ομάδες κατά φύλο, (3) το διαχωρισμό των παιδιών κατά φύλο στη γραμμή, (4) το διαχωρισμό των παιδιών κατά φύλο στη γυμναστική και τον αθλητισμό και (5) την επιβολή της ειδικής σχολικής στολής. Δεν υπάρχει όμως εμπειρική ή άλλη στοιχειοθέτηση, και ακόμα σημαντικότερο, δεν υπάρχει ιδιαίτερη διερεύνηση της ελληνικής πραγματικότητας σε σχέση με τις πρακτικές αυτές –οι περισσότερες εκ των οποίων δεν ισχύουν πλέον στη χώρα μας.

Τέλος, οι Νασιοπούλου και Γιαννούλα¹³⁶, αναπαράγοντας δύο ερωτηματολόγια ξένων ερευνητών εξέτασαν τις εμπειρίες, προσδοκίες και τάσεις μελλοντικών εκπαιδευτικών --φοιτητών και φοιτητριών του Α.Π.Θ. – αναφορικά με το φύλο. Το συμπέρασμα των ερευνητριών ήταν ότι οι φοιτητές-μέλλοντες εκπαιδευτικοί φέρουν στερεότυπα σχετικά με τα δύο φύλα και επισημαίνουν ότι είναι ορατός ο κίνδυνος να μεταφέρουν αυτά μέσα από τη πρακτική τους στην επόμενη γενιά. Θεμιτό βέβαια θα ήταν αντίστοιχες έρευνες να διεξαχθούν και σε φοιτητές άλλων πανεπιστημιακών τμημάτων για να εξακριβωθεί ότι η ίδια τους η πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν αναπαράγει στερεότυπες απόψεις αναφορικά με τα δύο φύλα.

➤ Αλλά πάνω απ' όλα παραμένει αναγκαία η συστηματική διερεύνηση των στάσεων και της συμπεριφοράς των ελλήνων δασκάλων σε σχέση με το φύλο στα πλαίσια της ίδιας της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσω της παρατήρησης για να στοιχειοθετηθεί αφ' ενός μεν αν υπάρχουν διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών, και αφ' ετέρου αν οι όποιες στερεοτυπικές στάσεις και συμπεριφορές τους έχουν διαφοροποιητικές επιπτώσεις σε μαθητές και μαθήτριες.

➤ Η έρευνα αυτού του τύπου είναι αναγκαία όχι μόνο για πρακτικούς λόγους που αφορούν στην εξάλειψη του σεξισμού στη σχολική πράξη, αλλά και για λόγους συγκριτικής ανάλυσης με τις εμπειρίες των πλέον αναπτυγμένων χωρών. Για να στοιχειοθετηθεί, με άλλα λόγια, αν και στην Ελλάδα έχει περιοριστεί ο σεξισμός, ή αν ακόμα, οι «εικασίες» για σεξιστική εκπαιδευτική πράξη δεν ισχύουν, όπως πολλοί

¹³⁵ Τζιανίνι-Μπελότι, Ε. (1977) *Από την πλευρά των κοριτσιών. Η επίδραση των κοινωνικών εξαρτήσεων στη διαμόρφωση του γυναικείου ρόλου κατά την παιδική ηλικία*. Αθήνα: Εκδόσεις Βέργος.

¹³⁶ Νασιοπούλου, Τ., Γιαννούλα, Σ. (1996). «Διερεύνηση στερεοτύπων σχετικά με το φύλο.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 89, σ. 67-72.

σήμερα διατείνονται ότι δεν ισχύει και σε χώρες όπως οι Η.Π.Α.¹³⁷ Τέτοια στοιχειοθέτηση βέβαια απαιτεί τη χρήση τόσο ποσοτικών, όσο και ποιοτικών μεθόδων.

➤ Τέλος, όπως προκύπτει, η διερεύνηση του αν, σε ποιο βαθμό και με ποια μορφή εκφράζεται έμπρακτα ο διαχωρισμός των φύλων στην εκπαιδευτική πράξη, είναι περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη έρευνα αναγκαία. Και αυτό γιατί, άσχετα από το σεξιστικό ή μη περιεχόμενο του διδακτικού υλικού, η/ο εκπαιδευτικός είναι το δίαυλος, είναι το φίλτρο, μέσα από το οποίο περνούν όλα τα μηνύματα, σεξιστικά και μη, των κειμένων, των εικόνων, κ.τ.λ.

¹³⁷ Βλέπε την προαναφερθείσα μελέτη της Kleinfeld, Judy (1998). *The Myth that Schools Shortchange Girls: Social Science in the Service of Deception*. Prepared for The Women's Freedom Network, Washington, D.C.

B. Ανισότητες στις εκπαιδευτικές επιδόσεις

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία ως επεξηγηματικοί μιας σειράς διαφορών που παρατηρούνται μεταξύ των δύο φύλων. Η ανισότητα στις εκπαιδευτικές επιδόσεις έχει θεωρητικά και εμπειρικά τεκμηριωθεί, και αφορά κυρίως στις διαφοροποιημένες επιδόσεις αγοριών και κοριτσιών είναι διεθνώς εκτενέστατη, και ένα μόλις ενδεικτικό μέρος αυτής παρατίθεται στο τέλος της παρούσας ενότητας.

Βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι οι πιο πρόσφατες αναλύσεις του φαινομένου αυτού στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες, όπως οι Η.Π.Α., ο Καναδάς και η Μεγάλη Βρετανία τεκμηριώνουν μια αναστροφή της ανισότητας σε βάρος των αγοριών, τα οποία, κατά ορισμένες μελέτες, παρουσιάζουν μια ολίσθηση, σε σχέση με τα κορίτσια, στις επιδόσεις, στην ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στις μεταπτυχιακές σπουδές, κ.τ.λ. Το γεγονός αυτό έχει προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις, καθώς από ορισμένους εκτιμάται ότι οι διάφορες στρατηγικές για την επίτευξη της ισότητας στο χώρο της εκπαίδευσης και της εργασίας έχουν τελικά θέσει σε μειονεκτική θέση τα αγόρια, ενώ από άλλους/ες η επιχειρηματολογία αυτή εκλαμβάνεται ως προσπάθεια αναστολής της διεκδίκησης και κατάκτησης ίσων ευκαιριών από τα κορίτσια, μέσα σε ένα σύστημα που εξακολουθεί να είναι σεξιστικό.

Παρά τις νέες αυτές τάσεις δεν παύουν να παρατηρούνται σημαντικές, αν και μειούμενες, διαφορές μεταξύ των δύο φύλων στη συμμετοχή και τις επιδόσεις σε ορισμένα γνωστικά αντικείμενα. Στις αγγλοσαξωνικές χώρες, όπου υπάρχει επιλογή γνωστικών αντικειμένων και στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και όπου χρησιμοποιούνται ευρέως τυποποιημένες μετρήσεις γνώσεων και επιδόσεων, οι έρευνες στοιχειοθετούσαν επί δεκαετίες υψηλότερη συμμετοχή, ενδιαφέρον και επίδοση των κοριτσιών στα γλωσσικά μαθήματα και των αγοριών στις θετικές επιστήμες.¹³⁸

Η ανάλυση στατιστικών μεγεθών κατά φύλο αναφορικά με τη σχολική εγκατάλειψη, τις σχολικές επιδόσεις, την εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση, κ.ά. των δυτικών κοινωνιών δείχνουν ότι, κατά τη τελευταία δεκαετία, τα αγόρια αρχίζουν να υστερούν σε σχέση με τα κορίτσια. Το γεγονός αυτό έχει αλλάξει το περιεχόμενο αλλά και την επιχειρηματολογία του πολιτικού και ακαδημαϊκού διαλόγου γύρω από τις ανισότητες των δύο φύλων.

¹³⁸ Μόνον ενδεικτικά βλέπε τις μελέτες που έχουν συγκεντρωθεί στα: How Schools Shortchange Girls (1992) και Gender Gaps.

Οι εξηγήσεις που δίνονται για τις διαφοροποιημένες επιδόσεις αγοριών και κοριτσιών στα επί μέρους γνωστικά αντικείμενα είναι πολλές και γνωστές. Ιδιαίτερα όμως όσον αφορά την επίδραση του αναλυτικού προγράμματος στη διαφοροποίηση των φύλων υπάρχουν πολλές μελέτες που τεκμηριώνουν ότι πολλά από τα γνωστικά αντικείμενα είναι «από τη φύση τους» ή λόγω του τρόπου με τον οποίο διδάσκονται πηγή σεξισμού στο σχολείο. Για παράδειγμα, μαθήματα όπως η ιστορία ή οι κοινωνικές επιστήμες διδάσκονται «ωσάν οι γυναίκες να μην υπήρχαν».¹³⁹ Σε πολλές άλλες περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί ότι λανθάνουσες αντιλήψεις αναφορικά με τις διαφοροποιημένες επιλογές μαθημάτων από αγόρια και κορίτσια έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση ωρολόγιων προγραμμάτων που αποκλείουν τα κορίτσια από την επιλογή ορισμένων μαθημάτων.¹⁴⁰

Στην Ελλάδα, κανένα άλλο θέμα δεν έχει τόσο μελετηθεί τα τελευταία χρόνια όσο η σχολική επίδοση, η σχολική αποτυχία και οι κοινωνικοεκπαιδευτικές ανισότητες. Πλήθος ερευνών¹⁴¹ κατέδειξαν ότι η σχολική επίδοση, άμεσα συνδεδεμένη με την σχολική αποτυχία και διαρροή, δεν είναι ανεξάρτητη από το κοινωνικοοικονομικό αλλά και μορφωτικό επίπεδο των γονέων. Σε λίγες όμως περιπτώσεις συμπεριλαμβάνεται και ο παράγοντας “φύλο” σε αυτούς που καθορίζουν τη διαφορετική επίδοση.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τη Μελέτη Προσδιορισμού Περιοχών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας¹⁴² (Τεπέρογλου, Μαράτου, Τσίγκανου 2000) όπου έχουμε δεδομένα για την ανά φύλο επίδοση στο σύνολο της χώρας και ανά νομό, όχι όμως ανά γνωστικό αντικείμενο, γεγονός που δεν οδηγεί σε συμπεράσματα που συσχετίζουν τη διαφορετική επίδοση με το φύλο, υπογραμμίζουν όμως τη διαφοροποίηση.

Επίσης, στην έρευνα του Σ. Παλαιοκρασά (1997) για τη μαθητική διαρροή στο Γυμνάσιο έχουμε δεδομένα για την ανά φύλο μαθητική διαρροή στο σύνολο της χώρας¹⁴³. Τα ευρήματα δείχνουν ότι σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα και σε όλες τις εξεταζόμενες φουρνιές μαθητών το ποσοστό διαρροής των αγοριών είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των κοριτσιών. Στη βάση της παραδοχής ότι στην πρόωρη διακοπή της φοίτησης οδηγήθηκαν λόγω χαμηλής επίδοσης, σε συνδυασμό

¹³⁹ Davies, B. 1988, 'Classroom interaction.' In *Gender Equity and Early Childhood*. Curriculum Development Centre, Canberra.

¹⁴⁰ Greaves, 1988

¹⁴¹ Βλ. Ενδεικτικά: Τομπαίδης 1976, Παπακωνσταντίνου 1981, Κασσωτάκης 1981, Μυλωνάς 1982, Τζάνη 1983, Ηλιού 1984, Κοντογιαννοπούλου –Πολυδωρίδη 1985, Φραγκουδάκη 1987, Παλαιοκρασάς 1996, Τεπέρογλου-Αλιπράντη-Τσίγκανου 2000.

¹⁴² Τεπέρογλου Α., Μαράτου-Αλιπράντη Λ., Τσίγκανου Ι., (2000-1) *Μελέτη προσδιορισμού περιοχών εκπαιδευτικής προτεραιότητας της χώρας και ανάδειξη των ειδικότερων εκπαιδευτικών αναγκών κατά ΠΕΠ*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.

με το μη ευνοϊκό οικογενειακό εκπαιδευτικό υπόστρωμα (αδιαφορία γονέων, άγνοια της ελληνικής γλώσσας, προβλήματα διαβίωσης) και το χαμηλό οικονομικό επίπεδο (Παλαιοκρασάς 1997), έχουμε και εδώ δεδομένα που φανερώνουν εν μέρει διαφορετική επίδοση αλλά δεν επιβεβαιώνουν την αμφίδρομη σχέση της με το φύλο.

Στη Ελλάδα, η συμμετοχή όλων των μαθητών σε όλα τα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος είναι υποχρεωτική οπότε δεν υπάρχουν έρευνες που να στοιχειοθετούν διαφοροποίηση στις επιλογές μαθημάτων των δύο φύλων. Επίσης δεν υπάρχουν τυποποιημένες εξετάσεις κατά γνωστικό αντικείμενο στα διάφορα επίπεδα της εκπαίδευσης, εκτός από τις εισαγωγικές εξετάσεις, για να εντοπιστούν στο γενικότερο πληθυσμό οι κατά φύλο διαφορές στις επιδόσεις.

Οι περισσότερες μελέτες που έχουν συγγραφεί στον ελληνικό χώρο σχετικά με το αντικείμενο αυτό αποτελούν ανασκόπηση της ξένης βιβλιογραφίας και παράθεση του προβλήματος.

Οι μελέτες που αναφέρονται σε συγκεκριμένα ερευνητικά δεδομένα που αφορούν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εστιάζονται στην κλασική προβληματική των διαφοροποιημένων κατά φύλο επιδόσεων στα μαθήματα της Γλώσσας και των Μαθηματικών. Στις μελέτες αυτές επιβεβαιώνονται τα ευρήματα ξένων σχετικών μελετών, αλλά ταυτόχρονα αποκαλύπτεται και ο ξεχωριστός χαρακτήρας τόσο της ελληνικής εκπαίδευσης αλλά και της ελληνικής κοινωνίας ως προς τα στερεότυπα των φύλων και τη διαδικασία υιοθέτησης αυτών από τα παιδιά μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ειδικότερα για τη διαφοροποιημένη επίδοση στα μαθηματικά, όπως σημειώνει η Ε. Τρέσσου-Μυλωνά, οι μύθοι γύρω από την ίδια την επιστημονική περιοχή, το περιεχόμενο, ο χαρακτήρας και ο τρόπος με τον οποίο διδάσκεται το μάθημα, οι αντιλήψεις και οι στάσεις του εκπαιδευτικού και τα σχολικά εγχειρίδια είναι παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση της εικόνας που έχουν τα κορίτσια για τα Μαθηματικά αλλά και για τις ικανότητες και τις δυνατότητες τους.

Είναι γεγονός ότι το θέμα φύλο και μαθηματικά ή γενικότερα φύλο και διαφοροποιημένη επίδοση, δεν αφορά μόνο τα κορίτσια, αλλά κορίτσια και αγόρια που αποτελούν μία εκπαιδευτική μειονότητα (Τρέσσου-Μυλωνά 1994) επειδή για κάποιους λόγους και με κάποιους τρόπους αποκλείονται από ειδικές γνώσεις αλλά και επαγγελματικές ευκαιρίες που εξασφαλίζουν αυτές οι ειδικές γνώσεις.

¹⁴³ Σ. Παλιοκρασάς (1997), *Μαθητική Διαρροή στο Γυμνάσιο*, Παρατηρητήριο Μετάβασης στην Εκπαίδευση και την Αγορά Εργασίας, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα.

Συμπέρασμα

Στη βάση της πραγματοποιηθείσας βιβλιογραφικής επισκόπησης διαπιστώθηκε ότι:

- Υπάρχει έλλειψη μελετών γύρω από την αποτελεσματικότητα του σχολείου όπου ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, να εξετάζεται σε ποιο βαθμό οι σκοποί και οι στόχοι της εκπαίδευσης εναρμονίζονται με τα μέσα επίτευξής τους. Κεντρικό ρόλο στα μέσα επίτευξης των σκοπών της εκπαίδευσης διαδραματίζουν τα αναλυτικά προγράμματα, ο εκπαιδευτικός και τα σχολικά εγχειρίδια.
- Υπάρχει δηλαδή έλλειψη μελετών για τη διαφοροποιημένη επίδοση ανά φύλο η οποία πρέπει να εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο διερεύνησης του ζητήματος των αντιλήψεων και στερεοτυπων που προβάλλονται στο σχολείο διαμέσου τόσο των σχολικών εγχειριδίων αλλά και των στάσεων των εκπαιδευτικών (έλλειψη που διαπιστώνεται κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση).
- Δεν υπάρχουν μελέτες για τη σύνδεση της διαφοροποιημένης κατά φύλο επίδοσης και της επίσης διαφοροποιημένης συμμετοχής σε γνωστικούς και επαγγελματικούς τομείς.
- Παρατηρείται έλλειψη μελετών, σε σύγκριση με τη διεθνή βιβλιογραφία, για την επίδραση του ρόλου του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση της ταυτότητας του φύλου.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αλεξοπούλου Δ.Σ. (1984) «Νοημοσύνη, σχολική επίδοση, είδος σχολείου και φύλο», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 1, 129-138.
- Ζακεσιτίδου, Σ. Και Μάνιου Βακάλη, Μ. (1987) «Προβλήματα ορθογραφίας των μαθητών της Α' και Β' τάξης Γυμνασίου, *Νέα Παιδεία*, 42, 80-92.
- Καββαδίας Γ. (1992) «Το αποτέλεσμα των γενικών εξετάσεων ή πώς κάθε χρόνο «σαρώνουν» κορίτσια, επαρχία και δημόσια Λύκεια», *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 20-21, 13-28.
- Καρακωνσταντή, Γ., Κέκκου, Μ. (1994). Ανάλυση επίδοσης στα μαθηματικά. *Τα Εκπαιδευτικά*, , σ. 205-214
- Παπάς, Γ. (1996). Βαθμολογικές επιδόσεις και επαγγελματικές προσδοκίες αγοριών και κοριτσιών τελειόφοιτων λυκείου. Στο Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.), *Διαφυλικές Σχέσεις. Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Romao I., «Αλλάζοντας τις αντιλήψεις δασκάλων και μαθητών για τους ρόλους των δύο φύλων», στα πρακτικά του Συνεδρίου "Ισότητα κατ Εκπαίδευση» 2-5 Μαΐου, Θεσ/νίκη, σ. 75-90.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1997). «Φύλο και Μαθηματικά: εκπαιδευτικές ανισότητες και παιδαγωγικής της ισότιμης συμμετοχής.» *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε., Σαμουρκάσογλου, Ε. (1996). Οι στάσεις των μαθητών και μαθητριών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στα Μαθηματικά. Στο Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.) *Διαφυλικές Σχέσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1995). «Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία.» *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας

Διεθνής

- Archer, J. (1992) "Sex bias in evaluations at Wilege and Work", *The Psychologist: Bulletin of the British Psychological Society*, 5, 200-204.
- Benbow, C.P. & Stanley, J.C. (1980) «Sex differences in Mathematical ability: fact or artefact?» *Science*, 222, 1029-1031.
- Burrage, H. (1991) "Gender, curriculum and assesment issues to 16t", *Gender and Education*, 3, 1, 31-44.
- Burton, L. (ed) (1990). «Gender and Mathematics: is there an intersection?» *IOWME Newsletter*, 3 (I), 4-7.
- Erkut, S. (1983). "Exploring Sex Differences in Expectancy, Attribution, and Academic Achievement." *Sex Roles: A Journal of Research*, 9 (1983) 217 - 231. A study of sex differences in how undergraduates expected to do on a midterm and to what they attributed any success.
- Ernest, J. (1976). "Mathematics and Sex." *The American Mathematics Monthly*, October 1976, 83:595-615. A good survey of the factors discouraging females from mathematics with an excellent bibliography
- Feingold A., (1992) "Sex differences in variability in intellectual abilities: a new look at an old controversy", *Review of Educational Research*, XXIX, 1, 59-74.
- Grevholm, B., Hanna, G., (eds) (1995) *Gender and Mathematics Education*, Sweden, Lund University.
- Hanna, G., & Hyhof-Young, J. (1995) «An ICMI Study on Gender and Mathematics Education: Key Issues and Questions». In Grevholm, B., Hanna, G., (eds). *Gender and Mathematics Education*, Sweden, Lund University.

- Wainer, H. and Steinberg, S.L. (1992) "Sex differences in performance on the mathematics section of the scholastic aptitude test: a bi-directional validity study" *Harvard Educational Review*, 62, 3, 323-336.
- Weiner, G. (1990) "Ethnic practice in an unjust world: educational evaluation and social justice", *Gender and Education*, 2, 2, 231-238.
- Wilder, G.Z. and Powell, K. (1989) "Sex differences in Test Performance: a survey of the literature, *College Board Report*, 89, 3.

Γ. Ανισότητες στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι η επισκόπηση των θεωρητικών κατευθύνσεων και της σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με τις εκπαιδευτικές επιλογές και τις επαγγελματικές αποφάσεις των μαθητών. Το θέμα αυτό έχει διερευνηθεί σε σχέση με την επίδραση του φύλου στις συμπεριφορές και αποφάσεις των μαθητών, των εφήβων και των νέων. Μετά από μια σύντομη αναφορά στα διεθνή δεδομένα, επιχειρείται η παρουσίαση των δεδομένων για την Ελλάδα και επισημαίνονται τα κενά στη μελέτη σχετικά με το θέμα αυτό.

Θεωρητική εισαγωγή

Η σημασία των εκπαιδευτικών επιλογών και επαγγελματικών αποφάσεων για τους σημερινούς μαθητές είναι καθοριστικές τόσο για τον ίδιο όσο και για το άμεσο ή έμμεσο περιβάλλον του. Το θέμα αυτό έχει ευρύτατα διερευνηθεί διεθνώς σε διάφορα επιστημολογικά πλαίσια: στο πλαίσιο της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της οικονομικής, του προσανατολισμού, της κοινωνιολογίας, ενώ δίδεται έμφαση στους παράγοντες που σχετίζονται με τις επιλογές των μαθητών, αγοριών και κοριτσιών.

Το εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται ότι ανέκαθεν ενθάρρυνε τα στερεότυπα που σχετίζονται με τους ρόλους των δυο φύλων. Πρόσφατες έρευνες υπογραμμίζουν μάλιστα ότι το σχολείο συμβάλει στην αναπαραγωγή της διαφοροποίησης των φύλων.¹⁴⁴

Από τις διάφορες μελέτες διαπιστώθηκε ότι η οικογένεια και το σχολείο διαδραματίζουν τον σημαντικότερο ρόλο στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων. Ακόμη, το φύλο του παιδιού αποτελεί σημαντική διάσταση όσον αφορά την συμπεριφορά των μαθητών ως προς αυτά τα ζητήματα και αποτελεί μια πραγματικότητα που δεν αμφισβητείται όσο και αν σήμερα η τάση εξίσωσης των προοπτικών και για τα δυο φύλα είναι έντονη.¹⁴⁵

Το σύστημα αξιών στο πλαίσιο της οικογένειας αναπτύσσει στο παιδί από την μικρή του ηλικία κοινωνικά στερεότυπα, τα οποία σχετίζονται συνήθως με το φύλο του. Η διαδικασία κοινωνικοποίησης των παιδιών επιβάλλει περιορισμούς από την

¹⁴⁴ Βλ. Byrne, E. (1978), *Women and Education*. London: Tavistock Publications. Delamont, S. (1980). *Sex Roles and the School*. London: Methuen. Arnot, M. (1986) «State Education Policy and Girls Educational Experiences» in Beechey, V. and Whitelegg E. (eds) *Women in Britain Today*. Milton Keynes, OV Press.

¹⁴⁵ Βλ. Δημητρόπουλος Ευστρ. κ.ά. (2000). *Οι προτιμήσεις των νέων για σπουδές και επάγγελμα*, Αθήνα: Γρηγόρης. Romm, T. (1980-81). Interaction of Vocational and Family Factors in the Career Planning of

παιδική ηλικία που περιορίζουν την ελεύθερη επιλογή. Συγκεκριμένα τα κορίτσια διαπαιδαγωγούνται έτσι ώστε να δίνουν προτεραιότητα στο ρόλο τους ως «νοικοκυράς και τροφού» και να θεωρούν τον ρόλο ως εργαζόμενης δευτερεύοντα ή να τον αγνοούν τελείως. Έτσι, το άτομο μεγαλώνοντας και φτάνοντας στην περίοδο που πρέπει να πάρει αποφάσεις για τις σπουδές και το επάγγελμα που θα ακολουθήσει, αναζητά το κατάλληλο εκπαιδευτικό και επαγγελματικό περιβάλλον, το οποίο πιστεύει ότι ανταποκρίνεται στις ανάγκες και στις προσδοκίες που έχει ενστερνιστεί από το κοινωνικό περιβάλλον. Σαν συνέπεια αυτού, έχουμε τη διάκριση των επαγγελμάτων στην αγορά εργασίας με βάση το φύλο και τον διαχωρισμό των επαγγελμάτων σε «ανδρικά» και «γυναικεία»¹⁴⁶.

Εξάλλου, όπως έχει υποστηριχτεί, οι στερεότυπες αντιλήψεις για τα «κατάλληλα», ανάλογα με το φύλο, επαγγέλματα αρχίζουν να υφίστανται από την παιδική ηλικία, και για πολλά άτομα, παραμένουν και επηρεάζουν την καριέρα τους για όλη τους τη ζωή. Σχετικές έρευνες σε παιδιά ηλικίας 3-6 χρόνων έδειξαν ότι τα αγόρια έχουν πιο ισχυρά στερεότυπα από τα κορίτσια αλλά τα κορίτσια συμβιβάζονται ευκολότερα στον στερεότυπο τρόπο σκέψης, ιδιαίτερα όταν επηρεάζονται από σχετικές ιστορίες.¹⁴⁷

Ακόμη, ο Teglasi παρατήρησε ότι οι επιλογές παιχνιδιών και επαγγελμάτων χαρακτηρίζονται πιο έντονα από στερεότυπα ρόλων στα αγόρια του Δημοτικού σχολείου απ'ότι στα κορίτσια.¹⁴⁸ Η άποψη αυτή επισημαίνεται και στις μελέτες των Treiman & Ross ενισχύοντας έτσι την άποψη ότι η εξάλειψη των στερεότυπων από την νεαρή ηλικία είναι εξίσου απαραίτητη τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια¹⁴⁹.

Οι Bailey & Stadt ωστόσο καταλήγουν σε αντικρουόμενα συμπεράσματα όσον αφορά τον ρόλο του φύλου και υποστηρίζουν ότι δεν φαίνεται να υπάρχει σαφής διαφοροποίηση, όπως κατά το παρελθόν, αποδίδοντας τις αλλαγές στις διαφοροποιημένες επιδράσεις της κοινωνικοποίησης κατά τη σύγχρονο περίοδο.¹⁵⁰

Σημαντικός είναι και ο ρόλος των στάσεων των ίδιων των μαθητών και της επίδοσής τους για τον εντοπισμό των διαφοροποιήσεων στις επιλογές τους. Σε

Teenage Girls - A New Developmental Approach. *Interchange*, Vol. 1, No. 1. Russel, S. (1979). Learning sex roles in the high school. *Interchange*, Vol. 10, No. 2.

¹⁴⁶ Βλ. Garland H. and Smith G.B. (1981). «Occupational Achievement Motivation as a Function of Biological Sex, Sex-linked Personality and Occupational Stereotypes». *Psychology of Women Quarterly*, 5(4), p. 568-585.

¹⁴⁷ Βλ. Knell, S. and Winner G.A. (1979). «Effects of reading content on occupational sex stereotypes». *Journal of Vocational Behavior*, 14, p. 78-87. Treiman, J.D. and Ross A.P. (1979) *Journal of Vocational Behavior* 14, p. 54-67.

¹⁴⁸ Βλ. Teglasi, H. (1981). «Children's choices and value Judgements about Sex-Typed Toys and Occupations». *Journal of Vocational Behavior*, 14, p. 184-195.

¹⁴⁹ Treiman, J.D. and Ross A.P. (1979) *Journal of Vocational Behavior* 14, p. 54-67.

¹⁵⁰ Βλ. Bailey L. & R. Stadt (1973). *Career education: New approaches to human development*. Illinois: Mc Kinght..

μελέτες σχετικά με την «κλίση» στα Μαθηματικά υπογραμμίστηκε ότι ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη βιολογικών, ψυχολογικών ή άλλων διαφορών μεταξύ των δυο φύλων, ακόμη και μεταξύ μαθητών με υψηλή επίδοση, πολύ λιγότερα κορίτσια επιλέγουν σπουδές που έχουν άμεση σχέση με τα Μαθηματικά. Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι αν και η βαθμολογία των αγοριών και των κοριτσιών στα Μαθηματικά είναι παρεμφερής με αυτή των αγοριών, ήδη από την ηλικία των 11 χρόνων αυτοί δείχνουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στα μαθηματικά.¹⁵¹

Πάντως, ο Piaget σε σχετική μελέτη του, υποστηρίζει ότι οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται δεν έχουν σχέση με τη νοημοσύνη των κοριτσιών αλλά με τον τρόπο που γίνεται η διδασκαλία στο σχολείο.¹⁵²

Αν και τα αποτελέσματα ερευνών σε εφήβους δείχνουν ότι τα κορίτσια είναι πιο ανοιχτά, συμφωνούν λιγότερο στα παραδοσιακά στερεότυπα και γενικά είναι πιο έτοιμα να αποδεχτούν τα σύγχρονα δεδομένα για την ισότητα των δυο φύλων, εντούτοις συμβιβάζονται πιο εύκολα στις κοινωνικές απαιτήσεις και έχουν χαμηλότερες επαγγελματικές προσδοκίες από τα αγόρια.

Με βάση τη προσέγγιση των Hackett & Betz και την θεωρία της «αυτοεπάρκειας» που ανέπτυξαν, υποστηρίζεται ότι οι κοπέλες έχουν πολύ χαμηλές προσδοκίες για την προσωπική τους επάρκεια εξαιτίας της διαφορετικής διαπαιδαγώγησης και δεν μπορούν να εκμεταλλευθούν σωστά τις δυνατότητές τους στο χώρο της δουλειάς,¹⁵³ Φαίνεται ότι η διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών αναπτύσσει σ'αυτά ορισμένα χαρακτηριστικά που στο σύνολό τους αποτελούν το «γυναικείο πρότυπο». Έτσι οι κοπέλες μαθαίνουν να είναι ευαίσθητες, χαριτωμένες, κομψές, όχι επιθετικές, όχι διεκδικητικές, χωρίς ανταγωνιστική διάθεση. Επίσης τα κορίτσια σκέπτονται λιγότερο ωφελιμιστικά και η απόκτηση χρημάτων τις συγκινεί λιγότερο ενώ τα πνευματικά κίνητρα παίζουν σημαντικότερο ρόλο στην επιλογή επαγγέλματος.

Ακόμη, στην εφηβεία τα κορίτσια αναζητούν σπουδές και επαγγέλματα ως μέσο επιβίωσης του ρόλου τους. Με δεδομένες λοιπόν τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις, είναι φυσικό να υπάρχουν και διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές ανάμεσα στα δυο φύλα.

Η Marini υποστηρίζει ότι τα κορίτσια συνήθως περιορίζονται σ'ένα μικρό αριθμό χαρακτηριστικά γυναικείων επαγγελμάτων, ενώ τα αγόρια προσβλέπουν σε μία μεγαλύτερη ποικιλία. Αυτό που η έρευνα της τονίζει είναι ότι οι επαγγελματικές

¹⁵¹ Βλ. Walden , R. Walkerdine, V. (1985), «Girls and Mathematics: from primary to secondary schooling», 1985. London, Bedford Way Papers. Brush L. (1980). *Encouraging girls in Mathematics: The problem and the solution*. USA, Abt. Associates.

¹⁵² Piaget, J. (1969) *Science of Education and Psychology of the child*. USA Grossman

¹⁵³ Βλ. Hackett , G & Betz, N. E. (1981). «A Self-Efficacy Approach to the Career Development of Women». *Journal of Vocational Behavior*, 1 σελ. 326-339.

τους προσδοκίες συνδέονται άμεσα με τα σχέδια τους για οικογένεια/νοικοκυριό και ότι το φύλο δρα περιοριστικά σε σχέση με τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες.¹⁵⁴

Η επισκόπηση στον ευρωπαϊκό χώρο δείχνει γενικά ότι τα Τεχνολογικά μαθήματα, τα Μαθηματικά, η Φυσική και η Χημεία αποτελούν «ανδρικό χώρο», ενώ τα κορίτσια προτιμούν τις Ξένες Γλώσσες, τις Κοινωνικές Επιστήμες, τη Βιολογία και την Ανθρωπολογία. Παρά το γεγονός ότι στην δεκαετία του 80' σημειώθηκε μείωση στις εκπαιδευτικές ανισότητες και επιλογές- η επιλογή μαθημάτων εξακολουθεί να προσδιορίζεται έντονα σε σχέση με το φύλο: τα τεχνικά μαθήματα, η Μηχανική και οι Φυσικές Επιστήμες κυριαρχούνται από τα αγόρια, ενώ τα μαθήματα ανθρωπιστικών επιστημών από τα κορίτσια.¹⁵⁵

Ελληνικές μελέτες

Όπως ήδη αναφέραμε, η συμπεριφορά κάθε ατόμου διαφοροποιείται νωρίς στην παιδική ηλικία ανάλογα με το φύλο, κι αυτό είναι αποτέλεσμα περισσότερο κοινωνικοπολιτικών παρά βιολογικών παραγόντων.

Η ιδεολογία που αφορά τους ρόλους των δυο φύλων περνά μέσα από την εκπαίδευση από τρεις κυρίως διαύλους: α) μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια, β) με τον επαγγελματικό προσανατολισμό (είτε σαν μάθημα είτε έμμεσα) και γ) με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών, που πολύ συχνά, είναι διαφορετική σε κάθε φύλο¹⁵⁶.

Ακόμη, σημαντική επίδραση στις επαγγελματικές επιλογές διαδραματίζει η οικογένεια. Όπως φάνηκε από την επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας τις τελευταίες δεκαετίες, έχει πραγματοποιηθεί περιορισμένος αριθμός αλλά και μικρής εμβέλειας μελέτες σχετικά με το ζήτημα των φιλοδοξιών των εφήβων και των επαγγελματικών τους επιλογών

Η επίδραση του ρόλου του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών περιλαμβάνεται στο αφιέρωμα του περιοδικού «Σύγχρονη Εκπαίδευση» με θέμα *Ισότητα των φύλων και Εκπαίδευση* (No 46 1989).

Στην έρευνα που πραγματοποίησε η Χρ. Βιτσιλάκη (1997) σε δείγμα μαθητών του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου του νομού Δωδεκανήσου διερευνά

¹⁵⁴ Marini, M.M. (1980). « Sex differences in the determination of adolescent aspirations: a review of research». *Sex Roles*, Vol. 4, No 5.

¹⁵⁵ Βλ. σχετικά με τις χώρες της Ευρώπης: Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1994), «Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων.» *Τα Εκπαιδευτικά*, σελ. 106-115.

αν και σε ποιό βαθμό η διαδικασία κοινωνικοποίησης στα πλαίσια του σχολείου και της οικογένειας είναι τέτοια σήμερα που διαμορφώνει τις επιλογές και τις αντιλήψεις των εφήβων σε σχέση με το φύλο τους. Τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν υπογραμμίζουν ότι τα κορίτσια αν και έχουν σαν βασικό προσανατολισμό τους τις σπουδές, ο προσανατολισμός αυτός είναι αρκετά ασαφής και τα νεαρά κορίτσια δεν έχουν διαμορφώσει επαγγελματισμό. Όπως επισημαίνει, ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι πολύ βασικός, ενώ με έναν πιο συστηματικό επαγγελματικό προσανατολισμό θα βοηθηθούν στην κατανόηση των διασυνδέσεων μεταξύ της εκπαίδευσης, της εργασίας και της οικογένειας.¹⁵⁷

Όπως ήδη επισημάνθηκε, σημαντική επίδραση στις επαγγελματικές επιλογές διαδραματίζει η οικογένεια. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικών μελετών η οικογένεια βρίσκεται στις πρώτες θέσεις κατά την ιεράρχηση των παραγόντων που πληροφορούν και κατευθύνουν τις επιλογές των νέων για πανεπιστημιακή εκπαίδευση και για συγκεκριμένα επαγγέλματα. (Δημητρόπουλος κ.ά., 1985, Γεώργας και Μπεζεβέγκης 1991, Κασσωτάκης 1992).

Όσον αφορά το φύλο, και άλλες έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά όσον αφορά τις σχολές και τα επαγγέλματα που επιλέγουν τα αγόρια και τα κορίτσια. Είναι φανερό η τάση των κοριτσιών να επιλέγουν παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα. Επιπλέον, όπως επισημαίνεται, οι δυνατότητες των αγοριών για εκπαιδευτική και κοινωνική ανέλιξη είναι περισσότερες (Δεληγιάννη, 1991, Δημητρόπουλος 1985).

Όπως αναφέρει και η Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου (1997) σ'όλες τις χώρες της ΕΕ οι εκπαιδευτικές κατευθύνσεις που επιλέγουν οι γυναίκες είναι πιο περιορισμένες σε απαιτήσεις και καταλήγουν συνήθως σε απολυτήρια χαμηλής εξειδίκευσης με λιγότερες πιθανότητες επαγγελματικής ανόδου.¹⁵⁸

Νεώτερη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 328 μαθητές της βορειο-δυτικής Θεσσαλονίκης κατέληξε σε παρόμοια αποτελέσματα. Όλοι οι νέοι θεωρούν τη μόρφωση ως το εισιτήριο τους στην αγορά εργασίας και επενδύουν σε αυτή. Ο προσανατολισμός προς τις σπουδές παρατηρείται πιο έντονος στα κορίτσια. Όσον αφορά τις πηγές πληροφόρησης τόνισαν τον ρόλο της οικογένειας αλλά και τον ρόλο του επαγγελματικού προσανατολισμού. Ένα σημείο στο οποίο διαφοροποιούνται τα

¹⁵⁶ Βλ. Λαμπροπούλου Β. και Γεωργουλέα Μ. (1989). «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 58-69.

¹⁵⁷ Βλ. Βησιλάκη-Σορωνιάτη, Χρ. (1997). «Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών». Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.586-620.

¹⁵⁸ Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού» Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ. 648-662.

δύο φύλα είναι ότι τα μεν κορίτσια θέλουν ένα επάγγελμα που να τους «γεμίζει» και να τους «ενδιαφέρει»¹⁵⁹, ενώ τα αγόρια δίνουν έμφαση στις οικονομικές απολαβές και την ασφάλεια που προσφέρει μια δουλειά.

Το θέμα των διαφορών των επαγγελματικών επιλογών των νέων διερεύνησαν οι Κρίβας και Χαντζίου (1989). Η εμπειρική διερεύνηση που πραγματοποίησαν σε δείγμα 690 εργαζόμενων του Νομού Αχαΐας έδειξε ότι άνδρες και γυναίκες έχουν πολύ λίγες διαφορές ως προς τους επαγγελματικούς στόχους που θέτουν και ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα. Εκεί που διαφέρουν είναι ότι οι γυναίκες μπορούν σε μικρότερη κλίμακα από τους άνδρες να φθάσουν τους στόχους αυτούς και δεύτερον μειώνονται τα κίνητρά τους από διάφορους λόγους. Όπως φαίνεται, τα στερεότυπα των φύλων –επιζήμια για τη γυναίκα- που μεταφέρονται από την οικογένεια και το σχολείο, αποτελούν σημαντικό παράγοντα των στάσεων των γυναικών που έχει σαν αποτέλεσμα από τη μια μεριά τον περιορισμό του πεδίου επαγγελματικής εκλογής της γυναίκας, από την άλλη τη διατήρηση- αν όχι αύξηση – των αισθημάτων αβεβαιότητας και ματαιώσης. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι το Εκπαιδευτικό Σύστημα και το σχολείο θα πρέπει να συμβάλλει στη μείωση αυτών των εμποδίων προωθώντας στα πλαίσια του σχεδιασμού προγραμμάτων επαγγελματικής ανάπτυξης προγράμματα που θα διέπονται από φυλετική ισότητα αλλά και προγράμματα συμβουλευτικής γυναικών¹⁶⁰.

Άλλες έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ αγοριών και κοριτσιών ως προς τις σχολές που επιλέγουν. Είναι φανερό η τάση των κοριτσιών να επιλέγουν παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα. Επιπλέον, τα αγόρια έχουν περισσότερες δυνατότητες για εκπαιδευτική και επαγγελματική ανέλιξη (Δεληγιάννη, 1992, Δημητρόπουλος, 2000).¹⁶¹

Η Κασιμάτη στη μελέτη της για την επιλογή επαγγέλματος υποστηρίζει ότι το φύλο και η κοινωνική αντίληψη για τους επαγγελματικούς ρόλους ανδρών και γυναικών αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες για την επιλογή του επαγγέλματος. Έτσι το φάσμα επιλογής επαγγέλματος από τις γυναίκες είναι σχετικά περιορισμένο. Στη μελέτη της αναλύονται τα δεδομένα για τις συνθήκες επιλογής επαγγέλματος σε σχέση με το φύλο των ερωτώμενων και διερευνούνται και

¹⁵⁹Βλ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού» Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ. 648-662.

¹⁶⁰ Βλ. Κρίβας, Σ., Χαντζίου, Ε. (1989). «Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, No 46, σ. 79-87.

¹⁶¹ Βλ. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (1992). «Η εικόνα για τον κόσμο της αγοράς εργασίας σε αγόρια και κορίτσια εφηβικής ηλικίας: μια πρώτη προσέγγιση για την επίδραση των παραγόντων φύλο και κοινωνικο-οικονομική προέλευση». *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 16, σελ. 75-96. Δημητρόπουλος, Ευστ. Γ. κ.ά.

επισημαίνονται οι διαφοροποιήσεις στις επιλογές όσον αφορά το φύλο των απασχολούμενων.¹⁶²

Γενικά, οι έρευνες επιβεβαιώνουν ότι και στη χώρα μας οι επαγγελματικές επιλογές των δυο φύλων παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, είτε τα επαγγέλματα στα οποία τα νέα κορίτσια δείχνουν προτίμηση, απαιτούν σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είτε όχι. Από τους επαγγελματικούς κλάδους που απαιτούν σπουδές στα ΑΕΙ οι προτιμήσεις των κοριτσιών φαίνεται να στρέφονται προς θεωρητικές ειδικότητες και κυρίως σε σχολές που οδηγούν στο επάγγελμα της εκπαιδευτικού (δασκάλα, νηπιαγωγός, φιλόλογος, θεολόγος, καθηγήτρια ξένων γλωσσών).¹⁶³

Οι διαφορές στη επίδοση και ειδικότερα στα Μαθηματικά μεταξύ των δυο φύλων που αποτελεί σημαντικό θέμα αποτελεί βασικό παράγοντα για την επιλογή επαγγέλματος και μελετήθηκε από τις Τρέσσου και Σαμουρκάσογλου¹⁶⁴.

Σχολικός Επαγγελματικός προσανατολισμός και φύλο

Όπως έχει διεθνώς επισημανθεί, η ανάγκη για σωστό επαγγελματικό προσανατολισμό και πληροφόρηση ώστε να μπορέσουν οι νέοι να ανταποκριθούν στις σημερινές απαιτήσεις της αγοράς εργασίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για αντιμετώπιση των επαγγελματικών επιλογών των νέων .

Το θέμα των επαγγελματικών επιλογών και φιλοδοξιών και τις διαφορές που παρατηρούνται ανάλογα με το φύλο θίγεται σε διάφορες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα μας σχετικά με τον θεσμό του ΣΕΠ (Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός). Όπως φάνηκε με βάση τα αποτελέσματα μελετών, ο θεσμός αυτός αδυνατεί να βοηθήσει τους μαθητές και τους νέους. Η έρευνα των Γεώργα και Μπεζεβέγκη (1991) έδειξε ότι ο σχολικός σύμβουλος επαγγελματικού προσανατολισμού κατατάσσεται στην τελευταία θέση όσον αφορά την επίδραση που ασκεί στην απόφαση των νέων να κατευθυνθούν προς το

(2000). *Οι προτιμήσεις των νέων για σπουδές και επάγγελμα. Υπόθεση κοινωνικής τάξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη (Β' Έκδοση).

¹⁶² Βλ. Κ. Κασσιμάτη, (1991, 1998) *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη Ι. Η επιλογή του επαγγέλματος. Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρική Διερεύνηση*. Αθήνα, ΕΚΚΕ.

¹⁶³ Βλ. Κασσιμάτη, 1991, Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1994), 1995 «Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων.» *Τα Εκπαιδευτικά*, σελ. 106-115. Kostakis, Dragonas (1990)

¹⁶⁴ Βλ. Τρέσσου Ε. και Σαμουρκάσογλου Ε., (1996). «Οι στάσεις των μαθητών απέναντι στα Μαθηματικά: Αποτελέσματα μιας μικρής κλίμακας έρευνας σε επιλεγμένα Γυμνάσια και Λύκεια της Θεσσαλονίκης» στο *Διαφυλικές σχέσεις*, Ελληνικά Γράμματα.

Πανεπιστήμιο. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και άλλες έρευνες (Δημητρόπουλος 1985, Κασσωτάκης, 1992).¹⁶⁵

Σε σχέση με το φύλο η μελέτη του Κασσωτάκη, 1992 που έγινε σε 5 Τεχνικά Επαγγελματικά Λύκεια έδειξε οι μαθήτριες αποτελούν μόνον το 11% του μαθητικού πληθυσμού των τεχνικών κλάδων. Όπως επισημαίνεται, η απροθυμία των μαθητριών να φοιτήσουν στην Τεχνική Εκπαίδευση οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως¹⁶⁶:

- η ασυμφωνία των αντίστοιχων τεχνικών επαγγελμάτων με τις κρατούσες αντιλήψεις για την φύση της γυναίκας,
- η δομή της απασχόλησης,
- η μη κοινωνική καταξίωση της Τεχνικής Εκπαίδευσης,
- η έλλειψη ενδιαφέροντος για τα επαγγέλματα στα οποία οδηγούν οι σπουδές αυτές,
- η αρνητική στάση των γονέων,
- η αντίληψη ότι η μόρφωση που παρέχει το Τεχνικό Λύκειο είναι κατώτερη σε σύγκριση προς τη μόρφωση που παρέχει το Γενικό Λύκειο,
- η αμφιβολία δυνατότητας πραγματοποίησης πανεπιστημιακών σπουδών,
- η άποψη ότι οι σχέσεις μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων δεν είναι καλές.

Στους παραπάνω λόγους προστίθενται και άλλοι μικρότερης σημασίας λόγοι όπως η άποψη ότι οι τεχνικές σπουδές δεν ταιριάζουν στα κορίτσια, στα Τεχνικά Λύκεια δεν φοιτούν επιμελείς μαθητές κλπ.¹⁶⁷

¹⁶⁵ . Βλ. Γεώργας, Δ., Μπεζεβέγκης Η. και Γιαννίτσας Ν. « Εμπειρίες, στάσεις και προσδοκίες μαθητών και φοιτητών από το Λύκειο, το ΣΕΠ και το Πανεπιστήμιο». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 18-19, σελ. 43-66. Δημητρόπουλος Ευστρ. (1986). *Συμβουλευτική Προσανατολισμός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Μια πρώτη Προσπάθεια Αξιολόγησης του Θεσμού*. Αθήνα: Καμπερόπουλος. Κασσωτάκης, Μ. Ι. (1992). «Η ενημερωτική και η συμβουλευτική λειτουργία του ΣΕΠ: Μια προσπάθεια αξιολόγησης του». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*. Νο 20-21, σελ. 79-98.

¹⁶⁶ Βλ. Κασσωτάκης, Μ. Ι. (1992). «Η ενημερωτική και η συμβουλευτική λειτουργία του ΣΕΠ: Μια προσπάθεια αξιολόγησης του». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*. Νο 20-21, σελ. 79-98. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1994), «Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων.» *Τα Εκπαιδευτικά*, σελ. 106-115.

¹⁶⁷ Βλ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού» Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ. 648-662. Τεττέρη Ι. (1992). «Αξιολόγηση του ΣΕΠ από τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 20-21, σελ. 55-78.

Πάντως, όσο πλησιάζει ο καιρός για την ένταξη στην αγορά εργασίας τόσο τα παιδιά δείχνουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις πληροφορίες του ΣΕΠ (Τέπτερη, 1992, Σιδηροπούλου-Δημακάκου, 1997).

Ακόμη, ευρήματα άλλων ερευνών δείχνουν πολύ μικρή συμμετοχή των γυναικών σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα αφορά ειδικότητες γραφείου, όπως δακτυλογράφοι, χειρισμός Η/Υ, παραϊατρικές ειδικότητες (νοσοκόμα, μαία, βοηθός ακτινολόγου, μικροβιολόγου κλπ.). Αντίθετα, μηδενική είναι η παρουσία γυναικών σε τεχνικές ειδικότητες (μηχανικός αυτοκινήτου, μηχανολόγος, ηλεκτρολόγος, ηλεκτρονικός).¹⁶⁸

Οι διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δυο φύλων δεν θα είχαν καμία σημασία αν δεν είχαν σημαντική επίδραση στην απασχόληση των γυναικών. Το γεγονός ότι τα κορίτσια επιλέγουν ειδικότητες σε κορεσμένους τομείς έχει αντίκτυπο και στην απασχόληση τους, πλήττονται δηλαδή από υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Στις σύγχρονες κοινωνίες εξακολουθούν οι διαφοροποιήσεις στον τρόπο αντιμετώπισης των δυο φύλων με την προβολή διαφορετικών στερεότυπων γεγονός που επηρεάζει τις επιλογές των κοριτσιών.

Απαιτείται, λοιπόν, εφαρμογή ιδιαίτερων τεχνικών επαγγελματικού προσανατολισμού ώστε να αντιμετωπιστεί από ενωρίς στο σχολείο το θέμα της επαγγελματικής ανάπτυξης των γυναικών.

¹⁶⁸ Βλ. Καβουνίδου, Τζ. (1990)

Ενδεικτική βιβλιογραφία-Μελέτες

- Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χρ. (1997). «Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών». Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.586-620.
- Γεώργας, Δ., Μπεζεβέγκης Η. και Γιαννίτσας Ν. «Εμπειρίες, στάσεις και προσδοκίες μαθητών και φοιτητών από το Λύκειο, το ΣΕΠ και το Πανεπιστήμιο». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 18-19, σελ. 43-66.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (1992). «Η εικόνα για τον κόσμο της αγοράς εργασίας σε αγόρια και κορίτσια εφηβικής ηλικίας: μια πρώτη προσέγγιση για την επίδραση των παραγόντων φύλο και κοινωνικο-οικονομική προέλευση». *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 16, σελ. 75-96.
- Δημητρόπουλος, Ευστ. Γ. κ.ά. (2000). *Οι προτιμήσεις των νέων για σπουδές και επάγγελμα. Υπόθεση κοινωνικής τάξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη (Β' Έκδοση).
- Κασιμάτη, Κ., (1991, 1998). *Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη Ι. Η επιλογή του επαγγέλματος. Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρική Διερεύνηση*. Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Κασσωτάκης, Μ. Ι. (1992). «Η ενημερωτική και η συμβουλευτική λειτουργία του ΣΕΠ: Μια προσπάθεια αξιολόγησης του». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*. Νο 20-21, σελ. 79-98.
- Κρίβας, Σ., Χαντζίου, Ε. (1989). «Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σελ. 79-87.
- Σιδηροπούλου, Δ. (1990), *Ο Προσανατολισμός της Ελληνίδας προς τη Μέση Τεχνική Εκπαίδευση όπως διαμορφώνεται από τον Επαγγελματικό και Κοινωνικό Ρόλο της Γυναίκας*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τομέας Παιδαγωγικής, Ρέθυμνο.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. Σ. (1994), «Ισότητα των Φύλων: Θεωρία και Πράξη στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό», *Νέα Παιδεία*, Νο 71.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1994), «Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων.» *Τα Εκπαιδευτικά*, σελ. 106-115.

- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού» Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.648-662
- «Σύγχρονη Εκπαίδευση» αφιέρωμα με θέμα *Ισότητα των φύλων και Εκπαίδευση*, No 46, Μάιος-Ιούνιος, 1989.
- Τεπτέρη Ι. (1992). «Αξιολόγηση του ΣΕΠ από τους μαθητές της Γ' Γυμνασίου». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 20-21, σελ. 55-78.
- Χαρίστου, Μ. (1989). «Η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σελ. 70-78.

Συμπέρασμα

Με βάση την βιβλιογραφική επισκόπηση για την ελληνική πραγματικότητα διαπιστώθηκε ότι υπάρχει έλλειψη πρόσφατων μελετών με βασικό αντικείμενο διερεύνησης το ζήτημα των αντιλήψεων, των στερεότυπων που προβάλλονται στο σχολείο και στην οικογένεια, καθώς και των επιλογών και επαγγελματικών φιλοδοξιών των μαθητών του Δημοτικού και των εφήβων. Ειδικότερα παρατηρείται:

- Έλλειψη σχετικών μελετών πανελληνίας εμβέλειας που να αναφέρονται στις φιλοδοξίες των κοριτσιών και των αγοριών, μαθητών του Δημοτικού και εφήβων και την επίδραση του φύλου όσον αφορά τις επιλογές τους και τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες τους.
- Έλλειψη πρόσφατων μελετών πανελληνίας εμβέλειας που να αναφέρονται στις κατά φύλο διαφορές και τον ρόλο του επαγγελματικού προσανατολισμού για τις επαγγελματικές των νέων που ολοκληρώνουν την υποχρεωτική και δευτεροβάθμια εκπαίδευση.
- Έλλειψη σχετικών μελετών πανελληνίας εμβέλειας που να αναφέρονται στις φιλοδοξίες των μαθητών και των εφήβων, κοριτσιών και αγοριών και στο ρόλο των παραγόντων που διαφοροποιούν τις αντιλήψεις και τις πρακτικές τους.
- Έλλειψη σχετικών μελετών που να προβάλουν τις θεσμικές αλλαγές και τις δομές που αναπαραγάγουν τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των δυο φύλων.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Διεθνής Βιβλιογραφία

- Blackman. S. J.(1986). *Doleful Schooling: Youth labour market issues*. GAOC, Working Paper No 8, Institute of Education, University of London.
- Bowles & Gintis. (1976). *Schooling in capitalist America: educational reform and the contradictions of economic life*. New York: Basic Books.
- Byrne, E. (1978). *Women and Education*. London: Tavistock Publications.
- Chisholm & Woodward, D. (1980). «The experiences of women graduates in the labour market», στο Deem, R. (ed). *Schooling for Women's work*. R.K.P.
- Chisholm, L. & Holland, J. (1986). «Girls and occupational Choice: Anti-sexism in action in a curriculum development project». *British Journal of the Sociology of Education* Vol. 7, No. 4.
- Chisholm, L. (1984). *Gender and Occupational Choice Processes: American girls in West Germany*. GAOC. Working Paper No. 1, Institute of Education. University of London.
- David, M. (1980). *The State, the Family and Education*. R.K.P.,
- Deem, R. (1980). *Schooling for Women's Work*. R.K.P...
- Deem, R. (1978). *Women and Schooling*. London: R.K.P.
- Delamont, S. (1980). *Roles and the School*. London: Methuen.
- Delphy, C. (1980). «A materialist feminism is possible». *Feminist Review* 4.
- Delphy, C. (1977). The main enemy: a materialist analysis of women's oppression. *WRRC Explorations in Feminism*. No. 3.
- Farmer, H. S. (1976).«What Inhibits Achievement and Career Motivation in Women?» *The Counselling Psychologist*, 6:12-14.
- Fottler, M.D & Bain «Managerial aspirations of high-school seniors: a comparison of males and females.» *Journal of Vocational Behaviour*, Vol. 16.
- Garland, H & Smith, G. B. (1981). «Occupational Achievement Motivation as a Function of Biological Sex, Sex-linked Personality and Occupational Stereotypes», *Psychology of Women Quarterly*, 5 (4): 568-585.

-
- Garland, H. & Andres, D. (1978). «Developmental Comparisons between Adolescent Children with Employed and non-Employed Mothers, *Merrill-Palmer Quarterly*, 24:243-254.
 - Garrison, H. H. (1979). Gender differences in the career aspirations of recent cohorts of high-school seniors. *Social Problems*, Vol. 27, 2.
 - Gaskell, J. (1983). The reproduction of family life: perspectives of male and female adolescents. *British Journal of Sociology of Education*, 4, 1.
 - Gaskell, J. (1984). Gender and course choice: the orientation of male and female students. *Boston Journal of Education*, 166, 1.
 - Gettys, L. D. & Cann, A. (1981). Children's perceptions of occupational sex stereotypes. *Sex Roles*, Vol. 7, 3.
 - Ginzberg et al. (1981). Occupational choice - an approach to a general theory. New York: Columbia University Press.
 - Guttentag, M. & Bray, H. (1976). «*Undoing Sex Stereotypes: Research and Resources for Educators.*» New York: McGraw Hill Book Co.
 - Hackett, G. & Betz, N. E. (1981). «A Self Efficacy Approach to the Career Development of Women, *Journal of Vocational Behaviour*, 18:326-339.
 - Hansen, L. S. (1977). «Counselling and Career (Self) Development of Women», in H. J. Peters and J. C. Hansan (eds.) *Vocational Guidance and Career Development*. New York: Macmillan.
 - Hartmann, H. (1979). «Capitalism, patriarchy and job segregation by sex.» on Eisenstein, Z. R. (ed.): *Capitalist Patriarchy and the Case of Socialist Feminism*. New York: Monthly Review Press.
 - Holland, (1981). *Work and Women*. London Bedford Way Paper No 6.
 - Holland, J. (1985). *Gender and Class: Adolescent Conceptions of the Division of Labour*. PhD thesis, University of London, Institute of Education.
 - Holland, J. et al. (1985). *A Woman's Place: Strategies for change in the educational context*. GAOC, Working Paper No. 4, 1985, Institute of Education, University of London.
 - Holland, J.(1987). *Girls and Occupational Choice: In search of meanings*. GAOC, Working Paper No. 10. Institute of Education, University of London.

-
- Hutchings, D. & Clowsley, J. (1970) «Why do girls settle for less" *Further Education*.
 - Kelly, A. (1978). *Girls and Science: An International Study of Sex Differences in School Science Achievements*. Stockholm.
 - Kelly, A. (ed) (1981). *The Missing Half*. Manchester: University Press.
 - Kelly, A., Whyte, J. & Smail, B. (1984). "Girls into Science and Technology": Final Report, GIST, Department of Sociology, University of Manchester.
 - Kestenberg, J., S. (1968). "Outside and inside, Male and female." *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 16(3).
 - Knell, S., Winer, G. A. (1979). "Effects of Reading Content on Occupational Sex Stereotypes." *Journal of Vocational Behaviour*, 14: 78-87.
 - Krefting, L. A. & Berger, P. K. (1979). «Masculinity -Femininity Perceptions of Job Relationship to job-Sex Stereotypes», *Journal of Vocational Behaviour*, 15: 164-174.
 - Laws. J. L. (1976). «Work aspiration of women: false leads and new starts.» Στο Bixall & Reagan: *Women and the Workplace*.
 - MacDonald, M. (1980) «Socio-cultural reproduction and women's education», στο Deem, R., *Women and Schooling*. London: R.K.P.
 - Marini, M.M (1980). «Sex differences in the determination of adolescent aspirations: a review of research», *Sex Roles*, Vol. 4, No. 5.
 - Mackay, E. R. & Miller, C. A. (1982), «Relations of Socio-economic Status and Sex Variables to the Complexity of Worker Functions in the Occupational Choices of Elementary School Children», *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 20:31-39.
 - McLaren, P. (1982). «Bein' tough: Rituals of resistance in the culture of working-class schoolgirls». *Canadian Woman Studies*, Vol. 4, Pt. 1, 1982.
 - Molyneux, M. (1979). Beyond the domestic labour debate. *New Left Review*, 116.
 - Musgrave, P.W. (1967). Towards a Sociological Theory of Occupational Choice. *Sociological Review*, 15(1).

-
- Novara, V. (1981). *Women's Work, Men's Work: The Ambivalence of Equality*. London: Mani on Boyars.
 - Okely, J. (1978) Privileged, schooled and finished: boarding education for girls, στο Ardener, S. (ed), *Defining Females*, Croom Helm.
 - Papalia, D.E. & Tennent, S.S. (1975). Vocational aspirations of early sex-role stereotyping. *Sex Roles*, Vol 1.
 - Psathas, G. (1968). Towards a theory of occupational choice of women. *Sociology and Social Research*, 52.
 - Rich, A. (1980). «Taking Women's Studies seriously», Οη *Lies, Secrets and Silence*. Virago.
 - Romm, T. (1980-81). »Interaction of Vocational and Family Factors in the Career Planning of Teenage Girls - A New Developmental Approach». *Interchange*, Vol. 1, No. 1.
 - Russel, S. (1979). «Learning sex roles in the high school». *Interchange*, Vol. 10, No. 2.
 - Shaw, J. (1980). «Education and the individual: schooling for girls or mixed schooling - a mixed blessing?» στο Deem, R. (ed), *Women and Schooling*. London: R.K.P.
 - Sidanius, J. & Ekehammar, B. (1980),»Sex Related Differences in Socio-Political Ideology.» *Scandinavian Journal of Psychology*, 21:17-26.
 - Spear, M.G.(1985) «Teachers' attitudes towards girls and technology», στο Whyte, J, et (eds): *Girl Friendly Schooling*. London: Methuen,
 - Teglasi, H. (1981),»Children's Choices of and Value Judgments about Sex-Typed Toys and Occupations», *Journal of Vocational Behaviour*, 18: 184-195.
 - Treiman, J. D. & Ross, A. P. (1979), «Sex Role Aspects in the Development of Children's Vocational Knowledge.» *Journal of Vocational Behaviour*, 14: 54-67.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Βιτσιλάκη, Χρ. (1997). «Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών». Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.586-620
- Γεώργας, Δ., Μπεζεβέγκης Η. και Γιαννίτσας Ν. (1991). « Εμπειρίες, στάσεις και προσδοκίες μαθητών και φοιτητών από το Λύκειο, το ΣΕΠ και το Πανεπιστήμιο». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*, 18-19, σελ. 43-66.
- Γιαννακοπούλου Ε., (1997). «Αξιολογικές κρίσεις και προσδοκίες κοριτσιών και αγοριών εφηβικής ηλικίας για τα βασικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικής απασχόλησης». Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ. 667-678
- Δημητρόπουλος Ευστρ. (1986). *Συμβουλευτική Προσανατολισμός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Μια πρώτη Προσπάθεια Αξιολόγησης του Θεσμού*. Αθήνα: Καμπερόπουλος.
- Δημητρόπουλος, Ευστ. Γ. κ.ά. (1994). *Οι προτιμήσεις των νέων για σπουδές και επάγγελμα. Υπόθεση κοινωνικής τάξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Καραμάνου,Α. *Η Ελληνίδα στην εκπαίδευση και στην εργασία*, Αθήνα, ΟΑΕΔ, 1985.
- Κασσωτάκης, Μ. & Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1992).«Ο Προσανατολισμός των Ελληνίδων Μαθητριών προς τη Μέση Τεχνική Εκπαίδευση», *Εκπαίδευση και Επάγγελμα*, 3 (2,3):158-178.
- Κρίβας, Σ., Χαντζίου, Ε. (1989). «Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά.» *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 79-87.
- Μουσούρου, Μ. Λ. (1985), *Γυναικεία Απασχόληση και Οικογένεια στην Ελλάδα και Αλλού*, Εστία, Αθήνα.
- Μπουρνούδη Ευρ. και Α. Ψάλτη «Επαγγελματικές επιλογές και προσδοκίες των νέων και της οικογένειάς τους. Η επίδραση του φύλου». Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.621-644.

- Μυλωνάς, Θ. (1982). «Μερικοί από τους παράγοντες που καθορίζουν την πορεία του μαθητή στο σχολείο.» *Ν. Παιδεία*, 26.
- Σιδηροπούλου, Δ. (1990). «Ο Προσανατολισμός της Ελληνίδας προς τη Μέση Τεχνική Εκπαίδευση όπως διαμορφώνεται από τον Επαγγελματικό και Κοινωνικό Ρόλο της Γυναίκας. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τομέας Παιδαγωγικής, Ρέθυμνο.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. Σ. (1994). «Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων». *Τα Εκπαιδευτικά*, σελ. 106-115.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. Σ. (1994). «Ισότητα των Φύλων: Θεωρία και Πράξη στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό.» *Νέα Παιδεία*, τ. 71, σελ. 118-131.
- Σιδηροπούλου-Δημακάκου, Δ. (1997). «Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού» Στο *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.648-662.
- Τρέσσου Ε. και Σαμουρκάσογλου Ε., (1996). «Οι στάσεις των μαθητών απέναντι στα Μαθηματικά: Αποτελέσματα μιας μικρής κλίμακας έρευνας σε επιλεγμένα Γυμνάσια και Λύκεια της Θεσσαλονίκης» στο *Διαφυλικές σχέσεις*, Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιάκαλος, Γ Κογκίδου, Δ, Τρέσσου- Μυλωνά, Ε. (1994). Σύνδεση Εκπαίδευσης και Παραγωγής: Από την αναγνώριση της αναγκαιότητας στην ανάπτυξη της τεχνογνωσίας. Υπό έκδοση στο Χ Κοσμίδου- Hardy. Επένδυση στον άνθρωπο- Επαγγελματικός Προσανατολισμός για την Εκπαίδευση και την εργασία. Αθήνα, Άλφα.
- Χαρίστου, Μ. (1989). «Η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, σ. 70-78.

5. Νέες τεχνολογίες και φύλο στην εκπαίδευση

Όπως αναφέρθηκε στις εισαγωγικές ενότητες, στη βιβλιογραφία των αναπτυγμένων χωρών αναφορικά με τις διαστάσεις της ανισότητας των δύο φύλων στην εκπαίδευση παρουσιάστηκε μια αλλαγή κατά τη δεκαετία του 1990: μέσα από την αποτίμηση της κοινωνικής πολιτικής που ασκήθηκε από τη δεκαετία του 1970 διαπιστώθηκε ότι πολλές από τις εκφάνσεις της ανισότητας όχι μόνον είχαν περιοριστεί, αλλά ορισμένες είχαν ανατραπεί, με αποτέλεσμα να διαπιστώνεται «ανισότητα στην εκπαίδευση» εις βάρος των αγοριών. Η ανάλυση στατιστικών μεγεθών κατά φύλο αναφορικά με τη σχολική εγκατάλειψη, τις σχολικές επιδόσεις, την εισαγωγή στην ανώτατη εκπαίδευση, κ.ά. των δυτικών κοινωνιών δείχνουν ότι, κατά τη τελευταία δεκαετία, τα αγόρια αρχίζουν να υστερούν σε σχέση με τα κορίτσια. Το γεγονός αυτό έχει αλλάξει το περιεχόμενο αλλά και την επιχειρηματολογία του πολιτικού και ακαδημαϊκού διαλόγου γύρω από τις ανισότητες των δύο φύλων οι οποίες αμφισβητούνται πλέον εκατέρωθεν.

Μια διάσταση της ανισότητας στην εκπαίδευση που δεν αμφισβητείται, αλλά μάλιστα στοιχειοθετείται ολοένα και περισσότερο, είναι η ανισότητα μεταξύ αγοριών και κοριτσιών σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες. Οι νέες τεχνολογίες και ιδιαίτερα η εισαγωγή της πληροφορικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση δημιούργησαν ένα νέο πεδίο στο οποίο τα αγόρια πήραν ένα ξεκάθαρο προβάδισμα: στη πρόσβαση, την εξοικείωση, τη χρήση, και τις επιδόσεις στις νέες τεχνολογίες. Σαν αποτέλεσμα, στις Η.Π.Α., την πλέον τεχνολογικά προηγμένη χώρα, όπου ήδη από το 1996 το 65% των δημοσίων σχολείων έχει αποκτήσει πρόσβαση στο διαδύκτιο και χρήση του στην εκπαιδευτική διαδικασία, η επίδραση των νέων τεχνολογιών στην ανισότητα των δύο φύλων έχει ήδη αρχίσει να διερευνάται συστηματικά.

Όσον αφορά την επίδραση της τεχνολογίας στην ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση τα βασικά πορίσματα που έχουν προκύψει συνοψίζονται στη μελέτη *Gender Gaps – Where Schools Still Fail Our Children* (1999) και είναι τα ακόλουθα:

- Τα κορίτσια αποτελούν μόλις ένα μικρό ποσοστό των μαθητών που εγγράφονται σε μαθήματα πληροφορικής και ηλεκτρονικού σχεδιασμού.

- Τα εκπαιδευτικά λογισμικά που χρησιμοποιούνται στο σχολείο συχνά ενισχύουν τα στερεότυπα των φύλων και τις διακρίσεις κατά των κοριτσιών. Σπάνια συναντώνται θετικά, ενεργά γυναικεία πρότυπα στα λογισμικά αυτά.
- Τα κορίτσια χρησιμοποιούν τους υπολογιστές πολύ λιγότερο έξω από το σχολείο, με αποτέλεσμα –μεταξύ άλλων—να έρχονται στη σχολική τάξη με λιγότερη εμπειρία και περισσότερες αναστολές σε σχέση με την πρόσβαση και χρήση των νέων τεχνολογιών.
- Τα ίδια τα κορίτσια συστηματικά αξιολογούν τους εαυτούς τους ως λιγότερο ικανά από τα αγόρια στις δεξιότητες χρήσης των υπολογιστών. Αντίθετα τα αγόρια έχουν υψηλότερη αυτό-εκτίμηση και θετικότερη αντιμετώπιση σε σχέση με τους υπολογιστές και τη χρήση τους.
- Οι εκπαιδευτικοί έχουν λίγη ή καθόλου εκπαίδευση στο πώς να χρησιμοποιούν την τεχνολογία για να διαμορφώσουν περιβάλλοντα μάθησης που να προωθούν ισότιμα μαθητές και των δύο φύλων.
- Όλες οι παραπάνω συνθήκες στοιχειοθετούν την εμφάνιση ενός νέου χάσματος μεταξύ των δύο φύλων, καθώς η πληροφορική γίνεται το «νέο κλάμπ» των αγοριών, γεγονός που κινδυνεύει να αφήσει τα κορίτσια ως απλούς παρατηρητές στις εξελίξεις του νέου αιώνα και της νέας χιλιετίας.

Σε ένα άλλο πρόσφατο ερευνητικό πρόγραμμα του Harvard Graduate School of Education, «Exploring Gender and Technology», καταγράφονται ορισμένες χαρακτηριστικές στατιστικές που αφορούν τις διαφορές των δύο φύλων σε σχέση με την τεχνολογία:

- Οι γυναίκες απαρτίζουν μόλις το 20% των επαγγελματιών στο τομέα των νέων τεχνολογιών (IT - information technology).
- Κάθε χρόνο το ποσοστό των γυναικών που λαμβάνουν πανεπιστημιακά πτυχία αυξάνεται σε όλους τους τομείς εκτός από τις επιστήμες της πληροφορικής.
- Μόλις 6% των καθηγητών και 10% των αναπληρωτών καθηγητών στις επιστήμες της πληροφορικής είναι γυναίκες.
- Λιγότερο από το 33% των μαθητών σε μαθήματα πληροφορικής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι κορίτσια.
- Το ποσοστό των κοριτσιών που εγγράφονται σε μαθήματα πληροφορικής στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση μειώνεται.

Τόσο τα αίτια των μεγάλων αυτών διαφορών μεταξύ των δύο φύλων, όσο και οι επιπτώσεις τους έχουν κατά την τελευταία πενταετία συγκεντρώσει τη προσοχή

μεγάλου αριθμού ερευνητών και η σχετική βιβλιογραφία έχει αναπτυχθεί ραγδαία. Πολλαπλοί είναι οι παράγοντες που έχουν εκτιμηθεί ως επεξηγηματικοί των ανισοτήτων των δύο φύλων σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες. Σε φιλοσοφικό επίπεδο, κριτική έχει ασκηθεί, κυρίως από νέο-φεμινιστικές προσεγγίσεις, στο «δυστικό μοντέλο της επιστήμης». Για παράδειγμα, η Zuga¹⁶⁹ διαπιστώνει ότι η εκπαίδευση στη χρήση και με τη χρήση της τεχνολογίας εκφράζει την «παραδοσιακή ηγεμονική πρακτική» των θετικών επιστημών που ταυτίζεται με το κυρίαρχο και ορθολογιστικό αρσενικό, σε αντιδιαστολή με τη φύση που ταυτίζεται με το παθητικό θηλυκό, γεγονός που αποτρέπει τα κορίτσια από την τεχνολογία.

Σε γενικές γραμμές όμως, οι εξηγήσεις των ανισοτήτων των φύλων στον τομέα των νέων τεχνολογιών ανάγονται στο περιεχόμενο και τον τρόπο χρήσης και διδασκαλίας της πληροφορικής στην εκπαίδευση, καθώς και στη δυναμική που αναπτύσσεται κατά την εκπαιδευτική διαδικασία μεταξύ μαθητών-μαθητριών και διδασκόντων. Διαπιστώνεται ότι το περιεχόμενο των προγραμμάτων της πληροφορικής, όπως γενικότερα και αυτό των θετικών επιστημών είναι διαμορφωμένα για «αρσενικό ακροατήριο».¹⁷⁰ Η επικράτηση αρσενικών πρωταγωνιστών σε ηλεκτρονικά παιχνίδια κατ' εξοχήν πολεμικά προσελκύει από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον των αγοριών ενώ λειτουργεί απωθητικά για τα κορίτσια, που σαν αποτέλεσμα φτάνουν στη σχολική τάξη με ελάχιστη εμπειρία και εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες. Πολλές μελέτες έχουν τεκμηριώσει ότι κορίτσια και αγόρια έχουν διαφορετικές προτιμήσεις ως προς το περιεχόμενο και τους χαρακτήρες των ηλεκτρονικών προγραμμάτων και παιχνιδιών¹⁷¹, και για να κρατηθεί το ενδιαφέρον και η ενεργοποίηση των κοριτσιών το περιεχόμενο αυτό πρέπει να αλλάξει.¹⁷²

Μέσα στο σχολείο, ο τρόπος αξιοποίησης της πληροφορικής λειτουργεί επίσης ελκυστικά για τα αγόρια και αποτρεπτικά για τα κορίτσια. Κατά μίαν άποψη, ο κατακερματισμός των δράσεων στο αναλυτικό πρόγραμμα της πληροφορικής αντιβαίνει στο τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν τα κορίτσια που έχουν περισσότερο

¹⁶⁹ Zuga, K. (1996). "Addressing Women's Ways of Knowing to Improve the Technology Education Environment for All Students." *Journal of Technology Education*. vol. 10 n. 2, p.57-71.

¹⁷⁰ Cassell, J., Jenkins, H. (1998). *From Barbie to Mortal Kombat - Gender and Computer Games*. Cambridge, MA: MIT Press. Frenkel, K. "Women and Computing" *Communications of the ACM*, v33 n11 Nov. 1990.

¹⁷¹ Miller, L., Chaika, M., and Groppe, L., "Girls' Preference in Software Design: Insights from a Focus Group" *Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century*. V4 n2 pp. 27-36, April 1996. Kafai, Y., "Gender Differences in Children's Constructions of Video Games." *Interacting with Video*. Ed. P. Greenfield and R. Cocking. New Jersey: Ablex Publishing Co., 1996. 39-66.

¹⁷² Pryor, J., Enhancing Confidence in the Gender Sensitive Curriculum. National Association for Urban Studies, Lewis Cohen Urban Studies Centre, University of Brighton, United Kingdom. 1994. Silvermann, S. and Pritchard, M. "Building Their Future: Girls and Technology Education in Connecticut." *Journal of Technology Education*. V7 n2, spring 1996

συνθετική σκέψη.¹⁷³ Κατά μίαν άλλη άποψη, οι δραστηριότητες στα τεχνολογικά εκπαιδευτικά εργαστήρια των σχολείων είναι ανταγωνιστικές, και σαν αποτέλεσμα δεν είναι ελκυστικές για τα κορίτσια που προτιμούν τη συλλογική και συνεργατική μορφή εργασίας.¹⁷⁴ Πρόσφατη δε έρευνα στη Βρετανία τεκμηρίωσε ότι ο συγκεκριμένος τρόπος διδασκαλίας και αντιμετώπισης των δύο φύλων από τους εκπαιδευτικούς, στα πλαίσια εκμάθησης και χρήσης ηλεκτρονικών προγραμμάτων είναι ένας από τους βασικότερους παράγοντες που καθορίζει τη στάση των κοριτσιών απέναντι στη πληροφορική – εάν αυτή θα είναι θετική ή αρνητική.¹⁷⁵ Ακόμα σημειώνεται ότι η απουσία γυναικών εκπαιδευτικών αποτελεί απουσία προτύπων για μαθήτριες και φοιτήτριες, κάτι που επιδεινώνει την έλλειψη αυτοπεποίθησης που εκδηλώνουν τα κορίτσια σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες. Αντίθετα η παρουσία στη τάξη γυναικών εκπαιδευτικών με ειδικευση στη πληροφορική, σε συγκεκριασμό με την αλλαγή διδακτικής μεθοδολογίας προς τη κατεύθυνση της έμφασης στη διαδικασία και όχι το αποτέλεσμα της δράσης, φαίνεται να έχει εξισωτικά αποτελέσματα για αγόρια και κορίτσια.¹⁷⁶

Τα αποτελέσματα των διαφορών στη πρόσβαση και χρήση της τεχνολογίας είναι η περιορισμένη επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα και προοπτικές. Κατά την Quilling¹⁷⁷, η τεχνολογία τείνει να είναι πιο ελκυστική στους άνδρες από ότι στις γυναίκες. Σαν αποτέλεσμα, οι γυναίκες δεν λαμβάνουν πρωταγωνιστικούς ρόλους στην ανάπτυξη τεχνολογικών δεξιοτήτων και έτσι μειώνουν τις επαγγελματικές τους προοπτικές στη νέα αγορά εργασίας. Ακόμα σημειώνεται από τη Morse¹⁷⁸ ότι λόγω της έλλειψης εμπειρίας με την πληροφορική, οι γυναίκες τείνουν να «διαμορφώνονται» από την τεχνολογία και να αναγκάζονται να προσαρμόζονται στις ανάγκες και λειτουργίες της, αντί να διαμορφώνουν αυτές τη τεχνολογία. Έτσι αυτή παραμένει προπύργιο των ανδρών, τους οποίους οι γυναίκες απλώς «προσπαθούν να

¹⁷³ Frenkel, K. "Women and Computing" *Communications of the ACM*, v33 n11 Nov. 1990. Turkle, S. 1984. *The Second Self: Computers and the Human Spirit*. New York: Simon and Schuster. pp. 104-110.

¹⁷⁴ Opie, C. (1998). "Gender issues in information technology." In Clark, A. and Mill, E., *Gender in Secondary Education – Balancing the Books*. London: Routledge, pp. 80-95. Dixon, C., "Action, Embodiment and Gender in the Design and Technology Classroom." *Gender in Secondary Education Balancing the Books*. Ed. A. Clark and E. Millard. London: Routledge, 1998. 145-162.

¹⁷⁵ Pryor, J. (1994). "Enhancing Confidence in the Gender Sensitive Curriculum." National Association for Urban Studies, Lewis Cohen Urban Studies Centre, University of Brighton, United Kingdom. 1994

¹⁷⁶ Pryor, J. (1993). "He, she and I. T.: Groupwork in a gender-sensitive area." Paper presented at the Annual Conference of the British Educational Research Association. Liverpool, England.

¹⁷⁷ Quilling, Joan I. (1999). *Gender, Technology, and Leadership Development. Journal of Family and Consumer Sciences: From Research to Practice*, 91, 3: 70-75.

¹⁷⁸ Morse, F. K. (1996). *The Gender gap in computer knowledge, confidence and attitudes: What's experience got to do with it*. Thesis presented at the Faculty of the Graduate School of Education of Harvard University. Cambridge, MA.

φτάσουν». Η Menzies¹⁷⁹ δε παρατηρεί ότι η χρήση των νέων τεχνολογιών εισάγεται σταδιακά σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης, πράγμα που σταδιακά αναμένεται να δημιουργήσει μια νέα μορφή «αποικιοκρατίας» που θα περιθωριοποιήσει ακόμα περισσότερο τις μειονότητες, μεταξύ των οποίων και τις γυναίκες.

➤ Στην Ελλάδα η πληροφορική μόλις αρχίζει να εντάσσεται στα δημόσια σχολεία και έτσι το ερευνητικό πεδίο είναι ακόμα σχετικά περιορισμένο. Μπορούν κάλλιστα όμως να διεξαχθούν περιπτώσεις μελέτης μονάδων και των τριών βαθμίδων, με αντικείμενο το βαθμό και το είδος της διαφοροποίησης στην πρόσβαση και χρήση των νέων τεχνολογιών από μαθητές-φοιτητές και των δύο φύλων.

➤ Ενδιαφέρουσα μάλιστα θα ήταν η σύγκριση μεταξύ των τριών βαθμίδων για να παρατηρηθεί εάν η ηλικία παίζει ρόλο στις τυχόν διαφοροποιήσεις, καθώς και η διαχρονική μελέτη μαθητών που μεταβαίνουν από τη μία στην άλλη εκπαιδευτική βαθμίδα για να εκτιμηθεί εάν και σε ποιο βαθμό η εξοικείωση με την πληροφορική στη μια βαθμίδα επηρεάζει καθοριστικά τη σχέση με αυτή σε επόμενη βαθμίδα.

➤ Επίσης εκτιμούμε ότι πρέπει να διερευνηθούν οι απόψεις και να καταγραφούν από ερευνητές οι πρακτικές των εκπαιδευτικών –δασκάλων και καθηγητών—που διδάσκουν το μάθημα της πληροφορικής για να εκτιμηθεί το εάν και κατά πόσο η διδακτική τους προσέγγιση χρωματίζει φυλετικά την πρόσβαση στη γνώση του νέου αυτού πεδίου.

➤ Και σχετικά με το θέμα αυτό, η έρευνα αναφορικά με τις απόψεις και τις συμπεριφορές των εκπαιδευτικών πρέπει να συνδυαστεί άμεσα και με την εκπαίδευσή τους σε θέματα φύλου, έτσι ώστε αυτοί από την αρχή να εισαγάγουν και τα δύο φύλα με τον ίδιο τρόπο στις νέες τεχνολογίες και να μη χρειαστεί η επανεκπαίδευσή τους όταν έχουν πλέον εμπεδώσει πρακτικές και συμπεριφορές μέσα στη σχολική τάξη.

¹⁷⁹ Menzies, H. (1977). "Women-Centered Learning in a Digital Universe." Paper presented at Canadian Congress for Learning Opportunities for Women. Montreal. March 1997.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bleier, R. (1984). *Science and Gender: A Critique of Biology and its Theories on Women*. New York: Pergamon Press.
- Collis, B.A., and Williams, R.L. (1987). Cross-cultural comparison of gender differences in adolescents' attitudes toward computers and selected school subjects. *Journal of Educational Research*, Vol. 81. No. 1 σελ. 17-27.
- Durndell, A. et al. (1987). A survey of attitudes to knowledge about and experiences of computers. *Computers and Education*, Vol. 11, σελ. 167-175.
- Durndell, A. (1991). The persistence of the gender gap in computing. *Computers and Education*. Vol. 16, No. 4, σελ. 283-287.
- Eraut, M. & Makrakis, V. (1990). Information technology in education, national policies for. In T. Husen and T.N. Postlethwaite (Eds.), *The International encyclopaedia of education*, Sup. Vol. 2, 303-309, Pergamon Press.
- Hattie, J., & Fitzgerald, D. (1987). Sex differences in attitudes, achievement and use of computers. *Australian Journal of Education*, Vol. 31, No. 1, σελ. 3-26.
- Hawkins, J., et al., (1982). Microcomputers in classrooms: Impact on the social life of elementary classrooms. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 3, σελ. 361-373.
- Hess, R D , & Miura. I.T. (1985) Gender differences in enrollment in computer camps and classes. *Sex Roles*, Vol. 13, σελ. 193-203.
- Lockheed, M. E. & Frakt, S. B. (1984). Sex equity: Increasing girls' use of computers. *The Computing Teacher*, Vol. 11, No.8, σελ. 16-18.
- Lovegrove, G. (1990). Experiences in running workshops for schoolgirls. Proceedings of the EURIT 90 Conference on Technology and Education, April 23-27, Herning, Denmark.
- Makrakis, V. (1988). Computers in School Education: The Cases of Sweden and Greece. *Studies in Comparative and International Education*, No 11. Institute of International Education. University of Stockholm.
- Makrakis, V. (1991). Computer-resource teachers: a strategy and a derived strategy for their use in in-service training. *Computers and Education*. Vol 16, No.1, σελ. 43-49.

-
- Miura, I.T., & Hess, R.D. (1983). Sex differences in computer access, interest and usage. ERIC, Washington.
 - Miura, I. T. (1986). Computer self-efficacy: a factor in understanding gender differences in computer course enrollment. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco.
 - Miura, I.T. (1987). The relationship of computer self-efficacy expectations to computer interest and course enrollment in college. *Sex Roles*, Vol. 16, Nos. 5/6, σελ. 303-311.
 - Siann, G. et al. (1990). The effect of computer use on gender differences in attitudes to computers. *Computers and Education*. Vol. 14, No. 2, σελ. 183-191.
 - Siann G. et al., (1987). Stereotyping in relation to the gender gap in participation in computing. *Educational Research*. Vol. 13, No. 2, σελ. 90-103.
 - Voogt, J. (1987). Computer literacy in secondary education: the performance and engagement of girls. *Computers and Education*, Vol. 11, No. 4, σελ. 305-312.
 - Quilling, Joan I. (1999). Gender, Technology, and Leadership Development. *Journal of Family and Consumer Sciences: From Research to Practice*, 91, 3: 70-75.
 - Γεωργάκος, Σ. (1994). «Η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών στην εκπαίδευση. Ένα νέο πεδίο ανισοτιμίας των φύλων;» *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, 8, σ. 12-13.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

- Αβδελά Ε., Ψαρρά Α. (1985). *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Αλεβίζιου Φ., Παπαγιαννάκη Μ. (1986). «Νομική Ισότητα - Κοινωνική Ανισότητα», *Δίμηνη*, τευχ. 1, σ. 65-69.
- Αλεξάκης, Ε. (1980). *Τα γένη και η Οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*. Αθήνα.
- Αναγνωστόπουλος Β., *Τάσεις και εξελίξεις στην Παιδική Λογοτεχνία στη δεκαετία 1970-1980*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των Φίλων.
- Αντωνοπούλου Χ. (1987). Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία. *Ισότητα και Φύλο*, 7-8: 11.
- Askew, S., Ross, C. (1992). *Τα αγόρια δεν Κλαίνε*. (Πρόλογος Ν. Πολεμικός, μετάφραση Μ. Τερζίδου.) Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αυδή-Καλκάνη Ι., (1978). *Η Επαγγελματικά Εργαζόμενη Ελληνίδα*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Βαΐου Ν. - Στρατηγάκη Μ. (1989). Η εργασία των γυναικών: Ανάμεσα σε δύο κόσμους. *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 15-24.
- Βαΐου Ν. (1989). «Ο τόπος δουλειάς και το σπίτι. Κατά φύλο καταμερισμοί εργασίας στη διαδικασία ανάπτυξης της Αθήνας», *Σύγχρονα Θέματα*, 40, σ. 81-90.
- Βαρίκα Ε., (1987). *Η εξέγερση των Κυριών: Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*. Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.
- Βαρνάβα-Σκούρα, Ε. (1997). «Θέματα φύλου και αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για τη δουλειά τους.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Βουτυρά, Στ. (1981). *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Βρανόπουλος, Ε., Βανδώρος, Γ. «Ορισμένες απόψεις για το εγχειρίδιο της αρχαίας

- Ιστορίας του Λυκείου.» *Επιστημονική Σκέψη*, 17, σ. 82-84
- Γερμανός, Δ. (1993). *Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής – Η Παιδαγωγική Ποιότητα του Χώρου*. Αθήνα: Gutenberg, Παιδαγωγική Σειρά.
- Γεωργίου-Νίλσεν Μ., «Η εικόνα της οικογένειας στα παραμύθια των αδελφών Γκριμ», *Διαβάζω*, τεύχ. 108, 1984, σ. 68-77.
- Γκρέμινγκερ Αρν. (1979). *Το Παιδί και το Βιβλίο*, (μετάφρ. Αγγ. Καναλάκη). Αθήνα: Νότος.
- Γουδέλη Ξ., Υπεριφανίδου Κ. (1984). «Το παραμύθι: ο ρόλος του στην εκπαίδευση», *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, 5, σσ. 3-9.
- Davies, G.E. (1982). "Το Πρώτο Φύλο", ελληνική έκδοση Λιβάνης - Νέα Σύνορα, Αθήνα.
- Δαραδήμου – Ράπτη Β. (1987). *Παιδική Λογοτεχνία: Η πεζογραφία της δεκαετίας 1970-1980*, Αθήνα. (διδακτορική διατριβή)
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή Β. (1986). «Η κοινωνική συμμετοχή και οι διαφορές των δύο φύλων στο παιχνίδι σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.» Στα πρακτικά του Παιδαγωγικού Συμποσίου *Προσχολική Αγωγή και Κατάρτιση Νηπιαγωγών*, (επιμ. Μ. Ηλιού), Βόλος, 23-4 Σεπτεμβρίου 1985. Αθήνα.
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή Β. (1986). Η οργάνωση της εκπαιδευτικής διδασκαλίας και η κοινωνική συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας. (διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ανέκδοτη).
- Δεληγιάννη- Κουϊμτζή Β., (1992). «Η εικόνα για τον κόσμο της εργασίας σε αγόρια και κορίτσια εφηβικής ηλικίας. Μία πρώτη προσέγγιση για την επίδραση των παραγόντων φύλο και κοινωνικοοικονομική προέλευση», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 16, σ. 75-97.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. Αθανασιάδου, Χ. (1997). «Αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών για το φύλο.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Δημοπούλου, Π. Ν. (1949). Η Θέσις της Γυναίκος εν τη κοινωνία καθ' όλην την διαδρομήν των αιώνων. Αθήναι.
- Δουκκέρη Τ., (1990). *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Ισότητα των Δύο Φύλων*. Αθήνα: Παπαζήση.

- Δουκλέρη Τ., (1991). *Ισότητα των δύο Φύλων στις Εργασιακές Σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Δουμάνη Χ.Μ., (1989). *Η Ελληνίδα Μητέρα άλλοτε και σήμερα*, Αθήνα: Κέδρος.
- Δρακοπούλου, Σ. (1988). *Τηλεόραση και οι ρόλοι των φύλων, στο «Τηλεόραση και Επικοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ζιώγα Φ., Αβδελά Ε. (1980). «Διαφήμιση και κοινωνική συμπεριφορά. Η ανάγκη της γυναικείας υποταγής σε τελετουργία», *Σκούπα*, 4, Ιούλιος, σ. 8-16.
- Ζιώγου – Καραστεργίου Σ. (1986). *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς. (Διδακτορική διατριβή).
- Ηλιού Μ. (1988). «Οι Γυναίκες πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της θέσης τους ή στασιμότητα;», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 70, σ. 3-24.
- Ιγγλέση, Χρ. (1990). *Πρόσωπα Γυναικών, Προσωπεία της Συνείδησης. Συγκρότηση της Γυναικείας Ταυτότητας στην Ελληνική Κοινωνία*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Ιωαννίδη Ι. Λ., «Η διπολικότητα στην αντιμετώπιση των φύλων στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία», *Διαδρομές*, 6, 1987, σ. 96-101.
- Καβουνίδη Τ., "Ο έλεγχος της εργασίας της γυναίκας" *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 40, 1989, σ. 71-80.
- Κακαβούλης, Α. Μεσημέρη, Μ. (1997). «Στερεότυπα των φύλων και σχολική αγωγή.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.
- Κακλαμανάκη Ρ. (1984). *Η θέση της Ελληνίδας στην Οικογένεια, στην Κοινωνία, στην Πολιτεία*. Αθήνα: Καστανιώτη (β' έκδοση)
- Cameron D., «Γλώσσα και σεξουαλική διαφορά», *Δίνη*, τ. 3, 1988, σ. 86-91.
- Κανατσούλη Μ. (2000). *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.
- Κανατσούλη Μ., «Το μοντέλο της γυναίκας στη σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία». *Διαδρομές*, 6, 1987, σ.102-106.
- Κανταρτζή Ε., "Παιχνίδι αγοριών και κοριτσιών», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 38, 1988, σ. 83-84.
- Καρακωνσταντή, Γ., Κέκκου, Μ. (1994). «Ανάλυση επίδοσης στα μαθηματικά.» *Τα*

Εκπαιδευτικά, , σ. 205-214.

Καραμάνου Α. (1984). *Η Ελληνίδα στην Εκπαίδευση και στην εργασία*, ΟΕΔΒ, Αθήνα.

Καρανάσιου Γ., «Η Γενική και Επαγγελματική Εκπαίδευση των κοριτσιών, 1830 - 1930». *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τ. 7, 1990, σ. 32-35.

Κασιμάτη Κ. (1982). «Η γυναίκα στην απασχόληση». Στο Κασιμάτη, Κ. κ.α., *Ο Φάκελος της Ισότητας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Κασιμάτη, Κ. .κ.ά, *Ο Φάκελος της Ισότητας*. Αθήνα: Οδυσσέας

Κασιμάτη, Κ. (1991, 1998) Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης. Μελέτη Ι. Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κατάκη, Χ. (1984), *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Κέδρος.

Κατή Δ. (1990). *Νοημοσύνη και Φύλο. Ο Σεξισμός στις Επιστημονικές Ιδέες για τις Γνωστικές Ικανότητες*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Κλιάφα Μ. (1979). «Τι διαβάζουν τα παιδιά μας.» *Διαβάζω*, 4, 24, σ.45-49.

Κογκίδου, Δ. (1995). Αποδόμηση του σεξιστικού πλέγματος αντιλήψεων, στάσεων και πρακτικών των εκπαιδευτικών - Στρατηγική για μια μη σεξιστική εκπαίδευση. Εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Επιμορφωτικό Πρόγραμμα *Ευαισθητοποίηση Εκπαιδευτικών σε Θέματα Ισότητας*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.

Κουμάντος, Γ. Α (1982). «Ισονομία, "Έλεγχος Διαφωνιών»». Στο Κασιμάτη, Κ. .κ.ά, *Ο Φάκελος της Ισότητας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Κραβαρίτου Γ. (1989). Οι γυναίκες στη μεταμοντέρνα κοινωνία φτωχότερες ή πλουσιότερες; *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 25-30.

Κρίβα Σ. - Χάντζιου Ε. (1989). Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46: 79-87.

Κρίβα Σ. (1987). Η συνεισφορά των Θεωριών επαγγελματικής εκλογής στην συμβουλευτική πρακτική κατά τη διαδικασία εκλογής επαγγέλματος (Β' μέρος). *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 34: 55-63.

Κυνηγού Μ., (1985). Το Κρυφό Σχολικό Πρόγραμμα κι Εμείς. *Ανοιχτό Σχολείο*, 1:

26-28.

Lauritzen C., «Τρόποι εξάλειψης των παραδοσιακών επιλογών στην εκπαίδευση και την εργασία με σκοπό την ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα», στα Πρακτικά του Συνεδρίου "Ισότητα και Εκπαίδευση" Θεσ/νίκη 2-5 Μαΐου 1985, σ, 170-174.

Λαπαθιώτη, Ε. (1991). Συνδικαλιστικές πρακτικές και γυναίκα εκπαιδευτικός. *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 14: 20-22.

Λεοντάρη, Α. (1993). Κέντρο ελέγχου: Διαφορές ως προς την ηλικία και το φύλο σε παιδιά του δημοτικού σχολείου. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 18: 107-126.

Μακρίδου Ε. - Τέππερη Ι. (1985). Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός (ΣΕΠ). Στα Πρακτικά του Συνεδρίου *Ισότητα και Εκπαίδευση*, Θεσ/νίκη 2-5 Μαΐου, 1985.

Μακρυγιάννη Δ. (1986). *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919*, Δωδώνη, Αθήνα. 1986.

Μαραγκοπούλου - Γιωτοπούλου Α., Η οικογένεια ως διαμορφωτικός παράγοντας της κοινωνικής ή αντικοινωνικής προσωπικότητας των παιδιών. *Ο αγώνας της Γυναίκας*, 38: 17-20.

Μαραγκουδάκη Ε. (1990). Η Παιδική Βιβλιοθήκη στο Νηπιαγωγείο, Έρευνα στα Νηπιαγωγεία της πόλης των Ιωαννίνων. *Σύγχρονη εκπαίδευση*, σ. 52-53.

Μαραγουδάκη, Ε. (1989). *Η Διαφοροποίηση των Φύλων σε Παιδικά Βιβλία Προσχολικής Ηλικίας*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Γιάννενα.

Μαρμαρινού Ι., *Τα Παραπρόγραμμα*. Αθήνα 1984.

Ματσαγγούρας, Η. (1983). Η επίδραση των (Ελληνικών) Μαθηματικών στην επίδοση των μαθητριών στα Μαθηματικά. *Ν Παιδεία*, 22.

Μαυρογιώργου Γ., (1983). Σχολικό Πρόγραμμα και Παραπρόγραμμα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13: 74-81.

Μερακλή Μ.Γ. (1974). *Τα Παραμύθια μας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κωνσταντινίδη.

Μεσημέρη, Μ. (1997). «Πηνελόπη Δέλτα, 1872-1940: η Παιδαγωγός και η Γυναίκα.» Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Μουσοπούλου Λ. (1985). *Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα*. Αθήνα: Εστία.

- Μουσουρού Λ. (1985). *Γυναικεία Απασχόληση και Οικογένεια*. Αθήνα: Εστία.
- Μουστάκα Κ. (1976). Αντιφεμινισμός και σχολικά Βιβλία. Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 11.1. 1976.
- Μπακαλάκη Α. - Ελεγμίτου Ε. (1987). *Η εκπαίδευση "εις τα του οίκου" και τα γυναικεία καθήκοντα (1830-1929)* ΙΑΕΝ, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα.
- Μπαμπλέκου Ζ. (1992). Διαφορές και Στερεότυπα των Φίλων: Τα αγόρια δεν κλαίνε ή αυτά είναι δύσκολα παιχνίδια για κορίτσια. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 65: 47-56.
- Μπασλής Ι.Ν. (1983) «Η χρήση του υποτακτικού λόγου από παιδιά ηλικίας 1,5-5,5 χρονών ανάλογα με την κοινωνική προέλευση και το φύλο τους», *Γλώσσα παράρτημα του περιοδικού Νέα Παιδεία*, 18, 3, 51-57.
- Μπενέκος Αντ. (1981). *Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίπτυχο.
- Νατσιοπούλου, Τ., Γιαννούλα, Σ. (1996). Διερεύνηση στερεοτύπων σχετικά με το φύλο. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 89: 67-72.
- Ναυρίδη Κ. - Σόλμαν Μ. - Τσαούλα Ν., *Η Αλική στη χώρα των πραγμάτων. Το παιδί ως διαφημιστικό αντικείμενο*, Εκδ. Υποδομή, Αθήνα 1986.
- Ντούλια Δ. "Γυναίκα και μέσα μαζικής ενημέρωσης», *Ισότητα και Φύλο*, τ. 6, 1987, σ. 17, 19.
- Πανοπούλου- Μαράτου, Ο., Σόλμαν, Μ., Γεώργας, Δ., Μίχου, Μ. & Σώχου-Μπάδα, Κ. (1988). "Σχολική επίδοση: κοινωνικοί, ψυχικοί και σωματικοί παράγοντες σχέσεις νοητικής εξέλιξης, αναγνωστικής και αριθμητικής επίδοσης με σχολική αποτυχία.» *Ψυχολογικά θέματα*, 1, σ. 28-40.
- Πανταζή-Τζλιφα, Κ. (1984). *Η Θέση της Γυναίκας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Παντελίδη Χ. "Θεωρία του ρόλου», *Νέα παιδεία*, τ. 7, 1978.
- Παπαγαρουφάλη Ιακώβου Ε., (1989). Φεμινισμός και Εργασία: Διέξοδοι και Αδιέξοδα. *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 91-101.
- Παπακωνσταντίνου, Χ. Ι. (1998). *Σχολική Πραγματικότητα και Κοινωνικοποίηση του Μαθητή*. Αθήνα: Gutenberg, Παιδαγωγική Σειρά.
- Παπαλόη Β. - Τσιντομηνά Μ. - Χρύση Φ. (1988). Παράγοντες που επηρεάζουν την επίδοση των μαθητών στα μαθηματικά. *Τα Εκπαιδευτικά*, 10: 91-114.

- Παπαναούμ Τζίκα Ζ. (1979). Θεωρία του ρόλου και κοινωνικοποίηση. *Φιλολόγος*, 18: 229-244.
- Παυλίδου Ε. (1989). Γυναίκα και Εργασία: Οικονομικές προσεγγίσεις των διακρίσεων στην αγορά εργασίας. *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 39-46.
- Παυλίδου Ο. (1984). Γλώσσα - Γλωσσολογία - Σεξισμός. *Σύγχρονα Θέματα*, 21: 69-79.
- Παυλίδου Ο. (1985). Γλώσσα και Σεξισμός» στα πρακτικά του Συνεδρίου "Ισότητα και Εκπαίδευση. 2-5 Μαΐου 1985, σ. 138-146.
- Παυλίδου, Θ. (1984). Γλώσσα - γλωσσολογία σεξισμός, *Σύγχρονα Θέματα*, 21, σ. 69-79.
- Πετρινιώτη Ξ. (1989). Προβληματισμοί γύρω από τη μέτρηση και την αποτίμηση της ολικής εργασίας των γυναικών. *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 47-54.
- Πλιάτσικας, Δ. (1990). Η Επίδραση του Φύλου στην Επιλογή των Μαθημάτων και την Επίδοση. *Λόγος και Πράξη*, 41: 57-70.
- Προσκόλλη, Α. (1989). Ιδεολογικό περιεχόμενο των αναγνωστικών του δημοτικού σχολείου. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 50: 53-64.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1992). *Έλληνες Δάσκαλοι. Εμπειρική Προσέγγιση των Συνθηκών Εργασίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Πως τα παιδιά μαθαίνουν το αρσενικό και Θηλυκό πρότυπο μέσα από το σχολείο», *Το Δελτίο της Κίνησης δημοκρατικών γυναικών*, Νο 20, Μάης, 1982, σ. 5-6.
- Σαββίδου, Τ. (1996). *Οι Αντιλήψεις των Εκπαιδευτικών Αναφορικά με τη Διαφοροποίηση των Δύο Φύλων*. Ρόδος: Π
- Στρατηγάκη Μ. (1989). Τεχνολογικές εξελίξεις και ειδικότητες με φύλο», *Σύγχρονα θέματα*, 40: 31-38.
- Συμεωνίδου Χ. (1989). Γεγονότα τον κύκλου ζωής και γυναικεία απασχόληση», *Σύγχρονα Θέματα*, 40: 61-70.
- Tata L., «Γυναικείες σπουδές σαν μέσο αλλαγής της διάκρισης μεταξύ των δύο φύλων", στα πρακτικά του Συνεδρίου "Ισότητα και Εκπαίδευση" 2-5 Μαΐου 1985, Θεσ/ νίκη, σ. 56-67.
- Τζιανίνι-Μπελόττι, Ε. (1977). *Από την πλευρά των κοριτσιών. Η επίδραση των κοινωνικών εξαρτήσεων στη διαμόρφωση του γυναικείου ρόλου κατά την*

παιδική ηλικία. Αθήνα: Εκδόσεις Βέργος.

Titkow A., «Εκπαίδευση - Το αίτιο, το αποτέλεσμα ή ο ρυθμιστικός παράγοντας των ανισοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλα», στα πρακτικά του Συνεδρίου "Ισότητα και Εκπαίδευση" 2-5 Μαΐου 1985, Θεσ/νίκη. σ. 56-67.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1995). Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία. *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών*. Πρακτικά Συνεδρίου. Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε. (1997). Φύλο και Μαθηματικά: εκπαιδευτικές ανισότητες και παιδαγωγικής της ισότιμης συμμετοχής. Στο Δεληγιάννη, Β, Ζιώγου Σ. (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας.

Τρέσσου-Μυλωνά, Ε., Σαμουρκάσογλου, Ε. (1996). Οι στάσεις των μαθητών και μαθητριών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι στα Μαθηματικά. Στο Παρασκευόπουλος κ.ά. (επιμ.), *Διαφυλικές Σχέσεις. Εισηγήσεις στο Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε Θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τσίτσου-Μαστρογαμβράκη Σ. (1990). Η ισότητα των φύλων στην αμοιβή και απασχόληση σύμφωνα με το κοινωνικό και ελληνικό δίκαιο. *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 43: 18.

Fester R. - König M. - Jonas D. - Jonas A., *Γυναίκες και Εξουσία. Πέντε εκατομμύρια χρόνια γυναικοκρατίας*, (μετ. Κούρτοβικ Δ.), Εκδ. Πορεία, Αθήνα 1984.

Φλουρής, Γ. (1989) *Αυτοαντίληψη, Σχολική Επίδοση και Επίδραση Γονέων*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Φουρναράκη Ε. (1987). *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών. Ελληνικοί Προβληματισμοί (1830-1910)*, ΙΑΕΝ, Γενική γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987.

Φραγκουδάκη, Α. (1988). Γλώσσα Λανθάνουσα 2 – Η θυγάτηρ της Εύας και το επικρατέστερο γένος. *Δίμη*, 3: 82-83.

Φραγκουδάκη, Α. (1988). Γλώσσα Λανθάνουσα 3 – ή γιατί δεν υπάρχουν βουλευτρίες παρά μόνον χορεύτριες. *Δίμη*, 4: 42-44.

Φραγκουδάκη, Α. (1988). Γλώσσα Λανθάνουσα; *Δίμη*, 3: 86-91.

Φρειδερίκου, Α. και Φολερού, Φ. (1991). *Οι Δάσκαλοι του Δημοτικού Σχολείου*.
Αθήνα: Ύψιλον.

Χλέτσος, Μ. (1988). Οι γυναίκες και η αγορά εργασίας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών
Ερευνών*, 88: 128-138.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adamsky, C. (1981). Changes in pronominal usage in a classroom situation. *Psychology of Women Quarterly*, 5, 773-779.
- Aiken, L. R. (1976). Update on Attitudes and Other Affective Variables in Learning Mathematics. *Review of Educational Research*, 46, 293-311.
- Alvermann, D., Commeyras, M., Young, J., Hinson, D., & Randall, S. (1996a). The gendered language of texts and classrooms: Teachers and students exploring multiple perspectives and interpretations. (Instructional Resource No. 23). College Park, MD; Athens, Georgia: National Reading Research Center.
- Anderson, J. (1989). Sex-Related Differences on Objective Tests Among Undergraduates. *Educational Studies in Mathematics*, 2, 2: 165-177.
- APU. (1981). *Mathematical Development*. Primary Survey Report.No 2. London, DES, HMSO.
- Archer, C.J. (1984). Children's attitudes toward sex-role division in adult occupational roles. *Sex Roles*, 10: 1-10.
- Archer, J. (1976). Biological explanations of psychological sex differences. In B. Lloyd & J. Archer (eds.) *Exploring Sex Differences*. London: Academic Press.
- Archer, J. (1989). Childhood gender roles: structure and development. *The Psychologist*, 12, 9: 367-370.
- Arnot, M. (1986). State Education Policy and Girls Educational Experiences. In Beechey, V. & Whitelegg, E. (eds.) *Women in Britain Today*, Milton Keynes, OV Press.
- Asmar, C. (1999). Is There a Gendered Agenda in Academia? The Research Experience of Female and Male PhD Graduates in Australian Universities. *Higher Education* 38, 3: 255-73.
- Badger, M.E. (1981). Why aren't girls better at Maths? A review of research. *Educational Research*, 24.
- Barrett, Diane L.; Bieger, George R. (1987). Sex Role, Self-Esteem, and Leadership Characteristics of Male and Female Teachers and Administrators. Paper

- presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. Washington, DC, April 20-24, 1987.
- Beck T.E., Greer C.S., Jackson R.D., Schmitz B., "The Feminist Transformation of a University: A Case Study", *Women's Studies Quarterly*, 1, 2, 1990, p.p.174-188.
- Bem, D.J. & Bem, S.L. (1970). *Training the Woman to know Her Place: Beliefs, Attitudes and Human Affairs*. CA: Brooks/Cole.
- Bem, S. & L.enney, E. (1976). «Sex typing and the avoidance of cross-sex behavior.» *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, p. 48-54.
- Bem, S. (1981). «Gender schema theory: a cognitive account of sex typing.» *Psychological Review*, 88, σ. 354-364.
- Bem, S.L. and Bem, D. J. (1973) Does sex-biased job advertising "aid and avert" sex discrimination? *Journal of Applied Social Psychology*, 3, 6-18.
- Benbow, C. P. & Stanley, J. C. (1980). Sex Differences in Mathematical Ability: Fact or Artifact? *Science*, 222, 1029-1031.
- Beyard-Tyler, K. C. and Sullivan, H. J. (1980) Adolescent reading preferences for type of theme and sex of character. *Reading Research Quarterly*, 16, 104-120.
- Bigler, R.S. & Liben, L.S. (1990). «The Role of Attitudes and Intervention in Gender-schematic Processing». *Child Development*, 61, σ. 1440-1452.
- Bloom, Leslie Rebecca. "Interpreting Interpretation: Gender, Sexuality and the Practice of Not Reading Straight." *International Journal of Qualitative Studies in Education* 12, no. 4 (October 1999): 331-47.
- Boeije, H.H.L. et al (1986). "Sex Stereotyping in the Mass Media and Sex Role Socialization", Rijksuniver siteitte Groningen, Subfakulteite der Sociologie, Leiden.
- Bondi, L.(1991). Towards a Non-Essentialist Feminist Pedagogy, *Gender and Education*, 3, 1: 87-89.
- Bourdieu, P., Passeron J. C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Bright, C. (1993). Teaching Feminist Pedagogy: An Undergraduate Course. *Women's Studies Quarterly*, 3 and 4: 128-132.

- Brindle, P., Arnot, M. (1999). England Expects Every Man to Do His Duty': The Gendering of the Citizenship Textbook, 1940-1966. *Oxford Review of Education*, 25, 1-2: 103-25.
- Britton, C., Baxter, A. (1999). Becoming a Mature Student: Gendered Narratives of the Self. *Gender and Education* 11, 2: 179-95.
- Brush, L. (1980). *Encouraging girls in Mathematics: The problem and the solution*. Cambridge, MA: Abt. Associates.
- Brutsaert, Herman. "Coeducation and Gender Identity Formation: A Comparative Analysis of Secondary Schools in Belgium." *British Journal of Sociology of Education* 20, no. 3 (September 1999): 343-55.
- Burns, R.B.(1981). The self- concept. theory, measurement, development and behavior. Longman Inc. N.Y.
- Burrage, H. 1991, 'Gender, Curriculum and Assessment Issues to 16+', *Gender and Education*, vol. 3(1) pp. 31-43.
- Burton, L. (1987). "Women and Mathematics: Is There an Intersection?" IOWME Newsletter, 3 (1), 4-7.
- Burton, L. (1990). *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London. Cassell.
- Burton, L. (ed) (1986). *Girls into Mathematics Can Go*. England, Cassell.
- Burton, L. (ed) (1990). *Gender and Mathematics: An International Perspective*. Strand, U.K, Cassell.
- Burton, L. (ed.). (1986). *Girls into Mathematics can go*. London, Holt.
- Byrne, E. (1979). *Equality of Education and Training of Girls (10-18 years)*. Brussels: Commission of the European Commynities.
- Byrne, E. (1978). *Women and Education*, London, Tavistock Publications.
- Carter, D.B. (1987). *Current conceptions of sex roles and sex typing: Theory and research*. New York: Praeger.
- Chen, M., Addi, A. (1992). Principals' Gender and Work Orientations of Male and Female Teachers. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association. San Francisco, CA, April 20-24, 1992.

- Clark, M. 1989, 'Tradition and ethos of primary schools'. In *The Great Divide: The Construction of Gender in the Primary School*. Curriculum Development Centre, Canberra.
- Clarke, V.A. 1990, 'Sex differences in computing participation: Concerns, extent, reasons and strategy', *Australian Journal of Education*, vol. 34(10), pp. 52-66.
- Clarke, V.A. and Teague, G.J. 1994, 'Encouraging girls to study computer science should we even try?', *Australian Educational Computing*, May, pp. 17-22
- Commeyras, M., Alvermann, D., DeGross, L., Stanulis, R., & Hankins, K. (1997). Educators' stances toward gender issues in literacy. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (March 1997).
- Chapman & Boersma (1983). Academic Self-concept in elementary learning disabled children : .a Study with the students perception of Ability Scale. *Psychology in the Schools*, vol. 16, 201 - 206.
- Cherryholmes C., *Power and Criticism: Post structural Investigations in Education*, New York: Teachers College Press, 1988.
- Ciroux H.A., *Ideology, Culture and the Process of Schooling*, Philadelphia: Temple U.P., 1981.
- Clarkson, P. and Leder, G. (1984). "Causal attribution for success and failure in mathematics: A cross cultural perspective". *Educational Studies in Mathematics*, 15(4), 413-423.
- Clegg, Sue. "Professional Education, Reflective Practice and Feminism." *International Journal of Inclusive Education* 3, no. 2 (April 1999): 167-81.
- Cockcroft Report. (1982). *Mathematics counts*. London, HMSO.
- Cockcroft, W. (1982). *Mathematics Counts*. London: Her Majesty's Stationery Office.
- Code, L. (1993). Taking Subjectivity into Account. In Alcoff, L and Potter, E. (eds). *Feminist Epistemologies*. New York, Routledge.
- Council of Europe (eds.) (1982). "Sex Stereotyping in schools", Report for the "Educational Research Workshop held at Honefoss", 5-8 May 1981, Swets and Zeitlinger, Lisse.

- Cramer, S.H. & Herr, L.E. (1984). *Career Guidance and Counselling through the Life Span*, Boston/ Toronto: Little, Brown and Co.
- Croll, P., (1985) "Teacher interaction with individual male and female pupils in junior-age classrooms". *Educational Research*, 27(3), 220-223.
- Culley M., and Portuges C., "Introduction" in Culley M., and Portuges C., eds, *Gendered Subjects*, Boston and London : Rout ledge and Kegan Paul, (1985 a).
- Cuolclough, C; Rose, P.; and Tembon, M. "Gender Inequalities in Primary Schooling: The Roles of Poverty and Adverse Cultural Practice." *International Journal of Educational Development* 20, no. 1 (November 1999): 5-27.
- Delamont, S. (1980). "Sex Roles and the School", London: Methuen.
- Davies, L. & Meighan, R. (1975). "A Review of Schooling and Sex Roles with particular Reference to the Experience of Girls in Secondary Schools", *Educational Review*, 27 (3): 165-178.
- Davies, B. 1988, 'Classroom interaction.' In *Gender Equity and Early Childhood*. Curriculum Development Centre, Canberra.
- Deaux, K. (1985). « Sex and gender." *Annual Review of Psychology*, 36, p. 49-81.
- Deem, R. (1978). *Women and Schooling*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Delamont, S. (1989). *Knowledgeable Women: Structuralism and the reproduction of elites*. London. Routledge.
- Delamont, S. (1983). *Interaction in the classroom*. London. Methuen.
- Delph-Janiurek, Tom. "Sounding Gender(ed): Vocal Performances in English University Teaching Spaces." *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 6, no. 2 (June 1999): 137-55.
- Dillabough, Jo-Anne. "Gender Politics and Conceptions of the Modern Teacher: Women, Identity and Professionalism." *British Journal of Sociology of Education* 20, no. 3 (September 1999): 373-95.
- Dipietro, J. A. (1981). "Rough and tumble play: a function of gender." *Developmental Psychology*, 17, p. 50-58.
- Dolle, T.E. & Rodenburg-Smit, J.C. (1987). "The Future Curriculum and Equal Opportunities", Association for Teachers' Education in Europe, 12th Conference, Berlin.

- Dunn, K. (1993). "Feminist Teaching: Who Are Your Students?" *Women's Studies Quarterly*, 3 & 4, 39-45.
- Dweck, S.C. et al (1978). "Sex Differences in learned Helplessness: The Contingencies of Evaluative Feedback in the Classroom. An Experimental Analysis", *Developmental Psychology*, 14 (3): 268-276.
- Eddows, M. (1983). *Humble pi: the Mathematics education of girls*. York. U.K., Longman.
- Ehrenberg, R G. *et al.* (1995). Do Teachers' Race, Gender, and Ethnicity Matter? Evidence from the National Educational Longitudinal Study of 1988. RAND Reprints.
- Eichler, M. (1988), *Nonsexist Research Methods*. Boston: Allen & Unwin.
- Ennis, Catherine D. "Creating a Culturally Relevant Curriculum for Disengaged Girls." *Sport, Education and Society* 4, no. 1 (March 1999): 31-51.
- Epstein. R., Liverant, S. (1963). «Verbal Conditioning and Sex-Role Identification in Children.» *Child Development*, 34, 99-106.
- Evans, K. (1996). Creating spaces for equity? The role of positioning in peer led literature discussions. *Language Arts* 73, 3: 194-202.
- Fennema, E. (ed.). (1985). "Explaining sex-related differences in mathematics theoretical models". *Educational Studies in Mathematics*, 16(3), 303-321.
- Fennema, E. and Sherman, J. (1977). "Sex-related differences in mathematics achievement, spatial visualization and affective factors". *American Educational Research Journal*, 14(1), 15-71.
- Fischer, P. L. and Torney, J. V. (1976) Influence of children's stories on dependency a sex-typed behavior. *Developmental Psychology*, 12, 489-490.
- Fisher B., "The heart has its reason: feeling, and community building in feminist education", *Women's Studies Quarterly*, 15, 3 and 4, 1987, p.p. 40-58.
- Fisher B., "The Heart Has Its Reasons: Feeling, Thinking, and Community - Building in Feminist Education", *Women's Studies Quarterly*, 3 and 4, 1993, p.p. 75-87.
- Flouris G. Kassotakis, M. and Vamvoukas M. (1985). The self - concept and career aspirations of Greek students in Greece. Germany, France and Egypt: An exploratory study Paper presented at the *International Association for Cross -*

Cultural Psychology. June 27, Malmo, Sweeden.

Fontaine, Jacqueline, and Ohana, Danielle. "Gender Strategies and Social Representations: The Choice of Scientific Post-baccalaureate Streams in France." *European Journal of Education* 34, no. 4 (December 1999): 413-25.

Fox, L.H., Fennema, E. & Sherman, J. (1977). *Women and Mathematics: Research Perspectives for Change*. National Institute of Education Papers in Education and Work: No 8. U.S. Department of Health, Education and Welfare, Washington D.C.

Frasher, R. S. and Frasher, J. M. (1978) Influence on story characters' roles on comprehension. *Reading Teacher*, 32, 160-164.

Freire, P. (1972). *Pedagogy of the Oppressed*. . England, Penguin Books.

Friedman S., "Authority in the feminist classroom: a contradiction in terms?" in Culley m., and Portuges C., eds, *Gender Subjects*, Boston and London: Routledge and Kegan Paul, 1985.

Gabriel, S. L. and Smithson, I. (1990). *Gender in the Classroom*. Urbana: University of Illinois.

Galton, M., Simon, B., and Croll, P. (1980). *Inside the primary classroom*. London. Routledge and Kegan Paul.

Greaves, M.C. 1988, 'Girls into computing won't go', *Computer Education*, June, pp. 4-7.

Grossman H., & Grossman, S.H. (1994). *Gender Issues in Education*. Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon.

Gardner S., Dean C. and Mckaig D., "Responding to Differences in the Classroom: The Politics of Knowledge, Class and Sexuality", *Sociology of Education*, 62 (January), 1989, p.p. 6474.

Gatenby, Bev, and Humphries, Maria. "Exploring Gender, Management Education and Careers: Speaking in the Silences." *Gender and Education* 11, no. 3 (September 1999): 281-95.

Gedeon, S. & Psacharopoulos, G. (1982). Unemployment Education and Self-Selection; The Case of Bank Entrance Examination. *European Journal of Education*, 17:81-86.

Gender Gaps – Where Schools Still Fail Our Children (1999).

Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge, Massachusetts. USA, Harvard University.

Giroux H., (ed.) *Postmodernism, Feminism and Cultural Politics*, Albany, NY : State University of New York Press, 1991.

Giroux H., and SIMON R., (eds) *Popular Culture, Schooling and Everyday Life*, South Hadley, MA : Bergin and Garvey, 1989.

Grevholm, B., Hanna, G. (eds). (1995). *Gender and Mathematics Education*. Sweden, Lund Univers.

Grünberg, Laura. "Access to Gender-Sensitive Higher Education in Eastern and Central Europe: Reflections from the CEPES Project on 'Good Practice in Promoting Gender Equality in Higher Education'." *Higher Education in Europe* 24, no. 3 (1999): 395-405.

Halpen, D. (1986). *Sex differences in cognitive abilities*. Hillsdale, N.J. USA, Lawrence Erlbaum.

Hanna, G. (1989). "Mathematics Achievement of Girls and Boys in Grade 8: Results from Twenty Countries". *Educational Studies in Mathematics*, 20, 225-232.

Hanna, G., & Nyhof Young, J. (1995). "An ICMI Study on Gender and Mathematics Education: Key Issues and Questions". In Grevholm, B., Hanna, G., (eds). *Gender and Mathematics Education..* Sweden, Lund.

Holden, C. 1993 'Giving Girls a Chance: patterns of talk in co-operative group work', *Gender and Education* , vol. 5(2), pp. 179-189.

Hutton, Susan I.; Gougeon, Thomas D. (1993). *Gender Differences in Leadership Communications*. Paper presented at the Annual Meeting of the University Council for Educational Administration. Houston, TX, October 29-31, 1993.

Hanna, G., Kondiger, E., & Larouche, C. (1990). "Mathematical Achievement of Grade 12 Girls in Fifteen Countries". In Burton, L. (ed) *Gender and Mathematics: An International Perspective*. Strand, Cassell.

Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge?* England, Open University.

Harisson, L. and Passero, R. (1975) "Sexism in the language of elementary school

- textbooks". *Science and Children*, 12, 22-25.
- Harter, S. (1986): Processes underlying the construction. Maintenance and enhancement of the self - concept in children in J. Suls and A. Greenwald (Eds.). *Psychological Perspectives of the Self*, Vol. 3, Hillsdale, N.J Erlbaum.
- Hekmans S., "The Feminist Critique of Rationality", in *The Polity Reader in Gender Studies*, Polity Press, Cambridge, 1994, p.p. 50-61.
- Hochschild A., *The Managed Heart*, Berkeley: University of California Press, 1983.
- Holter, H. (1970). *Sex roles and Social Structure*. Oslo: Universitet-Forlaget.
- Hopf, Diether, and Hatzichristou, Chyrse. "Teacher Gender-Related Influences in Greek Schools." *British Journal of Educational Psychology* 69, no. 1 (March 1999): 1-19.
- Howe, F. (1973) Introduction: "The teacher and the women's movement". In N. Frazier and M. Sadker (Eds), *Sexism in school and Society*. New York, Harper and Row.
- Hutt, C. (1972). *Males and Females*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Hutt, C. (1978). „Sex-role differentiation in social development." In H. McGurk (ed.) *Issues in Childhood Social Development*. London: Methuen.
- Hyde, J. et al. (1990). *Gender Differences in Mathematics Performance: A Meta-Analysis*. *Psychological Bulletin*, 107(2): 139-155.
- Jackson, P. (1968) *Life in classrooms*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Johnson, L.O. (ed., 1974), "Non-sexist Curricular Materials for Elementary Schools", *The Clearinghouses on Women's Studies Feminist Press*, Box 334, Old Westbury, N.Y. 11568.
- Kagan, J. (1964) Acquisition and significance of sex typing and sex-role identity. In M.L. Hoffman & L.W. Hoffman (Eds.) *Review of child development research* (Vol. 1, pp. 137-167) New York: Russell Sage Foundation.
- Kamler, B. (1993). Constructing gender in the process writing classroom. *Language Arts*, 70, 2: 95-103.
- Kanellopoulos, C.N. (1982). Male-Female Pay Differentials in Greece. *Greek Economic Review*, 4: 222-241.

- Keating, P. (1990). "Striving for sex equity in schools". In Goodlad, J. I. and Keating, P. (Eds.) *Access to Knowledge*. New York: College Entrance Examination Board.
- Kelly, Catherine A. (1999). Gender and Inquiry: An Investigation into Identifying and Defining the Role of Inquiry in Higher-Order Thinking." *European Journal of Teacher Education* 22, 1: 101-15.
- Kelly, A. (1978). *Girls and Science: An International Study of Sex Differences in School Science Achievements*. Stockholm.
- Kipnis-McBride D. (1976). "Intelligence, Occupational Status and Achievement Orientation." In B. Lloyd & J. Archer (Eds). *Exploring Sex Differences*. London: Academic Press.
- Klein, H. A. (1979) "What effect does non-sexist content have on the reading of boys and girls?" *Reading Improvement*, 16, 134-138.
- Koblinsky, S. A, Sugawara, A. I. (1984). Nonsexist Curricula, Sex of Teacher, and Children's Sex-Role Learning. *Sex Roles: A Journal of Research*, 10, 5-6: 357-67.
- Laird S., "Reforming" Woman's True Profession": A Case for "Feminist Pedagogy" in Teacher Education?" *Harvard Educational Review*, Vol. 58, No 4, November 1988, p.p. 449-463.
- Laird, Susan. (1988). Reforming "Woman's True Profession." A case for "Feminist Pedagogy." In Teacher Education? *Harvard Educational Review*, 58 (4), 449-463.
- Lather, P. (1981) Re-educating educators: Sex equity in teacher education, *Educational Horizons*, 60, 1: 38-40.
- Leder, G. (1987). "Teacher-student interaction: A case study". *Educational Studies in Mathematics*, 18(3), 255-273.
- Lewis M., "Interrupting Patriarchy: Politics, Resistance, and Transformation in the Feminist Classroom", *Harvard Educational Review*, Vol. 60, No 4, November 1990, p.p. 467-488.
- Lewis, M. and Kellaghan, Th. (1993). *Exploring the gender gap in primary schools*. Dublin. Educational Research Centre, St Patrick's College.

- Lloyd, B. (1978). "Social representations of gender." In Bruner, J. and Haste, H. (eds.), *Making Sense: The Child's Construction of the World*. London: Routledge.
- Lloyd, B. and Duveen, G. (1992). *Gender Identities and Education*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Lokan, J. "Equity Issues in Testing: The Case of TIMSS Performance Assessment." *Studies in Educational Evaluation* 25, no. 3 (September 1999): 297-314.
- Lorde A., *Sister Outsider*, Truman burg, N.Y: The Crossing Press, 1984.
- Maccoby, E. & Jacklin, C. (1974) *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Maher F. and Schniedewind N., Editorials (II), *Women's Studies Quarterly*, 3 and 4, 1993.
- Marsh, H., Parker, J. And Barnes. J. (1985). Multidimensional adolescent self concepts: Their relationship to age, sex and academic measures. *American Educational Research Council*, vol.22, 422 - 444.
- Marshall, Judi. "Doing Gender in Management Education." *Gender and Education* 11, no. 3 (September 1999): 251-65.
- McAuliffe, S. (1994). Toward understanding one another: Second graders' use of gendered language and story styles. *The Reading Teacher*, 47, 4: 302-310.
- Mitchell, D. (1996). Approaching race and gender issues in the context of the Language Arts classroom. *English Journal*, 85(8), 77-81. [EJ 535 586].
- Martino, Wayne. "Disruptive Moments in the Education of Boys: Debating Populist Discourses on Boys, Schooling and Masculinities." *Studies in the Cultural Politics of Education* 20, no. 2 (August, 1999): 289-95.
- McPherson, C., .& O. Rust, J.(1987). "Relationships among popularity, reading ability and self concept in second grade children" *Reading Improvement*, vol.24, 282 - 289.
- Meece, J.L., Parsons, J.E., Kaczala, C.M., Goff, S.B. & Futterman, R. (1982). «Sex differences in math achievement: towards a model of academic choice.» *Psychological Bulletin*, 91, p. 324-348.
- Minnich E. K., "Friends and Critics: The Feminist Academy", in *Toward a Feminist*

Transformation of the Academy, edited by Beth Reed, p.p. 1-11.

Morriss, Susan B.; Coleman, Marianne; and Tin, Low Guat. "Leadership Stereotypes and Styles of Female Singaporean Principals." *Compare* 29, no. 2 (June 1999): 191-203.

Murphy, P. and Gipps, C. (1996). *Equity in the Classroom: Towards Effective Pedagogy for Girls and Boys*. Lewes: Falmer Press and UNESCO Publishing.

Nilson, L. C. (1978) "Teacher's inclusion of males and females in generic nouns". *Research in the Teaching of English*, 12, 155-161.

Olson, C.C. (1984). Effects of parenting and home environment on student achievement in grades 3 to 5. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association .April. 23 - 27.

Piers - Harris (1984). *Piers - Harris Children's self-concept scale: Revised Manual 1984*. Los Angeles: Western Psychological Services.

Piers - Harris. (1964). "Age and other correlates of self-concept in children" *Journal of Educational Psychology*. vol.55, 91 - 95.

Pollitt,A., Searl, J. and Sheikh,A. (1987). "Factors affecting girls' learning of mathematics in Sudan". *Educational Studies in Mathematics*, 18(4), 439-445.

Poole, M. & Beswick, D. (1989). "Girls' Expectations." Στο Leder, G. & Sampson, S. (eds), *Educating Girls*. London: Allen & Unwin.

Prichard, Craig, and Deem, Rosemary. "Wo-managing Further Education: Gender and the Construction of the Manager in the Corporate Colleges of England." *Gender and Education* 11, no. 3 (September 1999): 232-43.

Parker-Price, S., Claxton, A. F. (1996). Teachers' Perceptions of Gender Differences in Students. Paper presented at the Annual Convention of the National Association of School Psychologists. Atlanta, GA, March 12-16, 1996.

Patt, Michelle B.; McBride, Brent A. (1993). Gender Equity in Picture Books in Preschool Classrooms: An Exploratory Study. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (Atlanta, GA, April 12-16, 1993).

Purcell-Gates, V. (1993). Focus on research: Complexity and gender. *Language Arts*, 70, 2: 124-127.

- Psacharopoulos, G. (1983). "Sex Discrimination in the Greek Labor Market". *Modern Greek Studies*, 1 (2): 339-357.
- Purkley, W. (1970). *Self - concept and school achievement*. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs. N.J
- Rogers, P. (1990) *Thoughts on Power and Pedagogy*. In Burton, L. (ed.) *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London. Cassel.
- Rosenblatt, P.C. R Cunningham, M.R. (1976). «Sex differences in cross-cultural perspective.» In B. Lloyd & J. Archer (Eds.) *Exploring Sex Differences*. London: Academic Press.
- Samuel, J. (1988). *Mathematics and science-introduction*, In J. Whyld (Ed.) *Sexism in the Secondary Curriculum*. London: Harper & Row.
- Schniedewind N., "Teaching Feminist Process in the 1990 s", *Women's Studies Quarterly*, 3 and 4, 1993.
- Schreuder, Pauline R. "Gender in Dutch General Education: The Case of 'Taking Care'." *Gender and Education* 11, no. 2 (June 1999): 195-207.
- Scott, K. P. and Feldman-Summers, S. (1979) "Children's reaction to textbook stories in which females are portrayed in traditionally male roles". *Journal of Educational Psychology*, 71, 396-402.
- Shavelson, R., Bolus, R., Keesling, W.(1980). *self-concept: Recent developments in theory and methods*. *New Directions for Testing and Measurement*, vol. 7. .
- Sherman, I. (1978). *Sex- Related Cognitive Differences: An Essay on Theory and Evidence*. Springfield, Illinois: Charles Thomas.
- Shrewsbury, C. (1993). *What is Feminist Pedagogy?* *Woman' s Studies Quarterly*, 3 & 4, 8-15.
- Shrewsbury, C "Feminist Pedagogy: An Updated Bibliography", *Women's Studies Quarterly*, 3 and 4, 1993.
- Shuard, H., B. (1982). "Differences in Mathematical Performance Between Girls and Boys". In *Mathematics Counts*. Report of the Committee of Inquiry into the Teaching of Mathematics in Schools under the Chairmanship of Dr. W. H. Cockcroft. London, HMSO.
- Shuard, H. B. (1981). "Differences in mathematical performance between girls and

- boys" Cockcroft Report. Mathematics counts. London, HMSO.
- Shuard, H. B. (1982). "The sex factor". *Junior Education*, 6(11), 9-10.
- Solar, C. (1995). From a Feminist to an Inclusive Pedagogy. in Mathematics. In Grevoholm, B. Hanna, G. (eds). *Gender and Mathematics Education*. Sweden, Lund University.
- Song, I & Hattie J.(1985). Relationship between self-concept and achievement. *Journal of Research in Personality*, vol. 19, 365 - 672.
- Spender, D. (1989). *Invisible women. The Schooling scandal..* London. Woman's Press.
- Spender, D. Sarah, E. (eds.). (1980). *Learning to lose*. London. The woman's Press.
- Sprung, B. (1975), *Non-sexist Education for Young Children*, N.Y.: Citation Press.
- Stachan, Jane. "Feminist Educational Leadership: Locating the Concepts in Practice." *Gender and Education* 11, no. 3 (September 1999): 309-23.
- Stambach, A. "Gender-Bending Anthropological Studies of Education." *Anthropology and Education Quarterly* 30, no. 4 (December 1999): 441-45.
- Stark, R., and Gray, D. "Gender Preferences in Learning Science." *International Journal of Science Education* 21, no. 6 (1999): 633-43.
- Stephens, D. "Girls and Schooling in Developing Countries." *International Journal of Educational Development* 20, no. 1 (November 1999): 1-3.
- Sternglanz, S.H. & Serbin, L.A. (1974). Sex-role Stereotyping in children's television programs, *Developmental Psychology*, 10, 710-715.
- Sutherland, M. (1981). *Sex bias in education*. Oxford. Basil Blackwell.
- Streitmatter, J. (1994). Toward gender equity in the classroom: Everyday teachers' beliefs and practices. Albany, NY: SUNY.
- Swadener, M. and Jarrett, K. 1986, 'Gender differences in middle grade students' actual and preferred computer use', *Educational Technology*, September, pp. 42-47.
- Tolmie, A. and Howe, C. 1993, 'Gender and Dialogue in Secondary School Physics', *Gender and Education*, vol. 5(2), pp. 191-209.

- Tamboukou, Maria. "Spacing Herself: Women in Education." *Gender and Education* 11, no. 2 (June 1999): 125-41.
- Tavris, C. & Offir, C. (1977). *The Longest War: Sex Differences in Perspective*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Tobias, S. (1978) Women's studies: Its origins, its organisation and its prospects. *Women's Studies International Quarterly*, 1, 85-97.
- Tressou-Milona E. (1990). "True or False: Primary School Girls Do Badly at Maths". Burton, L. (ed.) *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London. Cassell, 113-118.
- Verhage, H. (1990). "Curriculum Development and Gender". Burton, L. (ed.) *Gender and Mathematics. An International Perspective*. London. Cassell, 60-71.
- Walden, R. & Walkerdine, V. (1985). *Girls and Mathematics: From Primary to Secondary Schooling*. London: Institute of Education, University of London.
- Walden, R. Walkerdine, V. (1982). *Girls and mathematics the early years*. London, Bedford way papers.
- Walkerdine, V. (1988). *The Mastery of Reason*. London, Routledge.
- Weedon C., *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*, Oxford: Blackwell. *Women 's Studies Quarterly*, Special issue of Feminist pedagogy, Vol. 15, No 3 and 4, 1987.
- Weiler K., "Freire and A Feminist Pedagogy of Difference", in Mc Laren P., and Lankashear C. (eds.), *Politics of liberation: paths from Freire*, London and New York: Routledge, 1994.
- Weiler, K. (1994). "Freire and a Feminist Pedagogy of Difference". In P. McLaren and C. Lankshear (eds). *Politics of Liberation: Paths from Freire*, London, Routledge.
- Weitzman. L.J., Eifler, D., Hokada, E. & Ross, C. (1972). "Sex role socialisation in picture books for pre-school children." *American Journal of Sociology*, 77. 1125-1150.
- Whyte, J.(1983). *Beyond the Wendy House: Sex role stereotyping in primary schools*. York. U.K., Longman.
- Wilkinson, L. Marrett, C. (1985). *Gender Influences in Classroom Interaction*. N.Y.

Academic Press.

Wright, Cecile; Weekes, Debbie; and McGlaughlin, Alex. "Gender-Blind Racism in the Experience of Schooling and Identity Formation." *International Journal of Inclusive Education* 3, no. 2 (April 1999): 293-309.

Younger, Michael; Warrington, Molly; and Williams, Jacquetta. "The Gender Gap and Classroom Interactions: Reality and Rhetoric?" *British Journal of Sociology of Education* 20, no. 3 (September 1999): 325-43.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΙΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ

Barclay, L. K. (1974). The emergence of vocational expectation in pre-school children. *Journal of Vocational Behaviour*, 4: 1-14.

Chisholm & Woodward, D. (1980). The experiences of women graduates in the labour market. In Deem, R. (ed), *Schooling for Women's work*. R.K.P.

Chisholm, L. & Holland, J. (1986). Girls and occupational Choice: Anti-sexism in action in a curriculum development project. *British Journal of the Sociology of Education*, 7, 4.

Chisholm, L. (1984). *Gender and Occupational Choice Processes: American girls in West Germany*. GAOC. Working Paper No. 1. Institute of Education, University of London.

Deem, R. (1980). *Schooling for Women's Work*. Routledge, Keagan, Paul.

Deem, R. (1978). *Women and Schooling*. London: Routledge, Keagan, Paul.

Delamont, S. (1980). *Roles and the School*. London: Methuen.

Farmer, H. S. (1976), «What Inhibits Achievement and Career Motivation in Women?» *The Counselling Psychologist*, 6:12-14.

Fottler, M.D & Bain: Managerial aspirations of high-school seniors: a comparison of males and females. *Journal of Vocational Behaviour*, Vol. 16.

Garland, H., Smith, G. B. (1981). Occupational Achievement Motivation as a Function of Biological Sex, Sex-linked Personality and Occupational Stereotypes. *Psychology of Women Quarterly*, 5 (4): 568-585.

- Garrison, H. H. (1979). Gender differences in the career aspirations of recent cohorts of high-school seniors. *Social Problems*, Vol. 27, 2.
- Gaskell, J. (1984). Gender and course choice: the orientation of male and female students. *Boston Journal of Education*, 166, 1.
- Gaskell, J. (1983). The reproduction of family life: perspectives of male and female adolescents. *British Journal of Sociology of Education*, 4, 1.
- Gettys, L. D., Cann, A. Children's perceptions of occupational sex stereotypes. *Sex Roles*, Vol. 7, 3, 1981.
- Ginzberg et al. (1981). *Occupational choice - An Approach to a General Theory*. New York: Columbia University Press.
- Guttentag, M., Bray, H. (1976). *Undoing Sex Stereotypes: Research and Resources for Educators*. New York: McGraw Hill Book Co.
- Hackett, G., Betz, N. E. (1981). A Self Efficacy Approach to the Career Development of Women. *Journal of Vocational Behaviour*, 18: 326-339.
- Hansen, L. S. (1977). Counselling and Career (Self) Development of Women. In H. J. Peters and J. C. Hansan (eds.) *Vocational Guidance and Career Development*. New York: Macmillan.
- Hartmann, H. (1979). Capitalism, patriarchy and job segregation by sex. In Eisenstein, Z. R. (ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case of Socialist Feminism*. New York: Monthly Review Press.
- Holland, J. (1981). *Work and Women*. London: Bedford Way Paper No 6.
- Holland, J. (1985). *Gender and Class: Adolescent Conceptions of the Division of Labour*. PhD thesis, University of London, Institute of Education.
- Holland, J. et al (1985). *A Woman's Place: Strategies for change in the educational context*. GAOC, Working Paper No. 4., Institute of Education, University of London.
- Holland, J. (1987). *Girls and Occupational Choice: In search of meanings*. GAOC, Working Paper No. 10. Institute of Education, University of London.
- Hutchings, D., Clowsley, J. (1970). Why do girls settle for less. *Further Education*.
- Kestenberg, J., S. (1968). "Outside and inside, Male and female." *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 16(3). 1968.

- Knell, S., Winer, G. A. (1979). "Effects of Reading Content on Occupational Sex Stereotypes." *Journal of Vocational Behaviour*, 14: 78-87.
- Krefting, L. A. & Berger, P. K. (1979), «Masculinity -Femininity Perceptions of Job Relationship to job-Sex Stereotypes”, *Journal of Vocational Behaviour*, 15: 164-174.
- Laws, J. L. (1976). "Work aspiration of women: false leads and new starts." Στο BIaxall & Reagan: *Women and the Workplace*, 1976.
- MacDonald, M., "Socio-cultural reproduction and women's education", στο Deem, R., 1980, ό.π.
- Marini, M.M.: Sex differences in the determination of adolescent aspirations: a review of research, *Sex Roles*, Vol. 4, NO. 5.
- Mackay, E. R. & Miller, C. A. (1982), "Relations of Socio-economic Status and Sex Variables to the Complexity of Worker Functions in the Occupational Choices of Elementary School Children”, *Journal of Vocational Behavior*, 20:31-39.
- McLaren, P. Bein' tough: Rituals of resistance in the culture of working-class schoolgirls. *Canadian Woman Studies*, Vol. 4, Pt. 1, 1982.
- Musgrave, P.W. Towards a Sociological theory of Occupational Choice. *Sociological Review*, 15(1), 1967.
- Okely, J. "Priveleged, schooled and finished: boarding education for girls", στο Ardener, S. (ed): *Defining Females*, Croom Helm, 1978.
- Papalia, D.E. & Tennent, S.S.: Vocational aspirations of early sex-role stereotyping. *Sex Roles*, Vol 1., 1975.
- Psathas, G.: Towards a theory of occupational choice of women. *Sociology and Social Research*, 52, 1968.
- Rich, A Taking Women's Studies seriously, On Lies, Secrets and Silence. Virago, 1980.
- Romm, T.: Interaction of Vocational and Family Factors in the Career PIanning of Teenage Girls - A New Developmental Approach. *Interchange*, Vol. 1, No. 1, 1980-81.
- Russel, S.: Learning sex roles in the high school. *Interchange*, Vol. 10, No. 2, 1979.
- Shaw, J.: "Education and the individual: schooling for girls or mixed schooling - a

mixed blessing?" στο Deem, R. (ed), 1980 ό.π.

Sidanius, J. & Ekehammar, B. (1980), "Sex Related Differences in Socio-Political Ideology." *Scandinavian Journal of Psychology*, 21:17-26.

Spear, M.G.: Teachers' attitudes towards girls and technology, στο Whyte, J, et (eds): *Girl Friendly Schooling* London: Methuen,1985

Teglasi, H. (1981), "Children's Choices of and Value Judgements about Sex-Typed Toys and Occupations", *Journal of Vocational Behavior*, 18: 184-195.

Treiman, J. D. & Ross, A. P. (1979), "Sex Role Aspects in the Development of Children's Vocational Knowledge." *Journal of Vocational Behavior*, 14: 54-67.

Benton.: Education and Politics. στο HoIIγ. D. (ed): *Education or Domination*. London: Arrow. 1974.

Byrne, E. (1978). *Women and Education*. London: Tavistock Publications.

Novara, V. (1981), «Women's Work, Men's Work: The Ambivalence of Equality» London: Mani on Boyars.

Co-education bibliography

- Brutsaert, H., & Bracke, P. (1994). Gender context of the elementary school: Sex differences in affecting outcomes. *Educational studies*, 20(1), 3-11. EJ 492 031.
- Cairns, E. (1990). The relationship between adolescent perceived self-competence and attendance at single-sex secondary school. *British journal of educational psychology*, 60, 210.
- Colley, A., Comber, C., & Hargreaves, D. J. (1994). School subject preferences of pupils in single-sex and co-educational secondary schools. *Educational studies*, 20(3), 379-385. EJ 507 527.
- Fear-Fenn, M. & Kapostasy, K. (1992). Math + science + technology = vocational preparation for girls: A difficult equation to balance. *Monograph of Ohio State University, Center for Sex Equity*, 7(1).
- Gaines, C.L. et al.(1996). Achieving technological equity and equal access to the Learning Tools of the 21st century. *T.H.E. Journal*, 23 (June), 74-78.
- Granleese, J., & Joseph, S. (1993). Self-perception profile of adolescent girls at a single-sex and a mixed-sex school. *Journal of genetic psychology*, 60, 210.
- Harker, R., & Nash, R. (1997, March). *School type and education of girls: co-ed or girls only?* Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago. ED 410 633.
- Howe, Florence, *Myths of Coeducation: Selected Essays, 1964-1983*, Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Leder, G. C., & Forgasz, H. J. (1994, April). *Single-sex mathematics classes in a co-educational setting: a case study*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, New Orleans. ED 372 946.
- Lee, V. E., & Lockheed, M. M. (1990). The effects of single-sex schooling on achievement and attitudes in Nigeria. *Comparative Educational Review*, 34(2), 209-231. EJ 412 239.

- Lee, V. E., & Marks, H. M. (1990). Sustained effects of the single-sex secondary school experience on attitudes, behaviours, and sex differences. *Journal of Educational Psychology, 82*, 3Q 588.
- LePore, P. C., & Warren, J. R. (1997). A comparison of single-sex and coeducational Catholic secondary schooling: Evidence from the National Educational Longitudinal Study of 1988. *American Educational Research Journal, 34*, 3: 485-511. EJ 551 431.
- Mallam, W. A. (1993). Impact of school-type and sex of the teacher on female students' attitudes toward mathematics in Nigerian secondary schools. *Educational Studies in Mathematics, 24*(2), 223-229. EJ 476 667.
- Mark, J. and Hanson, K. (June 1992). Beyond equal access: Gender equity in learning with computers. *Women's Educational Equity Act Publishing Center Digest*. Newton, MA: Education Development Center.
- McDonald, J. et al. (1996). Unfilled promises: Can technology help close the equity gap? Maybe, but it hasn't happened yet. *The American School Board Journal, 183* (July), 26-28.
- McInerney, C. and Park, R. (1986). *Educational equity in the third wave: Technology education for women and minorities*. St. Paul: Minnesota State Department of Education.
- Milone, M.N., Jr., and Salpeter, J. (1996). Technology and equity issues. *Technology & Learning, 16* (January), 38-41.
- Riordan, C. (1990). Single gender schools: Outcomes for African and Hispanic Americans. In *Research in the Sociology of Education and Socialization*, (Vol. 18, pp. 177-205). Greenwich, CT: JAI Press.
- Sayers, D. (1995). Educational equity issues in an information age. *Teachers College Record, 96* (Summer), 767-774.
- Silverman, S. and Pritchard, A. (September 1993). *Guidance, gender equity and technology education*. Vocational Equity. Hartford: Connecticut State Department of Education.
- Smith, I. D. (1996). *The Impact of Coeducational Schooling on Student Self-concept and Achievement*. Paper presented at the biennial meeting of the

International Society for the Study of Behavioral Development, Quebec. ED 400 090.

Sutton. R.E. (1991). Equity and computers in the schools: A decade of research. *Review of Education Research*, 61 (Winter), 475- 503.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ
ΜΕΛΕΤΩΝ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ**

**ΕΝΤΥΠΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ Ι**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	_
Άρθρο σε βιβλίο	_
Βιβλίο	_
Πρακτικά Συνεδρίων	█
Τίτλος: Προσεγγίσεις στην ιστορία της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα	
Συγγραφέας: Σ. Ζιώγου-Καραστεργίου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Ισότητα των δύο φύλων και εκπαίδευση	
Εκδοτικός οίκος: Συμβούλιο Ισότητας των Δύο Φύλων Υπουργείο Προεδρίας Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων	
Έτος έκδοσης: 1985	
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 238
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	█
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	_
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	_
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	_
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	_
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Πρόκειται για μία προσπάθεια καταγραφής της εξέλιξης του προβληματισμού για την εκπαίδευση των κοριτσιών στο επίπεδο της δημοτικής και μέσης-ανώτερης εκπαίδευσης, με στόχο τη διερεύνηση ύπαρξης διαφορών στην αποδοχή της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των κοριτσιών, καθώς και τη διερεύνηση των αντιλήψεων για τους διαφορετικούς ρόλους των δύο φύλων και τη σχέση τους με τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής και πράξης.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος: Σεξισμός, ρατσισμός, κοινωνικός αποκλεισμός. Ο ρόλος της Εκπαίδευσης	
Συγγραφέας: Γ. Τσιάκαλος	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών	
Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας Γενική Γραμματεία Ισότητας	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 312
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☐
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Παρουσιάζονται τα κοινωνικά δεδομένα που χαρακτηρίζουν τη διαφορετική θέση των δύο φύλων, τα επιστημονικά δεδομένα που ερμηνεύουν την ύπαρξη των συγκεκριμένων διαφορών και τέλος η σχέση φαινομένων σεξισμού, ρατσισμού και κοινωνικού αποκλεισμού καθώς και η δυνατότητα του σχολείου να συμβάλλει στην υπέρβασή τους.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος: Η έμφυλη διάσταση στην εκπαίδευση. Σε ποιούς τομείς απαιτείται παρέμβαση;	
Συγγραφέας: Δ. Κογκίδου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών	
Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας Γενική Γραμματεία Ισότητας	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 312
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☐
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Με την παραδοχή ότι η εκπαίδευση συμβάλλει στη δαιώνιση των ανισοτήτων και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις συμβάλλει στην υπέρβασή τους, καθώς και ότι οι εκπαιδευτικοί μας θεσμοί συνεχίζουν να μην παρέχουν ισότητα ευκαιριών παρόλες τις αλλαγές του εκπαιδευτικού συστήματος, τονίζεται σε αυτό το άρθρο η σημασία της μορφής και του περιεχομένου του διδακτικού υλικού, της οργάνωσης της σχολικής τάξης καθώς και η σημασία της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών για την επίτευξη ισότητας ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:

Άρθρο σε περιοδικό

Άρθρο σε βιβλίο

Βιβλίο

Πρακτικά Συνεδρίων

Τίτλος:

Η Γυναικεία Εκπαίδευση και οι Νομοθετικές Ρυθμίσεις στην Ελλάδα

Συγγραφέας: Α. Λαμπράκη-Παζάνου

Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):

Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών

Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας

Έτος έκδοσης: 1995

Γενική Γραμματεία Ισότητας

Τόπος έκδοσης: Αθήνα

Σελίδες: 312

Θεματική ενότητα:

Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση

Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων

Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση

Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:

Περίληψη: Πρόκειται για μία αναδρομή στις νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα από το 1878 έως το 1985 που αφορούσαν στην προώθηση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας και κυρίως της γυναικείας εκπαίδευσης. Μέσα από αυτή την αναδρομή, αναλύονται και τα κύρια χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής πολιτικής στη χώρα μας για το ίδιο διάστημα.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☒
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική Κοινωνιολογική Ανάλυση	
Συγγραφέας: Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκδοτικός οίκος: Ελληνικά Γράμματα	
Έτος έκδοσης: 1995	
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	
Σελίδες: 406	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☐
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Στο κεφ. «Φύλο και Μηχανισμοί πρόσβασης στη γνώση. Είδη γνώσης και πολιτισμικό πλαίσιο», γίνεται αναφορά στις ειδικές εκπαιδευτικές πολιτικές που σχετίζονται με την αύξηση των ευκαιριών για τα κορίτσια και τις γυναίκες στην Ελλάδα σε σχέση με δομικές αλλαγές στην εκπαίδευση, τις αλλαγές στο αναλυτικό πρόγραμμα, τη διαφοροποίηση στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης, την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση καθώς και την επιλογή κατευθύνσεων στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☒
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Η ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)	
Συγγραφέας: Χ. Κάτσικας, Γ.Κ.Καββαδίας	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκδοτικός οίκος: Gutenberg	Έτος έκδοσης: 1994
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 170
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☐
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη:	
<p>Στο βιβλίο αυτό επιχειρείται μία αποκρυπτογράφηση και μία προσπάθεια κατανόησης της κοινωνικής λειτουργίας της εκπαίδευσης στη χώρα μας.</p> <p>Ιδιαίτερα στο κεφάλαιο «<i>Ισότητα των φύλων και εκπαίδευση</i>» επισημαίνεται πως αντίθετα με τη ρητορική των αριθμών και παρά τις θετικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στο επίπεδο της εκπαίδευσης των γυναικών, εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα σημαντικές εκπαιδευτικές ανισότητες ανάμεσα στα δύο φύλα.</p>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☒
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Αναλφαβητισμού στην Ελλάδα	
Συγγραφέας: Α. Ευστράτογλου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκδοτικός οίκος: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός	Έτος έκδοσης: 1999
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 239
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας - μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη:	
<p>Στο βιβλίο αυτό και ιδιαίτερα στο κεφάλαιο « Αναλφαβητισμός και φύλο» επιχειρείται μία κατά φύλο ανάλυση του φαινομένου του αναλφαβητισμού στη χώρα μας. Επισημαίνεται ότι το φαινόμενο του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γένους θηλυκού και αναλύονται οι συνέπειες αυτού του φαινομένου που καλύπτουν όλο το φάσμα των κοινωνικών, οικονομικών δραστηριοτήτων και συνδέονται με τη συμμετοχή των γυναικών στην οικονομική δραστηριότητα αλλά και στο πλαίσιο της οικογένειας.</p>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☒
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Εκπαίδευση και Φύλο	
Συγγραφέας: (επιμ.) Γ. Δεληγιάννη, Σ. Ζιώγου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκδοτικός οίκος: Βάνιας	Έτος έκδοσης: 1999
Τόπος έκδοσης: Θεσσαλονίκη	Σελίδες: 481
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☐
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη:	
<p>Στόχος του βιβλίου είναι να παρουσιάσει τις βασικότερες τάσεις και απόψεις που αναπτύσσονται σε διεθνές επίπεδο και αφορούν τους τρόπους με τους οποίους η εκπαίδευση διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις των φύλων και επηρεάζεται από αυτές. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζει τις φεμινιστικές τάσεις στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης και τις ψυχολογικές θεωρίες για τις διαφορές των φύλων, στο δεύτερο μέρος παρουσιάζει την ιστορική εξέλιξη της γυναικείας παρουσίας στο εκπαιδευτικό σύστημα και στο τρίτο παρουσιάζει τις σύγχρονες τάσεις στην έρευνα για τον παράγοντα φύλο στην εκπαιδευτική διαδικασία.</p>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☒
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Εκπαιδευτικές τάσεις στην Ελλάδα με έμφαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Από τη δεκαετία του '60 προς το 2000	
Συγγραφέας: Ι. Λαμπίρη-Δημάκη	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Η Ελληνική Κοινωνία στο τέλος του 20ου αιώνα	
Εκδοτικός οίκος: Παπαζήσης	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 258
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Στο άρθρο αυτό γίνεται προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήσεις όπως ποια είναι η θέση της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή πνευματική αγορά, πόσο ανοικτό και δημοκρατικό είναι το εκπαιδευτικό μας σύστημα, ποιος είναι ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος της εκπαίδευσης, ποιες είναι οι ιδιαιτερότητές της και πως ο παράγοντας φύλο επηρεάζει όλα τα παραπάνω.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων. Παιδικά αναγνώσματα στο Νηπιαγωγείο	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	__
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Διδακτορική Διατριβή)	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ε. Μαραγκουδάκη	
Ερευνητική Ομάδα:	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα: 133 Νηπιαγωγοί	
Εμβέλεια δείγματος: Ν. Ιωαννίνων	
Ημερομηνία διεξαγωγής: 1985-1986	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα: Πρόκειται για μία μελέτη των βιβλίων που διαβάζονται στα παιδιά κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στο Νηπιαγωγείο και συγκεκριμένα για τη διερεύνηση της εγγραφής και αποτύπωσης σ' αυτά της διαφοροποίησης των φύλων κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα. Τα αποτελέσματα της μελέτης παρουσιάζουν τις σχετικές με τα φύλα αντιλήψεις που ένας εκπαιδευτικός θεσμός, όπως το Νηπιαγωγείο, με τα βιβλία που χρησιμοποιεί, μεταβιβάζει στα παιδιά.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας:	
Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: Τμήμα Νηπιαγωγών, Παιδαγωγικά Τμήματα Παν. Αιγαίου	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Χ. Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη	
Ερευνητική Ομάδα:	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
1585 μαθητές Λυκείου (Α' και Γ' τάξη, σύνολο της Ν. Ρόδου)	
786 μαθητές Γυμνασίου (Γ' τάξη, στρωματοποιημένο δείγμα)	
1143 μαθητές Δημοτικού (Στ' τάξη, σύνολο της Ν. Ρόδου)	
Εμβέλεια δείγματος: Τοπική (Ν. Ρόδος)	
Ημερομηνία διεξαγωγής:	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Το βασικό αντικείμενο προς διερεύνηση σε αυτή τη μελέτη είναι αν και σε ποιο βαθμό η διαδικασία κοινωνικοποίησης στα πλαίσια της οικογένειας και τους σχολείου είναι τέτοια σήμερα, ώστε τα παιδιά και οι έφηβοι, να έχουν διαμορφώσει αντιλήψεις, πρακτικές και φιλοδοξίες που είναι ενδεικτικές της ιδεολογικής και έμπρακτης, και από τα δύο φύλα, αποδοχής αλλά και διεκδίκησης ισότιμης θέσης στην κατανομή της εργασίας και της κοινωνικής ισχύος.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	
Χ. Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη (1997), «Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών» στο <i>Φύλο και Σχολική Πράξη</i> . Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.586-620	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Επαγγελματικές επιλογές και προσδοκίες των νέων και της οικογένειάς τους. Η επίδραση του φύλου.	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	__
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: Τμήμα Ψυχολογίας-Α.Π.Θ., CEDEFOP	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ε. Μπουρνούδη, Α. Ψάλτη	
Ερευνητική Ομάδα:	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
328 μαθητές (144 κορίτσια και 184 αγόρια) της Γ' Γυμνασίου και Β' Λυκείου σχολείων της βορειο-δυτικής Θεσσαλονίκης.	
Εμβέλεια δείγματος: Τοπική	
Ημερομηνία διεξαγωγής:	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Πρόκειται για μία προσπάθεια διερεύνησης των επαγγελματικών επιλογών και προσδοκιών των νέων της βορειο-δυτικής Θεσσαλονίκης καθώς και της επίδρασης της οικογένειας και του παράγοντα φύλο. Στόχος του προγράμματος ήταν η δημιουργία ενός τοπικού δικτύου για την ένταξη των μειονεκτούντων νέων στην τοπική αγορά εργασίας. Στα βασικά συμπεράσματα συγκαταλέγονται η διαφοροποίηση ανά φύλο ως προς τις εργασιακές αξίες και την επιλογή επαγγέλματος που ταυτίζονται απόλυτα με τα στερεότυπα που αφορούν το ρόλο του άνδρα και της γυναίκας και επίσης ταιριάζουν με τις προσδοκίες των γονιών τους.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	
Ε. Μπουρνούδη, Α. Ψάλτη (1997), «Επαγγελματικές επιλογές και προσδοκίες των νέων και της οικογένειάς τους. Η επίδραση του φύλου» στο <i>Φύλο και Σχολική Πράξη</i> . Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας σελ.621-644	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Ο προσανατολισμός της Ελληνίδας στη μέση τεχνική εκπαίδευση, όπως διαμορφώνεται από τον επαγγελματικό και κοινωνικό ρόλο της γυναίκας	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών-Πανεπιστήμιο Κρήτης	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου	
Ερευνητική Ομάδα:	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα: 50 Γυμνάσια	
Εμβέλεια δείγματος: Πανελλήνια	
Ημερομηνία διεξαγωγής: 1989	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Ο στόχος της έρευνας αυτής ήταν να διερευνηθεί η στάση των Ελληνίδων μαθητριών απέναντι στη δευτεροβάθμια Τεχνική Εκπαίδευση. Από τα αποτελέσματα διαφαίνεται η απροθυμία των κοριτσιών να ακολουθήσουν σπουδές στο χώρο της Τεχνικής-Επαγγελματικής Εκπαίδευσης με αποτέλεσμα να στρέφονται προς ένα περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων τα οποία συνήθως απαιτούν ανειδίκευτο ή ελάχιστα ειδικευμένο προσωπικό.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	
Σιδηροπούλου Δ., (1990) <i>Ο προσανατολισμός της Ελληνίδας στη μέση τεχνική εκπαίδευση, όπως διαμορφώνεται από τον επαγγελματικό και κοινωνικό ρόλο της γυναίκας</i> , Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Τομέας Παιδαγωγικής, Ρέθυμνο.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Αξιολογικές κρίσεις και προσδοκίες κοριτσιών και αγοριών εφηβικής ηλικίας για τα βασικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικής απασχόλησης	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης-Αριστοτέλειο Παν. Θεσσαλονίκης	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ε. Γιαννακοπούλου	
Ερευνητική Ομάδα:	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα: 230 μαθητές και μαθήτριες, Β' και Γ' Λυκείου διαφόρων κατευθύνσεων και ειδικοτήτων τεσσάρων τεχνικών-επαγγελματικών Λυκείων της ευρύτερης περιοχής Αθηνών	
Εμβέλεια δείγματος: Τοπική	
Ημερομηνία διεξαγωγής:	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα: Αντικείμενο της έρευνας αυτής αποτέλεσε η καταγραφή και ανάλυση των αξιολογικών κριτηρίων για τους στόχους, τις μορφές και τους τύπους της προσδοκώμενης επαγγελματικής απασχόλησης, ο εντοπισμός των διαφοροποιήσεων τους κατά φύλο καθώς και η αντίστοιχη συμβολή του σχολείου.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας:

Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά. Μια ερευνητική διερεύνηση του αντικειμένου στην Ελληνική πραγματικότητα

Θεματική ενότητα:

Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση |__|

Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση |__|

Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων |__|

Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας |█|

Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση |__|

Φορέας υλοποίησης:

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Σ. Κριβάς, Ε. Χάντζιου

Ερευνητική Ομάδα:

Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα: 337 εργαζόμενοι σε διάφορους εργασιακούς χώρους της Πάτρας και της ευρύτερης περιφέρειας

Εμβέλεια δείγματος: Τοπική

Ημερομηνία διεξαγωγής:

Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:

Αυτή η έρευνα είχε ως σκοπό να μελετήσει τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά της ελληνίδας εργαζόμενης σε σχέση με τον άνδρα καθώς και να εξετάσει πως οι διάφοροι παράμετροι διαμορφώνουν τα επαγγελματικά κίνητρα της ελληνίδας. Ένα από τα βασικότερα πορίσματα είναι το γεγονός ότι η επίτευξη της ισοτιμίας στον επαγγελματικό χώρο μπορεί να προέλθει μέσω της συνεισφοράς του εκπαιδευτικού συστήματος που μπορεί να συμβάλει με προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού και κατάργησης των στερεοτύπων.

Σχετικά δημοσιεύματα: Σ. Κριβάς, Ε. Χάντζιου, (1989), «Διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς τα επαγγελματικά κίνητρα και την επαγγελματική συμπεριφορά. Μια ερευνητική διερεύνηση του αντικειμένου στην Ελληνική πραγματικότητα», Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 46, σ. 79-87

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας:	
Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη Ι. Η επιλογή του επαγγέλματος. Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρική Διερεύνηση	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: ΕΚΚΕ	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Κούλα Κασιμάτη	
Ερευνητική Ομάδα: Ε. Άλλισον, Μ. Θανοπούλου, Φ. Θεοδώρας, Μ. Πετρονώτη, Κ. Τσακίρης, Π. Τσάρτας, Θ. Σταθοπούλου, Μ. Χρυσάκης	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα: 6.250 απασχολούμενοι στην Περιοχή της Πρωτεύουσας, 7.500 νοικοκυριά υπόλοιπη Ελλάδα	
Εμβέλεια δείγματος: Πανελλήνια	
Ημερομηνία διεξαγωγής: 1983-1985	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν αφενός να προσδιορίσει και να μετρήσει τις άμεσες και τις έμμεσες επιδράσεις των παραγόντων εκείνων που συντελούν στην επιλογή ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος και αφετέρου, μεταξύ άλλων, να διερευνήσει τη σχέση της εκπαίδευσης, ιδιαίτερα της τεχνικής-επαγγελματικής, με την απασχόληση και το ρόλο που παίζει η πρώτη στην εξέλιξη της δεύτερης.	
Σχετικά δημοσιεύματα: Κασιμάτη Κ. (1991, 1998), <i>Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη Ι. Η επιλογή του επαγγέλματος. Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρική Διερεύνηση</i> , Αθήνα, ΕΚΚΕ - Κασιμάτη Κ. (1989), <i>Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης, Μελέτη ΙΙ. Η μορφολογία της δεύτερης απασχόλησης</i> , Αθήνα, ΕΚΚΕ	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος:	
Εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων: ο ρόλος του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού	
Συγγραφέας: Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Φύλο και Σχολική Πράξη	
Εκδοτικός οίκος: Εκδόσεις Βάνιας	Έτος έκδοσης:
1997	1997
Τόπος έκδοσης: Θεσσαλονίκη	Σελίδες: 729
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη:	
<p>Πρόκειται για μία επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας και συγκεκριμένα μελετών και ερευνών που αφορούν τις εκπαιδευτικές κατευθύνσεις που επιλέγουν οι γυναίκες στη χώρα μας οι οποίες συνήθως είναι πιο περιορισμένες σε απαιτήσεις και καταλήγουν σε απολυτήρια χαμηλής εξειδίκευσης με λιγότερες πιθανότητες επαγγελματικής ανόδου. Τα αποτελέσματα των διαφόρων ερευνών που εκτίθενται αποκαλύπτουν ότι ο βασικότερος παράγοντας που δημιουργεί το φαινόμενο της γυναικείας ανεργίας είναι η συγκέντρωση των γυναικών σε περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων τα οποία θεωρούνται κατάλληλα για το φύλο τους και στα οποία οι ευκαιρίες απασχόλησης μειώνονται συνεχώς.</p>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☒
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Ισότητα των Φύλων: Θεωρία και Πράξη στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό	
Συγγραφέας: Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Νέα Παιδεία, τ. 71	
Εκδοτικός οίκος:	Έτος έκδοσης: 1994
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 118-131
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Στο άρθρο αυτό επιχειρείται μία προσέγγιση του θέματος της ισότητας των ευκαιριών ανδρών και γυναικών στην εκπαίδευση, κατάρτιση και επαγγελματική ζωή. Ένας από τους κυριότερους παράγοντες για την επιβολή περιορισμών στην επαγγελματική ανάπτυξη των γυναικών είναι η διαδικασία κοινωνικοποίησης τους, ενώ το σχολείο, ως φορέας κοινωνικοποίησης, ενθάρρυνε ανέκαθεν τα στερεότυπα που σχετίζονται με τους ρόλους των δύο φύλων. Τέλος, προτείνονται παρεμβάσεις στο σχολείο με ειδικά προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού, που όπως διευκρινίζεται όμως, πρέπει για να είναι αποτελεσματικά να στηρίζονται σε εκπαιδευτικούς απαλλαγμένους από τις δικές τους προκαταλήψεις.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☒
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Διαφορές στις επαγγελματικές επιλογές των δύο φύλων	
Συγγραφέας: Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Τα εκπαιδευτικά, τ. 36	
Εκδοτικός οίκος:	Έτος έκδοσης: 1994
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 106-115
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται: Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάκου, (1990), Ο προσανατολισμός της Ελληνίδας στη μέση τεχνική εκπαίδευση, όπως διαμορφώνεται από τον επαγγελματικό και κοινωνικό ρόλο της γυναίκας, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης	
Περίληψη: Πρόκειται για μία προσπάθεια συγκριτικής παρουσίασης των διαφορών των επαγγελματικών επιλογών των δύο φύλων σε διαφορετικά ευρωπαϊκά κράτη με έμφαση στη χώρα μας, που όπως σημειώνει η συγγραφέας δεν θα σήμαιναν πρακτικά κάτι, αν δεν είχαν αντίκτυπο στην απασχόληση των γυναικών. Η προώθηση των αρχών της ισότητας των φύλων μέσω εκπαιδευτικών και συγχρόνων κοινωνικών διαδικασιών (όπως η άρση των κοινωνικών στερεοτύπων λόγω φύλου, με τη χρήση ιδιαίτερων τεχνικών επαγγελματικού προσανατολισμού) θα μπορούσε να μειώσει τις αντιθέσεις μεταξύ των δύο ρόλων και να βοηθήσει στην ομαλότερη κατανομή του γυναικείου εργατικού δυναμικού.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος: Η διάτρητη ισότητα και οι μεταμορφώσεις της ανισότητας των φύλων	
Συγγραφέας: Μ. Ηλιού	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών	
Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας Γενική Γραμματεία Ισότητας	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 312
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται: Μ. Κασσωτάκη – Δ. Σιδηροπούλου-Δημακάτου, 1992	
Περίληψη: Παρουσιάζεται η διαφοροποίηση, ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, της συμμετοχής στους κλάδους της Μέσης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και γίνεται μία προσπάθεια εντοπισμού των λόγων της απροθυμίας συμμετοχής των γυναικών σε αυτήν.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☒
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Οι γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της θέσης τους ή στασιμότητα;	
Συγγραφέας: Μ. Ηλιού	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο): Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών	
Εκδοτικός οίκος: ΕΚΚΕ	Έτος έκδοσης: 1988
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 3-24
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζονται στοιχεία από διεθνείς στατιστικές για τη θέση της γυναίκας στο Πανεπιστήμιο καθώς και κάποια δεδομένα για την ελληνίδα πανεπιστημιακό με στόχο την ανίχνευση των αιτιών των ανισοτήτων ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες στο επάγγελμα του πανεπιστημιακού καθώς και με το νόημα των σημερινών εξελίξεων. Η συγγραφέας καταλήγει στη διαπίστωση ότι η αναμφισβήτητη στασιμότητα που διαπιστώνεται αποκαλύπτει την εξαιρετικά αργή εξέλιξη στις νοοτροπίες ως προς τους προκαθορισμένους ρόλους ανάλογα με το φύλο καθώς και από τις γενικότερες εξελίξεις στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	_
Άρθρο σε βιβλίο	_
Βιβλίο	_
Πρακτικά Συνεδρίων	█
Τίτλος:	
Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός (ΣΕΠ)	
Συγγραφέας: Ε. Μακρίδου, Ι. Τεττέρη	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Ισότητα των δύο φύλων και εκπαίδευση	
Εκδοτικός οίκος: Συμβούλιο Ισότητας των Δύο Φύλων Υπουργείο Προεδρίας Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων	
Έτος έκδοσης: 1985	
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 238
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	_
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	_
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	_
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	_
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Στο άρθρο αυτό παρουσιάζεται η σχέση του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού με τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και η συμβολή του στην καταπολέμησή τους ή τουλάχιστον στην άμβλυνσή τους.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☒
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών	
Συγγραφέας: Μ. Χαρίστου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 46	
Εκδοτικός οίκος:	Έτος έκδοσης: 1989
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 70-78
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Πρόκειται για μία επισκόπηση των εμπειρικών και θεωρητικών μελετών που αφορούν τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών, η οποία καταδεικνύει πως η επαγγελματική εκλογή των κοριτσιών χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις που δεν εμφανίζονται στα αγόρια. Έργο της εκπαίδευσης και του επαγγελματικού προσανατολισμού είναι να βρει τρόπους να διευρύνει τις περιορισμένες φιλοδοξίες και επαγγελματικές ευκαιρίες των κοριτσιών. Όλα αυτά βέβαια υπό την αυστηρή προϋπόθεση ότι στηρίζονται σε ένα γενικότερο σχολικό «κλίμα» και την ενεργό συμμετοχή των εκπαιδευτικών.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☒
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☐
Τίτλος: Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση	
Συγγραφείς: Β. Λαμπροπούλου, Μ. Γεωργουλέα	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ. 46	
Εκδοτικός οίκος:	Έτος έκδοσης: 1989
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 58-69
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Πρόκειται για μία προσπάθεια επισήμανσης της διαδικασίας επιβολής προτύπων και ρόλων μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας και ιδιαίτερα μέσω των σχολικών βιβλίων, του επαγγελματικού προσανατολισμού και της συμπεριφοράς των εκπαιδευτικών. Στόχος του άρθρου είναι με την επισήμανση των επιμέρους τομέων όπου γίνεται υποβολή και επιβολή των ρόλων των φύλων να τονιστεί η βασική θέση των συγγραφέων ότι δηλαδή η συμπεριφορά κάθε φύλου διαμορφώνεται κάτω από την επιρροή πολλαπλών πολιτιστικών εξαρτήσεων και όχι βιολογικών παραγόντων.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Συγκρίσεις επιδόσεων μαθητών Γυμνασίων και Γενικών Λυκείων του σχολικού έτους 1987-88, ανά περιοχή, τάξη και φύλο	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	█
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης: ΥΠΕΠΘ-Δ/νση Προγραμματισμού και Επιχειρησιακών Ερευνών	
Επιστημονικός Υπεύθυνος:	
Ερευνητική Ομάδα: Δείγμα μαθητών/τριων Γυμνασίου και Λυκείου	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
Εμβέλεια δείγματος: Ν. Καβάλας	
Ημερομηνία διεξαγωγής: 1987-88	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Αφορά μελέτη που πραγματοποιήθηκε στο Νομό Καβάλας για την διερεύνηση τυχόν ανισοτήτων στις επιδόσεις των μαθητών της Γενικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που προσδιορίζονται σε σχέση με την περιοχή που βρίσκεται το σχολείο, το φύλο και την τάξη φοίτησης, προκειμένου να συσχετισθούν με τα γενικότερα χωροταξικά και συγκοινωνιακά προβλήματα της κάθε περιοχής.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Οι στάσεις μαθητών/τριων απέναντι στα Μαθηματικά: Αποτελέσματα μιας μικρής έρευνας σε επιλεγμένα Γυμνάσια και Λύκεια της Θεσσαλονίκης.	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	__
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης:	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ε. Τρέσσου	
Ερευνητική Ομάδα: Ε. Σαμουρκάσολγου	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
Μαθητές/τριες Γυμνασίων και Λυκείων Ν. Θεσσαλονίκης	
Εμβέλεια δείγματος: Ν. Θεσσαλονίκης	
Ημερομηνία διεξαγωγής:	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Αφορά στην έρευνα των στάσεων των μαθητών/τριών Β' Γυμνασίου και Β' Λυκείου στα μαθηματικά καθώς και των πιθανών διαφοροποιήσεων των στάσεων κατά φύλο και ηλικία. Οι ενδείξεις που προκύπτουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων: περισσότερα κορίτσια από αγόρια έχουν καλούς βαθμούς στα μαθηματικά αλλά στην κατηγορία των άριστων μαθητών τα κορίτσια είναι λιγότερα. Τα κορίτσια παρουσιάζουν λιγότερο θετικές στάσεις στα μαθηματικά, αν και στην πλειοψηφία πιστεύουν ότι τα μαθηματικά είναι κατάλληλα και για τα δύο φύλα και ότι δεν είναι αποκλειστικά ανδρική περιοχή. Λιγότερα κορίτσια από αγόρια όμως βρίσκουν τα μαθηματικά χρήσιμα στην καθημερινή τους ζωή.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	
<i>Διαφυλικές Σχέσεις, Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων, Ελληνικά Γράμματα, 1996.</i>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος:	
Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία	
Συγγραφέας: Ε. Τρέσσου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών	
Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας Γενική Γραμματεία Ισότητας	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 312
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Το άρθρο αυτό επικεντρώνεται στον εντοπισμό των πρακτικών που οδηγούν στη διαφοροποιημένη στάση των δύο φύλων στα μαθηματικά και των διαδικασιών που οδηγούν στον αποκλεισμό των κοριτσιών από τη μαθηματική εκπαίδευση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προσέγγιση των παιδαγωγικών και διδακτικών πρακτικών που προάγουν την κατά φύλο διαφοροποίηση στα μαθηματικά και διαμορφώνουν μία σχολική ή εκπαιδευτική μειονότητα με κύριο χαρακτηριστικό την αρνητική στάση και συχνά τη χαμηλή επίδοση στα μαθηματικά.	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Συγκρίσεις επιδόσεων μαθητών Γυμνασίων και Γενικών Λυκείων του σχολικού έτους 1987-88, ανά περιοχή, τάξη και φύλο	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☒
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Φορέας υλοποίησης: ΥΠΕΠΘ-Δ/νση Προγραμματισμού και Επιχειρησιακών Ερευνών	
Επιστημονικός Υπεύθυνος:	
Ερευνητική Ομάδα: Δείγμα μαθητών/τριων Γυμνασίου και Λυκείου	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
Εμβέλεια δείγματος: Ν. Καβάλας	
Ημερομηνία διεξαγωγής: 1987-88	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Αφορά μελέτη που πραγματοποιήθηκε στο Νομό Καβάλας για την διερεύνηση τυχόν ανισοτήτων στις επιδόσεις των μαθητών της Γενικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που προσδιορίζονται σε σχέση με την περιοχή που βρίσκεται το σχολείο, το φύλο και την τάξη φοίτησης, προκειμένου να συσχετισθούν με τα γενικότερα χωροταξικά και συγκοινωνιακά προβλήματα της κάθε περιοχής.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Τίτλος μελέτης - έρευνας: Οι στάσεις μαθητών/τριων απέναντι στα Μαθηματικά: Αποτελέσματα μιας μικρής έρευνας σε επιλεγμένα Γυμνάσια και Λύκεια της Θεσσαλονίκης.	
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	__
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	__
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	__
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	__
Φορέας υλοποίησης:	
Επιστημονικός Υπεύθυνος: Ε. Τρέσσου	
Ερευνητική Ομάδα: Ε. Σαμουρκάσολγου	
Πληθυσμός που καλύπτει η έρευνα:	
Μαθητές/τριες Γυμνασίων και Λυκείων Ν. Θεσσαλονίκης	
Εμβέλεια δείγματος: Ν. Θεσσαλονίκης	
Ημερομηνία διεξαγωγής:	
Αντικείμενο μελέτης – έρευνας / Βασικά πορίσματα:	
Αφορά στην έρευνα των στάσεων των μαθητών/τριών Β' Γυμνασίου και Β' Λυκείου στα μαθηματικά καθώς και των πιθανών διαφοροποιήσεων των στάσεων κατά φύλο και ηλικία. Οι ενδείξεις που προκύπτουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων: περισσότερα κορίτσια από αγόρια έχουν καλούς βαθμούς στα μαθηματικά αλλά στην κατηγορία των άριστων μαθητών τα κορίτσια είναι λιγότερα. Τα κορίτσια παρουσιάζουν λιγότερο θετικές στάσεις στα μαθηματικά, αν και στην πλειοψηφία πιστεύουν ότι τα μαθηματικά είναι κατάλληλα και για τα δύο φύλα και ότι δεν είναι αποκλειστικά ανδρική περιοχή. Λιγότερα κορίτσια από αγόρια όμως βρίσκουν τα μαθηματικά χρήσιμα στην καθημερινή τους ζωή.	
Σχετικά δημοσιεύματα:	
<i>Διαφυλικές Σχέσεις, Σεμινάριο Κατάρτισης Εκπαιδευτικών-Στελεχών σε θέματα Σεξουαλικής Αγωγής και Ισότητας των Φύλων, Ελληνικά Γράμματα, 1996.</i>	

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΕΝΤΥΠΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΜΕΛΕΤΩΝ

Είδος εντύπου:	
Άρθρο σε περιοδικό	☐
Άρθρο σε βιβλίο	☐
Βιβλίο	☐
Πρακτικά Συνεδρίων	☒
Τίτλος:	
Πρακτικές που προάγουν την ισότιμη συμμετοχή των κοριτσιών στη μαθηματική παιδεία	
Συγγραφέας: Ε. Τρέσσου	
Τίτλος περιοδικού ή βιβλίου (αν πρόκειται για άρθρο):	
Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών	
Εκδοτικός οίκος: Υπουργείο Προεδρίας Γενική Γραμματεία Ισότητας	Έτος έκδοσης: 1995
Τόπος έκδοσης: Αθήνα	Σελίδες: 312
Θεματική ενότητα:	
Πρόσβαση των δύο φύλων στην εκπαίδευση	☐
Συμμετοχή γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση	☒
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των σχολικών εγχειριδίων	☐
Κοινωνικοποιητικές επιδράσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας	☒
Νέες τεχνολογίες και εκπαίδευση	☐
Τίτλος έρευνας – μελέτης στην οποία αναφέρεται:	
Περίληψη: Το άρθρο αυτό επικεντρώνεται στον εντοπισμό των πρακτικών που οδηγούν στη διαφοροποιημένη στάση των δύο φύλων στα μαθηματικά και των διαδικασιών που οδηγούν στον αποκλεισμό των κοριτσιών από τη μαθηματική εκπαίδευση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην προσέγγιση των παιδαγωγικών και διδακτικών πρακτικών που προάγουν την κατά φύλο διαφοροποίηση στα μαθηματικά και διαμορφώνουν μία σχολική ή εκπαιδευτική μειονότητα με κύριο χαρακτηριστικό την αρνητική στάση και συχνά τη χαμηλή επίδοση στα μαθηματικά.	